T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AFGANİSTAN'DA KADININ SİYASAL VE TOPLUMSAL KONUMUNA FEMİNİST BİR YAKLAŞIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEREN DİKİCİ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEN CANKARA

BİLECİK, 2020

10214668

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AFGANİSTAN'DA KADININ SİYASAL VE TOPLUMSAL KONUMUNA FEMİNİST BİR YAKLAŞIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SEREN DİKİCİ

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEN CANKARA

BİLECİK, 2020

10214668

BEYAN

Afganistan'da Kadının Siyasal ve Toplumsal Konumuna Feminist Bir Yaklaşım adlı yüksek lisans hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Seren DİKİCİ

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, gerek engin fikirleri ile bana ışık olan gerekse kadınların istediği zaman her şeyi yapabileceği konusunda hayatı, azmi ve başarılarıyla bana ilham olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEN CANKARA'ya teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Pınar ÖZDEN CANKARA, bütün bu sürecin en verimli geçmesi için elinden geleni yapmış, her virajdan başarılı ve daha istekli dönmemi sağlamış, desteğini ve katkılarını hiçbir zaman esirgememiştir. Sevgili Hocama vefa borcum sonsuzdur. Ayrıca hem Yüksek Lisans eğitimim boyunca verdiği motivasyon ve destek hem de tez yazım sürecimde kaynaklara ulaşabilmem konusundaki katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Yavuz CANKARA'ya da teşekkürü bir borç bilirim. Eğitimim boyunca ders alma fırsatı bulduğum değerli hocalarım, Prof. Dr. Murat ERCAN'a, Dr. Öğr. Üyesi Hakan OLGUN'a, Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş ZARPLI'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Bütün hayatım boyunca elimi hiç bırakmayan her daim minnet duyacağım anneme ve babama, her zaman yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Afganistan ve Afgan kadınının mücadelesi her zaman ilgi görmüştür. Lakin feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı akademik disipline çok yakın zamanda dahil olmuştur. Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımının savunduğu ilkelerin uluslararası sistem içerisinde sınanmasına en uygun alanlardan birisi tarihi istilalar, işgaller ve hak ihlalleri ile dolu olan Afganistan'dır. Bu çalışmada köklü Afganistan tarihi içerisinde Afgan kadınının dönüşümü, yaşadıkları, modernleşme serüvenindeki var olma çabası, azmi, cesaretiyle toplumun her alanına dahil olma isteği ve hak kazanım sürecinde yaşadıkları ve toplumsal cinsiyet rolleri ile olan mücadelesi feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımı temel ilkeleri ile tetkik edilmeye çalışılacaktır. Çalışma aynı zamanda insani müdahale kavramı, Afganistan'daki izdüşümlerini, vadettiklerini ve kendinden önceki dönemli ile kıyasını ve 2001 Afganistan müdahalesi sonrasında ve öncesinde Afgan kadınının sosyal, politik, kamusal, ekonomik hayattaki yerinin incelenmesini kapsamaktadır. Ayrıca çalışmada genel olarak Afgan kadınlarının tümü özel olarak da farklı alanlarda mücadeleye dahil olan aktivist Afgan kadınların başarılarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Kadın**,** Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisi, Modernleşme, Cinsiyet Çalışmaları

ABSTRACT

The struggle of Afghanistan and Afghan women have always attracted attention. However, the feminist international relations approach has been included in the academic discipline recently. One of the most suitable areas for testing the principles advocated by the feminist international relations approach within the international system is Afghanistan, which is full of historical invasions, occupations and violations of rights. In this study, we will try to analyze the transformation of Afghan women, their desire to be present in the adventure of modernization, their determination, courage and desire to be involved in every area of society, their struggle with gender roles and their feminist international relations approach. The study also includes the concept of humanitarian intervention, its projections in Afghanistan, what it promises and its differences with the period before it used, and the place of Afghan women in social, political, public and economic life before and after the 2001 Afghanistan intervention. In addition, the achievements of the Afghan women who are involved in the struggle in different areas, in particular, all of the Afghan women in general are included in this study.

Keywords: Afghanistan, Woman, Feminist IR Theory, Modernization, Gender Studies

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **İ**
ÖZET ..... **İİ**
ABSTRACT ..... **İİİ**
İÇİNDEKİLER ..... **İV**
KISALTMALAR ..... **Vİİ**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **Vİİİ**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **İX**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **X**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM KAVRAMI VE FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNİN DOĞUŞU VE TEMEL YAKLAŞIMLARI

1.1. FEMİNİZMİN KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI 9

1.2. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI 11
1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Rolleri 12
1.2.2. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları (Stereotypes) 12

1.3. FEMİNİST YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE KAMUSAL ALAN- ÖZEL ALAN AYRIMI 13

1.4. ATAERKİL(PATRİARKA) TOPLUM YAPISI VE KADININ ROLÜ 14

1.5. FEMİNİST HAREKETİN EVRELERİ VE TARİHSEL GELİŞİM SERÜVENİ 16
1.5.1. Birinci Feminist Dalga 16
1.5.2. İkinci Feminist Dalga 19
1.5.2.1. Radikal Feminizm 20
1.5.2.2. Marksist Feminizm 21
1.5.2.3. Sosyalist Feminizm 23
1.5.2.4. Kültürel Feminizm 25
1.5.2.5. Varoluşçuluk ve Feminizm 26
1.5.3. Üçüncü Feminist Dalga 27
1.5.3.1. Psikanalitik Feminizm 28
1.5.3.2. Postmodern ve Postyapısalcı Feminizm 29
1.5.3.3. Lezbiyen Feminizm 30

1.6. FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TEMEL ARGÜMANLARI 31
1.6.1. Feminizmin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Girişi 31
1.6.2. Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisinde Güvenlik Kavramı 33

1.6.3. Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisinde Devlet, Militarizm ve Savaş Kavramları ……34

İKİNCİ BÖLÜM

OPERASYONA GİDEN SÜREÇTE AFGANİSTAN'DA KADIN'IN TOPLUMSAL STATÜSÜ VE SİYASAL KONUMU

2.1. AFGANİSTAN'IN TEMEL ÖZELLİKLERİ 38

2.2. KRALİYET DÖNEMİNDE AFGAN KADINI 39

2.3. SOVYET İŞGALİ DÖNEMİNDE AFGAN KADINI 50

2.4. MÜCAHİTLER DÖNEMİ AFGAN KADININININ GÖRÜNÜMÜ 53

2.5. TALİBAN DÖNEMİNDE AFGAN KADINI 56
2.5.1. Taliban'ın Doğuşu ve Gelişimi 56
2.5.2. Taliban Döneminde Afgan Kadınının Siyasal Hakları ve Toplumsal Görüntüsü 57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

11 EYLÜL OLAYLARI VE AFGANİSTAN MÜDAHALESİ SONRASINDA AFGANİSTAN'DA KADIN'IN TOPLUMSAL STATÜSÜ VE SİYASAL KONUMU

3.1. 11 EYLÜL OLAYLARI EL KAİDE VE TALİBAN 66

3.2. 11 EYLÜL SONRASI YAŞANANLAR: AFGANİSTAN MÜDAHALESİ 67

3.3. FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNİN 11 EYLÜL'E VE ABD'NİN AFGANİSTAN OPERASYONU'NA YAKLAŞIMI 69

3.4. 11 EYLÜL SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELERİN AFGAN KADININA ETKİLERİ 70
3.4.1. 2001 Sonrası Afgan Kadınının Eğitim Hayatındaki Yeri 74
3.4.2. 2001 Sonrası Afgan Kadınının Siyasal Sisteme Katılımı 78
3.4.3. 2001 Sonrası Afgan Kadının İş Hayatındaki Yeri 82

3.5. AFGANİSTAN'DA KADIN HAKLARI SAVUNUCUSU AKTİVİST KADIN ÖNDERLER 86
3.5.1. Fawzia Koofi 86
3.5.2. Malalai Joya 88
3.5.3. Jamila Afgani 91
3.5.4. Hatul Mohammadzai 93
3.5.5. Niloofar Rahmani 95

3.5.6. Farkhunda Malikzade 98

SONUÇ 100
KAYNAKÇA 104

KISALTMALAR

AAF: Afganistan Hava Kuvvetleri

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AISA: Afganistan Yatırım Destek Ajansı

BM: Birleşmiş Miletler

Çev.: Çeviren

Ed.: Editör

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

MOWA: Afganistan Kadın İşleri Başkanlığı

NAPWA: Afganistan Kadınları Ulusal Eylem Planı

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NOW: Ulusal Kadın Örgütü

PDPA: Afganistan Halk Demokrat Partisi

RAWA: Afganistan Devrimci Kadın Birliği

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Ss: Sayfa Sayısı

UNIFEM: Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu

Vd.: Ve diğeri

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Afganistan'daki İlkokulda Kız Ve Erkek Çocuklarının Oranı, 2005: 76
Tablo 2: Afganistan'daki Ortaokul Ve Lisedeki Kız Ve Erkek Çocuklarının Oranı, 2005: ..76
Tablo 3: Afgan Kamusal Alanda Kadın-Erkek Katılım Oranı, 2010 83

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Afganistan'da Yıllar İtibariyle İlkokul Kayıtları.....77
Grafik 2: Afganistan'da Kadılara Ait İşletmeler, 2003 85

ŞEKİLLER LİSTESİ

Resim 1: Kral Amanullah ve Kraliçe Süreyya Atatürk'ün konuğu olarak Ankara'da. 43
Resim 2: 1967'de üniversiteye giden Afgan kadınları 46
Resim 3: Fawzia Koofi Taliban Görüşmelerinde 86
Resim 4: Malalai Joya.....89
Resim 5: Jamila Afgani.....91
Resim 6: Hatul Mohammadzai 94
Resim 7: Niloofar Rahmani.....96
Resim 8: Farkhunda Malikzade'nin tabutu Afgan Kadınlar tarafından taşınıyor 2015.....99

GİRİŞ

İnsanoğlu dünyaya eşit koşullarda gelmemektedir. İnsanlığın toplu halde yaşamaya başlamasıyla birlikte toplumsal roller ve kalıplar oluşmaya başlamıştır. Fiziksel gücü nedeniyle erkek, çekirdek ailenin yaşamını devam ettirmek için üretim ile uğraşırken, kadın hanede neslin devamını sağlayan role bürünmüştür. Ancak üretim modellerinin gelişmesi, toplumsal yapılanmanın aile, köy derken kente evrilmesi ile birlikte kadınların da üretim sürecine katıldıkları ve artık sadece hane halkının evdeki işlerini yapmaktan sorumlu birey olmaktan çıkmasına yol açmıştır. Kadının hak mücadelesi de bu süreçte başlamıştır. Sanayi Devrimi'nin ardından iktisadi yaşamın iyice bir parçası haline gelen kadın önce erkekler ile eşit çalışma koşulları ve eşit ücretlendirme talep ederken, zamanla siyasal haklar talep eder hale gelmiştir. Kadının uluslararası sistem içerisindeki rolünü arttırmaya çalışan ve erkek egemen iktidar zihniyetinin sistemde daha çatışmacı bir dil geliştirdiğine vurgu yapan Feminist kuram ve bu kuramın Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde bir teori haline gelmesi süreci ise ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmiştir. Bu kuramın savunduğu ilkelerin uluslararası sistem içerisinde sınanmasına en müsait alanlardan birisi tarihi istilalar, işgaller ve hak ihlalleri ile dolu olan Afganistan'dır. Bu nedenle yakın dönem Afgan tarihine ve süreçte Afgan kadınının aldığı yola bakmak önem kazanmaktadır

Oldukça köklü bir tarihe sahip olan Afganistan çok sayıda medeniyete ve devlete ev sahipliği yapmış ve adını tarihe yazdırmış hükümdarlara sahip olmuştur. Bu dönemlerin tamamında gündemi en çok insan hakları ihlalleri ile meşgul etmiştir. Özellikle kadınların toplum hayatında yaşadıkları, Afganistan özelinde tartışılması gereken öncelikli konulardandır. Bazı dönemlerde belli başlı kısıtlamalar, yasaklar ve cezalar ile uğraşmak zorunda olan Afgan kadını, sadece bunlarla değil, aynı zamanda temel fizyolojik ihtiyaçlarını giderip, kendisinin ve ailesinin hayatını idame etmek içinde hayatla daima bir mücadele içinde olmuştur. Ekonomik olarak ve asgari hayat standartları açısından kötü bir tablo çizen Afganistan'da bununla beraber çoğu zaman kadınlar kamusal alandan uzak tutularak, hatta sosyal alandan dahi uzak tutularak, durumun kötüleşmesine sebebiyet verilmiştir. Kadınlara biçilen roller sadece bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Afganistan cinsiyetçi roller ve kalıp yargılarının hat safhada olduğu bir ülke

olarak, kadınlara sadece ev içi işleri yapma, çocuk bakımı ile ilgilenme gibi sadece ailesi için ev içinde yapabileceği görevler tanımlanmıştır. Afgan kadını gündeme sadece bunlarla da gelmemiştir. Her dönem için fedakârlığı, azmi, çabası ve cesaretiyle Afgan kadınları hak mücadelesini bırakmamıştır. Cinsiyetçi kalıp yargıları kırmak için ve sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda var olabilmek için, kamusal görünürlük kazanmak adına yaptıkları işlerle, düşünceleriyle, tavırlarıyla ve kazanımlarıyla takdir toplamışlardır.

Afgan kadınının tarihsel dönüşümünün tetkik edilmesi ancak Afgan modernleşmesi sürecine yakından bakmak ile mümkün olabilmektedir. Afganistan'ın modernleşmesi Kral Amanullah ile başlamış ve daha sonra farklı dönemler de, farklı gelişmeler ile devam etmiştir. Kral Amanullah ve eşi Kraliçe Süreyya sadece kraliyet dönemi için değil, tüm modernleşme tarihinin mihenk taşları olarak kabul edilmektedir. Kral resmi olarak 1919 yılında bağımsızlığını kazanınca, hem kendi ülkesi için, hem de çevre ülkeler için dikkat çekici bir sürece imza atmıştır. Artık hedeflenen reform çalışmaları önündeki tüm engeller kalkmıştır.

Birçok köklü değişiklik yapma hedefinde olan Kral Amanullah, bunları milliyetçi bir temele oturtmuştur. Farklı alanlarda yenilikler yapsa da, en önemli reformları kadınların mevcut izole rollerine meydan okuması ile eğitim alanında yaptığı değişiklikler olmuştur. Kadınların devlet okullarına, kamu işlerine ve sosyal etkinliklere katılımının teşvik edilmesinin yanı sıra, kadın işgücünün ücretlendirilmesi de Kral Amanullah'ın ilerici cinsiyet modernizasyonu planının temel unsurlarını oluşturmaktaydı. Burka ve kızların devlet okullarına kaydolması, toplumsal cinsiyet reformlarının önemli yönlerini oluşturmaktaydı. Öncelikli olarak kızlar için zorunlu eğitime güçlü destek verilmiş ve kademeli olarak laik eğitim getirilmiştir. Kız öğrenciler mesleki eğitim için yurt dışına gönderilmiş, hemşirelik okulları ve kırsal alanlarda daha fazla ilkokul açma girişimlerinde bulunulmuştur. Zaten ilk kız okulları da bu dönemde açılmıştır. Kayıt olan kız öğrenci sayısı da günden güne artış göstermiştir. Afgan kadınlarının rolünü iyileştirmeye yönelik stratejilerinin ve yaklaşımlarının çoğu Avrupa'nın sosyal bağlarından ve modellerinden elde edilmiştir (Zulfacar, 2006: 29-30). Bu dönemde iyi gözlem yapabilmek adına Kral Amanullah Kraliçe ile beraber uzunca bir Avrupa turuna çıkmış ve dönünce edindiği tecrübeleri ülkesine uygulamaya başlamıştır. O süreçte en çok etkilendiği ülke ve lider ise Türkiye ve Mustafa Kemal Atatürk olmuştur.

Eğitim başta olmak üzere kadınların birçok alana dahil olabilmesi için sayısız reforma imza atılan Kral Amanullah döneminde kadınların sosyal hayatta da aktif olmaya başladığı gözlemlenmektedir. Kadın dergileri, gazeteleri yayınlanmıştır. İlim, kültür, edebiyat gibi alanlarda çalışmalar yapılmış, makaleler çevrilmiş ve kadınların ulaşımına açılmıştır. Kız öğrencilerin yanı sıra birçok ülkeye öğretmen ve subaylar gönderilmiştir. Ancak bu süreç toplumun tüm kesimi tarafından destek bulmamıştır. Ülkede sayısız yeniliğin gerçekleştiği bu dönemde, modernleşme ile birlikte dini kaidelerden uzaklaşıldığını düşünen bir kesim de mevcuttur. Özellikle Avrupa gezisi sonrasında yaptıkları, Kral'ın oldukça yüksek bir muhalif kesim tarafından eleştirilmesine yol açmıştır. Kraliçe'nin gezi sonrasında ülkesine döndüğünde hicabı çıkarması ve kızlara da bunu nasihat etmesi tepkileri büyütmüştür. Patlak veren bu olaylar Kral ve Kraliçe'nin ülkeyi terk etmesiyle son bulmuştur.

Kral Amanullah'tan sonra tahta geçen Habibullah Han ise eski anayasayı iptal edip yapılan reformları reddederek işe koyulmuştur. İlk olarak kızlar için tesettür zorunlu hale getirilmiş sonra kız okulları kapatılıp, yurt dışında olan kızlar geri çağrılmıştır ve yurt dışı eğitimini yasaklayan bir yasa uygulamaya başlanmıştır. Görev süresi oldukça kısa olan Habibullah Han'da sonra tahta Nadir Şah geçmiştir. Onun dönemi ise kadınları çok fazla kapsamasa da, reformların zirvede olduğu bir zaman dilimi olmuştur.

Bu dönem yeniliklerinin birçoğu iktisadi niteliktedir. Şah'ın en büyük hedefi ulusal bir ekonomi oluşturmaktır. Tüm bunların yanında kadınlar ile ilgili ise yenilikçi hiçbir çalışma yapılmamış aksine kısıtlamalar getirilmiştir. Kadın okullarının ve dergilerinin kapatılmasının yanı sıra kadınlara burka giymeden sokağa çıkma yasağı getirilmiştir. Hakimiyeti süresince yaşanan bütün bu olaylardan sonra öldürülen Nadir Şah'ın yerine çok genç yaştaki oğlu Zahir Şah tahta geçmiştir. İktidarda kaldığı uzunca yıllar boyunca kadın haklarının iyileştirmesiyle ilgili oldukça fazla çalışmalar yapan Zahir Şah, kız okullarını tekrar açmakla başlamıştır. Eğitim ve sosyal alan ile ilgili etkili gelişmeler yaşanmasının yanında siyasal katılım ile ilgili de umut vadeden olaylar vuku bulmuştur. Anayasa kadınlara politikaya girmeleri için yasal hak tanımıştır bu takiben meclise dört kadın milletvekili dahil olmuştur. 1964 yılında, Afgan tarihinde ilk kez kadınların ülkenin siyasi ve yasama kurumlarında yer almaya teşvik edildiği üçüncü anayasasını kabul edilmiştir. Kadınlar da dahil olmak üzere tüm Afganların oy kullanma, parlamento üyesi olma ve siyasi karar alma süreçlerine katılma hakları anayasal

güvenceye alınmıştır. Buna ek olarak, 1964 anayasası, siyasi hareketlerin faaliyetlerini açık bir şekilde ortaya koymasına ve yürütmesine izin vermede benzeri görülmemiş olması sebebiyle birçok anlamda ilk niteliği taşımaktaydı.

Zahir Şah'ın iktidarı darbe ile son bulmuştur ve aynı zamanda Afganistan'ın yönetim şekli değiştirilmiş, cumhuriyet ilan edilmiştir. Davut Han yeni yönetimin lideri olmuş ve hızla çalışmalara başlamıştır. Kadınların eğitim ve sosyal hayatına katılımıyla ilgili gelişmeler yaşanmış ve çalışma alanları oldukça genişletilmiştir. Bunu yanı sıra yurt dışına kız öğrenci göndermeye tekrar başlanmıştır. Kadın hakları örgütlerinin kuruluşu ve teşkilatlanması da bu dönemlere denk gelmektedir. En önemli kurum olan Devrimci Afgan Kadınlar Derneği de bu dönemde kurulmuş ve kadınlara her türlü hakkın kazanımı için ön ayak olmuşlardır. Kadınlar ile ilişkili iyimser olaylar yaşanırken siyasal olarak ise ciddi bir karmaşa yaşanmaktaydı. Sovyetlerin ülkeye önce danışman ve teknik ekip olarak nüfuz etmesi sonrasında işlerin değişmesine yol açmıştır. Siyasal karmaşa Davut Han'ın öldürülmesiyle alevlenmiş ve sonrasında Nur Muhammed Taraki, Hafızullah Amin ve Babrak Karmal komünist parti liderleri hükumet için çalışmalara başlamış ve sonuç olarak başarılı olmuşlardır. Taraki iktidarın başına geçince Sovyetlerle olan ilişkiler de yeni bir boyuta geçmiş ve gelişmiştir. Ancak komünist hükümet modernleşme eylemlerine devam etmiştir. Kadınların eğitilmesine dikkat çekip, kötü okuryazarlık oranının düzeltilmesiyle ve ulusal eğitim planıyla ilgilenmişlerdir. Kadın hakları için mücadeleler verilmiştir lakin dönemin siyasi yapısı o kadar hızlı bir şekilde değişim göstermiştir ki kadınları konuşmaktan çok işgal ya da savaş konuşmak gerekmektedir. Bu dönem için söz edilebilecek en önemli gelişme de 1979 yılında gerçekleşen Sovyetlerin Afganistan işgalidir.

Bu dönemde çarpıcı gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle kadınlar göz alan dayanışma hareketleri ve yürüyüşler düzenlemişlerdir. Kadınlar kolluk kuvvetlerinde hizmet vermeye başlamıştır. Kadın pilotlar, generaller görev yapmışlardır. Kamusal alanda kadınların varlığı daha da hissedilir bir hal almıştır. Kabil'deki üniversitelerde kadınların sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Ayrıca köylerde okuma yazma kursları açılmıştır. Ama ekonomik koşulların giderek kıtlık boyutuna ulaşması durumu kötüleştirmiştir. Afganistan da dışa ilk büyük göç dalgası da 1979 ve 1989 yılları arasında yani Sovyet işgali yıllarında gerçekleşmiştir. Ülkenin neredeyse üçte biri bu dönemde savaştan ve ekonomik sıkıntılarda kaçmanın çaresini göç etmekte bulmuştur. Ülkede

kalanlar ise önemli kayıplar yaşamıştır. Birçoğu da sakat kalmıştır. Ülke içinde de göç yapan Afganlar asıl dalgayı Pakistan ve ya İran'a giderken oluşturmuştur (Geyik Yıldırım, 2018: 131- 136).

Sovyetler işgalin tam onuncu yılında Afganistan'dan ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır. Kendilerini Mücahitler olarak tanımlayan direnişçiler Afgan kırsalında genişleme için kendilerine bir alan bulup, Sovyetler ile çarpıştıktan sonra isimlerini duyurmakta başarılı olmuşlardır. Mücahitler Sovyetler ülkeden ayrıldıktan sonra var olan hükümeti tanımayarak direnişler başlatmış ve ilerleme kaydetmişlerdir. Pakistan'da geçici hükümet kurup, son olarak da Kabil'i ele geçirdiklerinde, ülke bir iç savaşa sürüklenmiştir. 1992 yılında resmi olarak iktidar olma serüvenleri başlayan Mücahitler kadınları kamu hizmetlerinden men etmişlerdir. Kütüphaneler, okullar yıkılmış, şehirler tahrip edilmiştir. Artık iş hayatında kadınları görmek oldukça güçtür. Ayrıca Mücahitlerin hükmettiği 1992 ve 1996 yılları arasında kadınlar çok kötü bir muameleye maruz kalmıştır.. Bu zaman dilimi bir göç dalgasına, iç savaş ve kargaşaya neden olmuştur. Sonuç olarak 1996 yılında Mücahitlerin iktidarı kendi aralarındaki bölünmeler ve kavgalarla son bulsa da, Afganistan için çok daha kargaşa dolu yeni bir döneme geçilmiştir.

Yeni dönem ise Pakistan menşeili bir grup medrese öğrencisinin başlatmış olduğu bir hareketin siyasileşmesi ile şekillenmiştir. Taliban adı verilen bu grup önceleri sadece toplanıp söyleşi yapsa da, sonra iktidardan pay isteme ve ülkeyi istekleri doğrultusunda yönetme arzusuyla harekete geçmiştir. Hızla gelişme gösteren Taliban, 1996 yılında Kabil'i de ele geçirerek, Afganistan'daki görünürlüğünü artık hâkimiyet boyutuna getirmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2002: 344).

Taliban'ın iktidara geçmesiyle birlikte Kral Amanullah dönemi ile başlayan ve bazı dönemlerde sekteye uğramasına rağmen büyük bir direnç gösterip devam eden modernleşme serüveni tamamen ortadan kaldırılmıştır. En önemlileri kadınları kapsasa da, sadece onlar için olmayan, bütün ülkeyi kapsayan kısıtlamalar ve yasaklar ağına tabi kılan bu dönemde kadınlar sosyal hayattan dahi men edilmiştir. Eğitime erişim ve iş hayatında var olabilmeleri tamamen engellenen kadınların sokağa çıkmasına dahi şartlar getirilmiştir.

Taliban'ın okulları kapatıp eğitime erişimi engellemesi, kadınların çalışma hayatında var olmalarının yasaklanması, ayrıca yasaklara uymayanları ciddi insan hakları ihlalleri yaparak cezalandırması ve toplumun huzurunu bozacak derecede geleneklerini yok sayması gibi uygulamaları sadece Afgan halkının değil aynı zamanda uluslararası ortamda da eleştiri seslerinin yükselmesine sebep olmuştur (Mutanoğlu, 2006: 23). Bu dönemde yabancı gazeteciler Taliban üyeleri ile iletişime geçip çeşitli röportajlar yapıp durumla ilgili değerlendirmeleri almışlardır. Lakin var olan durumun gelenekleri ile açıklayan Taliban, Batının dayatması olan yasaları Afganistan'da uygulamak zorunda olmadıklarını dile getirmişlerdir.

Özellikle iktidarının son yıllarında şiddet olayları iyice artan Taliban, uluslararası bütün uzlaşı ve yardım kuruluşları ile iletişim kanallarını da reddetmiştir. Taliban, İslami köktendinciliği ve kendileri dışında herhangi bir uzlaşma ya da siyasi sistemi kabullenmeyi reddeden kimlikleriyle sadece Afganistan'ı değil aynı zamanda dünyayı da derinden etkileyecek birçok olaya neden olmuş ve Müslümanlar arasında da tartışmaları ateşlemişlerdir (Rashid, 2010).

2001 yılına gelindiğinde ABD'de dünya üzerinde eşi görülmemiş terör olayları yaşanmış ve sonuçları da bütün uluslararası sistemi etkilemiştir. El Kaide terör örgütü ve lideri Usame bin Ladin 11 Eylül terör saldırılarıyla, ABD'nin dış ve askeri politikasını Orta Doğu'ya odaklamıştır. ABD, 11 Eylül saldırıları sonucunda Taliban yönetiminden sorumluları yani Bin Ladin'i teslim etmesini istemiştir ve bu istekleri yerine getirilmeyince Afganistan'a meşru müdafaa hakkını kullandıklarını ileri sürerek operasyon başlatmıştır. Sonuç olarak Taliban rejimi 2001 yılında ABD liderliğindeki Birleşmiş Milletler Güçleri tarafından sona ermiştir.

Taliban sonrasında Bonn Anlaşması imzalanmış ve Afganistan için yeni bir döneme geçilmiştir. Çok ciddi kısıtlamalar, yasaklar ve insan hakları ihlalleri ile dolu bir dönemden sonra kendini yine kaos içinde bulan Afgan kadını, bu defa da savaş ve istilalarla kaplı bir ülkede kendine yer edinmeye çalışmıştır. Bu yeni dönemde özellikle Afgan kadının siyasal arenada var olma çabası, oy hakkı, parlamenter temsil gibi hakları elde etmek için verdiği, klişeleri yıktığı, hayatın her alanına nüfuz etmeye çalıştığı azim ve hırs dolu mücadelesine tanıklık edilmektedir.

Afgan kadını tarihsel süreçte bu aşamalardan geçerken, bu çalışmanın amacı; Afganistan'da kadın haklarının 2001 müdahalesi sonrasında Batılı devletler tarafından verilen bir hak mı olduğu, yoksa Afganistan'da feminist kuramın söylemlerine uygun hareket eden ve bu kuramın temel ilkelerinden etkilenen kadın hakları savunucularının aslında uzun zamandan beri var olup, olmadığının, çözümlenmesidir. Sonuçta ABD öncülüğünde Batılı devletler 11 Eylül sonrasında sadece El Kaide Örgütü'nü ve bu örgüte destek veren Taliban rejimini yok etmeyi değil, 2003 yılında Irak'a da yaptıkları şekilde, askeri müdahaleler ile toplumları dönüştürmeyi ve demokratikleştirmeyi de bir sav olarak öne sürmüşlerdir. O halde bu çalışmanın çıkış noktalarından birisi de Afganistan'da kadın haklarının 2001 müdahalesi sonrasında bir dayatmayla mı getirildiği, yoksa ülkenin kendi tarihsel serüveninde modernleşmeyi bir ilerlemeci hareket olarak algılayıp, kendisinin mi kadın hakları sürecini başlattığı sorusudur.

Çalışmada sınanmaya çalışılan birinci hipotez; Afgan kadınının Orta Doğu'da yer alan Türkiye, İran ve Mısır gibi ülkelerdekine benzer şekilde yirminci yüzyılın başından beri toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşantının bir parçası olduğu ve ülkenin modernleşme sürecinin ve dolayısıyla kadının toplumda hak elde etme serüveninin yönetim şeklinin kraliyet olduğu zamanlara dayandığıdır. Çalışmada ele alınılan ikinci hipotez ise Taliban iktidarları döneminde Afganistan'da kadının statüsünün toptan değiştiği, ülkenin radikal İslam'a kaydığı ve kadınların ağır hak kayıpları yaşadıklarıdır. Köktencilik akımlarının ülkeye yayılması ve daha sonrasında da iktidarı ele geçirmesiyle beraber, hem genel olarak ülkenin seyri, hem de özelde kadınların yaşantısı köklü bir şekilde değişmiştir. Üçüncü hipotez ise feminist uluslararası ilişkiler kuramına uygun olarak Afgan toplumunda eril yönetime, savaşlara, askeri müdahalelere itiraz eden kadın aktivistlerin olduğu önem sürülmektedir.

Ortaya atılan hipotezlere uygun olarak birinci bölümde kavramsal açıdan feminist uluslararası ilişkiler kuramı incelenecektir. Gerekli kavram ve olguların tanımlamaları yapılacak ve feminizm açıklanacaktır. Feminizmin geçirdiği evreler ve çeşitleri belirtildikten sonra, feminist uluslararası ilişkiler kuramının ortaya çıkışı ve temel söylemlerine yer verilecektir. Güvenlik kuramı, savaş ve barış olguları ile feminist uluslararası ilişkiler kuramı ve akademik bakış açıları belirtilecektir.

İkinci bölümde ise Afganistan tarihinde siyasal ve sosyal yaşamla beraber Afgan kadınının gelişimi ve geçirdiği evreler Kraliyet döneminden başlayarak, Taliban dönemine kadar feminist uluslararası ilişkiler kuramına uygun olarak, Afgan kadınının mücadele ettiği eril tahakküm, toplumsal cinsiyet klişeleri ve onların yüklemiş olduğu cinsiyet rolleri ile birlikte açıklanacaktır. Afgan kadınının kamusal alanda var olma çabası, eğitime ve iş hayatına dahil olma isteği yine ikinci bölümde işlenen konular olacaktır.

Üçüncü bölümde ise yeni bir dönemin başlamasına sebebiyet veren 11 Eylül terör saldırıları sonrası Afganistan müdahalesi ile değişen toplumsal yapı içinde kadınların varlığını nasıl koruduğu ve ne gibi gelişmeler yaşadığı sorularına cevap verilecektir. ABD'nin müdahalesi sonrasında ulusal ve uluslararası fikir ayrılıkları yaşanmış ve bunlar her iki fikre sahip olanlar tarafından da gerekçelendirmeler ile savunulmuştur. İşte bu fikirler çerçevesinde sayısal veriler ile kadının 2001 yılı sonrasındaki gelişimi ve toplum içindeki yeri, feminist uluslararası ilişkiler kuram ile bağı koparılmadan ele alınacaktır. Çalışmada birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla çeşitli kuruluşların Afganistan için hazırlamış olduğu raporlar, alanda faaliyet yürüten araştırmacıların ortaya çıkardığı eserler ve uluslararası yayın kuruluşlarının çalışmaları incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM KAVRAMI VE FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNİN DOĞUŞU VE TEMEL YAKLAŞIMLARI

1.1.FEMİNİZMİN KAVRAMININ ORTAYA ÇIKIŞI

Feminizm kelimesi çoğu zaman birçok toplumda olduğu üzere Türkiye'de de olumsuz ya da aykırı bir yaklaşımla karşılanmaktadır. Kadınların hak arayışlarına ilişkin olarak yaptıkları konuşmalar ya da herhangi bir şeyi savunmaları, karşılarındaki kişi tarafından "feminizm" söylemi adı altında adeta suçlanmaktadır. Oysa feminizm kavramı gerek etimolojik, gerekse tarihsel süreci ve içinde barındırdığı olgular ile olumlu bir şekilde tetkik edilirse, gerçek kimliğiyle vereceği izlenim bambaşka olacaktır.

Etimolojik olarak feminizm, Latince 'kadın' anlamına gelen 'femina' kelimesinden türemiştir ve ilk olarak Fransızcada daha sonra ise İngilizcede kendine yer bulmuştur. Feminizmin tanımlamasına bakıldığında birçok düşünürün yaptığı çok sayıda farkı ama ortak paydalarda birleşebilen açıklamalar olduğu görülmektedir. Feminizmi, kadının kurtuluşu için rehberlik edebilecek bir ideoloji olarak göre Juliet Mitchel kadınlar ve erkekler arasındaki hiyerarşik sistemden de oldukça rahatsız olduğunu belirtmiştir. (Mitchel, 1985: 97-98). Marshall'a göre ise feminizm "On yedinci yüzyılda İngiltere'de doğan, cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan toplumsal bir hareket"tir (Marshall, 1999: 240). Şirin Tekeli ise feminizmi "Feminizm, kadınların erkeğin egemen olduğu bir dünyada gerçekleştirmeleri mümkün olmayan varlıklarını demokratik taleplerle toplumun her yerine dayatma isteklerinin ifadesidir." (Tekeli, 1989: 54) şeklinde bir düşünce akımı olarak nitelemektedir.

Bazı feminizm tanımlamaları ise kadınların çeşitli haklara sahip olmalarıyla ilgili mücadeleyle yakından ilgilenir. Kadınların erkeklerin sahip olduğu sosyal, siyasal ve diğer hakların tümüne sahip olması gerektiğini savunurlar. Feminizmin ilk metinleri olarak kabul edilen Judith Sargent Murray'ın 1790'da kaleme aldığı "*Cinsiyetler Arasındaki Eşitlik Üzerine* (On The Equality Of The Sexes)" ve Mary Wollstonecraft'ın, 3 Ocak 1972'de yazdığı feminist teori tarihinin başyapıtlarından biri olarak kabul edilen

"*Kadın Haklarının Savunusu* (A Vindication Of The Rights Of Woman)" adlı eseri (Donovan, 2007: 15), eşitlik ve hak talepleriyle zamanlarının ötesine geçmiş, dönemlerinde çığır açmış metinlerdir. Feminizmin bu ilk yazınları erkek egemenliğine bir başkaldırı ve erkeklerin sahip olduğu tüm haklara kadınlarında sahip olması gerektiği yönünde taleplerdir.

Feminizme kim tarafından tanımlama yapılırsa yapılsın hedef daima aynı olmaktadır. Farklı açılarla da bakılsa sonuç olarak bu alanda eserler kaleme alan düşünürler, kadınlara da erkekler ile aynı oranda hak ve katılım istemek ortak paydasında buluşmaktadırlar. Her zaman temel amaç; erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği sağlamak olmuştur.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın cinsiyet eşitsizliklerinin temeli olduğunu savunan feministler, toplumsal cinsiyetin inşa edildiğinden bahsederler. Feminist teori içinde kült isimlerden biri olan Simone de Beauvoir "Kişi kadın doğmaz, kadın olur" (Beauvoir, 1952: 267) sözüyle toplumsal cinsiyetin sonradan oluşturulmasına atıfta bulunmuştur.

Özel alan-kamusal alan ikiliği de feminizmin, eşitsizliği açıklamak ve gidermek için kullandığı diğer bir argümandır. Çünkü kadınlar bu ayrımla birçok haktan mahrum bırakılmış, birçok alandan soyutlanmıştır. Kendilerini sadece "anne" sıfatından kurtarmak, "birey" hatta "özne" olduklarını gösterebilmek için, kamusal alan-özel alan ayrımı konusu üzerinde ciddiyetle durmuşlardır.

Feminizmin en temel, en esaslı mücadele alanı kuşkusuz ataerkil toplum düzeni ve eril hâkimiyettir. Bütün feminist düşünceler ilk olarak ataerkil yapı ile mücadeleyle yola koyulur. Çünkü kadınların siyasal, sosyal ve diğer tüm alanlarda saf dışı bırakılması ya da ikinci plana itilmesi ataerkil toplumun bir ürünüdür.

Bundan sonraki başlıklarda sırasıyla feminist kuramın ilgi alanındaki kavramlar nitelikli bir şekilde açıklanacak ve temel sorunlar kronolojik ve ontolojik açıdan incelenerek, hem feminist düşünceyi, hem de karşı tezler gözden geçirilecektir.

1.2.TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI

Yıllardır süre gelen birçok tartışmanın ana sebebi olan toplumsal cinsiyet, ilk olarak 1970'li yıllarda feministler tarafından toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini açıklamak için kullanılmıştır. Ann Oakley'in 1972 yılında "*Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum* (Sex, Gender and Society)" adlı kitabında toplumsal cinsiyet ifadesi kullanması bu kavramın miladı kabul edilmiş ve feminist teori yeni bir boyut kazanmıştır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında bir ayrım yapmak, eşitsizliğin temel sebebinin erkek ve kadın arasındaki toplumsal cinsiyetten kaynaklanan cinsiyet rollerinin olduğunu açıklamak için gerekliydi ve bu toplumsal cinsiyet kavramının keşfi ile mümkün oldu.

Cinsiyet (Sex) bireyin anatomik ve fizyolojik özellikleri içinde erkekliği ya da dişiliği olarak tanımlanır.(Giddens, 2008: 505) Doğum ile (hatta önce) elde edilen cinsiyet biyolojik bir kavramdır ve dişi(female) ile eril(male) olmayı belirler. Ayrıca cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyetine göre ortaya çıkan demografik bir özelliktir(Dökmen, 2018: 20). Toplumsal Cinsiyet(Gender) terimi ise kültürel inşa mekanizmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır(Butler, 2019: 53). Genel olarak toplumsal cinsiyet kavramını tanımlamak, cinsiyet kavramı ile karşılaştırarak mümkün olmaktadır. Oakley bu karşılaştırmayı yaparken cinsiyeti kadın ve erkeği biyolojik olarak ayırmak için kullanmış, toplumsal cinsiyeti ise erkeksilik (masculinity) ve kadınsılık (femininity) arasındaki toplumsal bölünmeye gönderme yaparak açıklamıştır (Oakley, 1972). Yani cinsiyet biyolojik bir terimi ifade ederken, toplumsal cinsiyet sosyolojik nitelikte bir terimdir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet sosyolojik olarak kadın ile erkek arasındaki farklılıkları incelemektedir(Marshall, 1999: 98). Kısacası toplumsal cinsiyet sonradan belli etkenler ile oluşturulmuş bir kavramdır. Bu etkenlerden en önemlisinin kültür olduğunu savunan Nancy Chodorow, toplumsal cinsiyeti hakkında çocukluklara söylenen ya da hissettirilen her şeyin bir kültüre dönüştüğünü(Chodorow, 2010: 113) ve toplumsal cinsiyetin bu yolla oluştuğu ifade etmektedir.

Yapı olarak toplumsal cinsiyet evrensel bir forma sahip değildir. Toplumların beklentileri ile şekillendiği için yine onların anlamlandırmalarıyla değişebilir. Hatta aynı toplum içinde bile belli faktörlerle değişiklik gösterebilir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet birbirlerinden farklı olsa da tamamen ayrıştırılamayacak kadar ilişkilidirler. Sonuç itibariyle toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetten yola çıkarak kavramlaştırılmış, ona göre

şekillenmiştir. Cinsiyet tamamen biyolojiktir ve cinsiyet kromozomları ile oluşur. Toplumsal cinsiyet ise biyolojik cinsiyetten yola çıkarak, toplumun istekleri, rolleri ve davranış modelleri gibi birçok etken ile oluşturulur.

1.2.1. Toplumsal Cinsiyet Rolleri

Rol kavramına sosyolojide sarsılmaz bir yer gösteren Ralph Linton'a göre rol, statünün dinamik yönüdür. Statüyü ise görevler ve haklar olarak tanımaktadır (Linton, 1936: 113-114). Toplumsal cinsiyet rolleri ise kadın ve erkeğe toplumsal alanda nasıl davranmaları gerektiğini beklentiler eşliğinde bildirir. Yani cinsiyet rolü kavramı sadece erkek ya da kadın olmaktan dolayı bireyden beklenen ve onun gerçekleştirdiği eylemleri açıklamakta kullanılır (Tan, 1979: 158). Cinsiyet rolleri erkeklik ve kadınlık temel kavramları üzerine şekillenmiştir. Hatta bu roller direkt eril rol ve dişil rol olarak isimlendirilmiştir (Connel, 2009) . Erkeklerden ve kadınlardan beklenenler tutarlı olan bir bireydeki nitelik ve davranışların varlığına ilişkindir (Shechner, 2010: 132).

Toplumsal cinsiyet rolünde etkili olan birden fazla faktör vardır. Kuşkusuz bunların en önde geleni rollerin ilk olarak biçildiği yer olan ailedir. Çocuk henüz anne karnındayken ona roller biçilmeye başlanır. Bir sonraki evrede ise cinsiyetine göre birçok toplumsal rol ile karşı karşıya kalmaktadır. Daha sonrası cinsiyet kalıp yargıları ve toplumsal cinsiyet rollerine karşı olan çetin mücadele ile devam eden bir süreçtir.

1.2.2. Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları (Stereotypes)

Kalıp yargılar, herhangi bir olgu ya da grupla ilgili bilgi boşluklarını dolduran, önceden oluşturulmuş bazı izlenimler ve gözlemler sonucunda bilincimizde şekillenen imgeler bütünüdür(Göregenli, 2012: 23). Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ise sadece cinsiyetten ötürü kişilerden beklenen ve hatta onların davranışlarına karar veren yapılardır. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, durum ve davranışları kadın ve erkeğe göre belli bir ayrım mekanizmasına sokar. Ayrıca toplumsal cinsiyet kalıp yargıları toplumun beklentileri ve biçtiği roller ile birebir bağlantılıdır (Dökmen, 2009: 35-36).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları, eril tahakkümün bir sonucu olarak erkek övücü bir şekildedir. Örneğin erkekler için sıralanan nitelikler; baskın, cesur, özgür, mücadeleci gibi yücelticidir. Oysa kadınlar; narin, kırılgan, duygusaldır. Erkeklerden siyasette, sosyal

ve ekonomik alanda başarılı olmaları beklenirken kadınların ev hayatında kabiliyetli olması beklenmektedir. Ailelerin çocuklarına koydukları isimler bile bu durumun sonucu niteliğindedir. Bu kalıp yargılar, cinsiyet ve toplumsal rollere göre şekillenen nitelikli bir ayrımdır. Toplumsal cinsiyetlere ait roller erken çocukluk döneminde öğrenilerek, çocuklardaki cinsiyet kalıp yargıların temeli atılmaya başlanmaktadır. Bu roller, çocukların ilk toplumsallaşma ortamı olan ailede içselleştirilmekte ve zaman içerisinde kazanılmaktadırlar (Ata Doğan, Atış Akyol ve Güney Karaman,2018).

1.3.FEMİNİST YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE KAMUSAL ALAN- ÖZEL ALAN AYRIMI

Özel alan kamusal alan ikiliği, feminist yaklaşımların üzerinde durmaya çaba gösterdiği bir konudur. Çünkü yıllardır kadınlar bütün kamusal alan ve eylemlerden soyutlanmış, özel alan ile baş başa bırakılmıştır. İlk çağlarda başlayan kadınların kamusal alanın dışına itilmesi, kadını bir özne olmak fikrinden uzaklaştırıp birilerine ya da bir şeylere bağlı olmasına sebep olmuştur. Tabi bu duruma sebebiyet veren diğer bir olay ise kamusal alanın tek sahibinin, gerek politik gerekse biyolojik olarak erkek tahakkümünde olmasıdır. Zaten kadın hareketlerinin ortaya çıkmasının en önemli sebebi kamusal alanın erkek merkezli ve kadından soyutlanmış bir yapıda olmasıdır. Kamusal alan- özel alan ikiliğinin diğer bir problemi de evsel olanın sorgulanmaması yönüdür. Bu sorgulanamaz ve müdahale edilemez evsel alan, erkek tahakkümünü ve kadına baskıyı gözler önüne sermektedir (Davidoff, 2002: 192).

Kamusal alan-özel alan ayrımını Antik Yunan'dan başlayarak incelemek, hem bu ikiliğin zaman içindeki dönüşümünü görmek açısından, hem de eril tahakkümü nitelendirmek için faydalı olacaktır. Antik Yunan'da ortaya çıkan kamusal alan-özel alan ikiliği ile birlikte kadın, kendi başına bir özne olmak yerine, sadece anneliği ile varlığını gösterebileceği bir konuma geldi (Çoşkun, 2013: 19). Kadının faaliyetini sınırlandıran bu bağlılık, eril tahakkümün en belirgin sonucudur.

Ortaçağ'a gelindiğinde ise daha önceki keskin ayrımdan bir nebzede olsa kopuş olduğu görülmektedir. Hanedanlar arası paylaşılmış olan kamusal otoriteden pay alan hanedanlık üyesi ve soylu kadınların keskin ayrımda bir engelleme yaptığı gözlenir. Ortaçağ'da özellikle Avrupa'da kadınlar iş hayatında da aktif bir konumdaydı. Özellikle zanaat gerektiren işlerde erkekler kadar aktif olarak çalışmaktaydılar. Kasaba ve

kentlerde, küçük sanat kollarında çok yoğun olmasa da kadınların çalıştığı görülürdü (Çoşkun, 2013: 20).

Tarihsel süreçte kamusal alan-özel alan ayrımında bir sonraki evre ise ayrımın küllerinden doğduğu ve hatta doruk noktasına ulaştığı modern zamandır. Kamusal alan-özel alan kavramlarını birçok yönden inceleyen, çok sayıda çalışmalar yapan ve bu kavramların ismiyle birlikte anılmasını sağlayan hatta çok fazla eleştiride alan Habermas'ın görüşlerine göz atmak bu ayrımı anlamlandırmak için teorik olarak gerekli bir adım olacaktır. Habermas, 17. Yüzyılın sonu ile gelişmeye başlayan kamusal otorite ile özel alan ayrışmasını kronolojik olarak tetkik etmiştir. Habermas kamusal alan kavramıyla, kamu alanına sahip olanlar anlamında devleti işaret etmektedir (Yükselbaba, 2008: 50). Habermas "Kamusal alan' kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır" sözleriyle kamusal alanın tüm yurttaşları için ulaşılabilir olmasından bahseder (Habermas, 2004: 95).

On yedinci yüzyılda Avrupa'da kamusal alan erkeklerin tahakkümü altındaydı. Sanayi sonrası toplum içinde aynısı geçerliydi, kadın evdeki işleri ve anneliğiyle özel alanı temsil ederken erkek çalışma hayatındaki duruşuyla kamusal alanı temsil etmekteydi. Kamusal alan-özel alan ikiliğinin modern toplumlarda ürettiği ilişkiler ağı sonucu bazı kadınları görünmez kılmaktaydı. Hatta bu kadınları adeta özel alana hapsedilmiştir (Acar Savan, 2004: 98-100). İşte tüm kadın hareketleri bu fikirlere karşı, eril tahakküm altındaki çalışma alanında kendilerine yer açmak için, sosyal, politik, iktisadi ve kültürel yaşamdan erkeklerle aynı oranda pay alabilmek ve erkeklerin sahip olduğu hak ve ayrıcalıklara sahip olabilmek için başlatılmıştır.

1.4.ATAERKİL(PATRİARKA) TOPLUM YAPISI VE KADININ ROLÜ

Feminist yaklaşımların tamamına yakını, ataerkil/patriarkal toplum yapısındaki kadının durumundan çıkış alarak hareket etmişlerdir. Ataerki, ailede reisin iktidarı ile başlayıp kademeli olarak toplumda devam eden ve iktidara kadar uzanan eril tahakküm olarak tanımlanabilir. Yani ataerki bütün yetkilerin erkeklere verildiği toplumsal bir örgütlenme biçimidir (Pelizzon, 2009: 12). Chris Weedon ise ataerkil yapıyı "kadın

çıkarlarının erkek çıkarlarına tabi kılındığı güç ilişkisi"(Weedon, 1997) şeklinde tanımlamaktadır.

Ataerkil toplumda kadın kendi varlığını bağımsız olarak gösteremez. İlk önce ailesinde babasına bağlı olan kadın evlenince kocasına bağımlı hale gelmiş, sadece ataerkini ona tayin ettiği görevleri yerine getirmeyle sorumlu bir süje halini almıştır. Kadına ve erkeğe kalıp yargı şeklini alan görevler veren, toplumsal cinsiyet rolleri ile cilalanan ataerki, erkeğin tahakkümünde şekillenen, her düzeni erkeğin oluşturduğu bir yapıdır. Otoritenin yegâne sahibi baba, koca yani erkektir. Kate Millett ise ataerkiyi daha da geniş bir şekilde "ataerki ilkelerinin iki yönlü olarak göründüğü, yani erkeklerin kadınlara, yaşlı erkeklerin daha genç erkeklere hükmetmeleri" olarak tanımlar (Millett, 1987: 47).

Ataerkil toplumlarda gelenek bu toplum yapısının sürdürülmesi için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Çünkü gelenek eril yönetim tarafından, tamamen kendi istekleri doğrultusunda bükülmüş ve adeta kadını ezici bir silah haline getirilmiştir. Ataerkil toplumun diğer bir önemli özelliği ise kadını hayatın birçok alanından soyutlayan, toplumsal yaşamda saf dışı bırakan ve aile için hapseden cinsiyetçi işbölümüdür. Kadını sadece ev yaşantısı, ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu tutan bu düzen eril egemenliğin hem sonucu hem aracıdır.

Feminist teorinin referans noktalarından biri olan Friedrich Engels "Erkek burjuvazidir ve karısı proletaryayı temsil eder" (Engels, 1884) sözüyle, kadınların emeklerinin kocaları tarafından sömürüldüğünü ve kadının aşağılanıp hizmete mahkûm edildiğini ve çocuk doğurma aracına dönüştüğünü (Donovan, 2007: 144) ifade etmiştir. Ayrıca Engels kadının üretimde de aktif rol oynaması gerektiğini savunmaktadır. Zaten Marksist Feminizm teorisine göre kadının ekonomik olarak erkeğe bağlılığı onu diğer alanlarda da erkeğe bağlı kılmaktadır.

Çok sayıda feminist, erkek egemen dil yapısını ataerkil düzenin bir aracı olarak görmektedir. Toplumdaki dil problemi yani eril dil yapısını, baskının temel aracı olarak kullanılmaktadır. Mary Hawkesworth bu problemi "Cinselliği, bilinç sistemleri içinde erkek egemen terimler etrafında düzenleyen şey dil olduğu için dil problematiği ile cinsiyet problematiği kadınlar için eş anlama gelir" şeklinde açıklamıştır (Hawkesworth, 1988: 449).

Feminizme göre, toplumda kadına verilen en önemli görevin erkeğe hizmet olduğu algısı gibi toplumsal rollerden dolayı değişim süreci ekonomik, politik alanlarda olduğu gibi sosyal ve kültürel alanlarda da olmalıdır. Yasal haklar istenirken, hareketin ilk olarak aile yaşantısı ile başlaması gerektiğini savunurlar. Bunların yapılması önündeki en önemli engelleyici kuşkusuz ataerkil toplum yapısı ve onun ürettiği toplumsal rollerdir.

1.5.FEMİNİST HAREKETİN EVRELERİ VE TARİHSEL GELİŞİM SERÜVENİ

Bir hak, bağımsızlık ve eşitlik arayışı olan Feminizm, on yedinci yüzyılda karşımıza çıkmaktadır. Sonrasında Fransız devriminin fitilini ateşlediği duygulardan nasibini alan hareket, on sekizinci yüzyıl ile hız kazanmıştır. Fransız Devrimi'nin insan hakları için dönüm noktası oluşturabilecek nitelikte etkilerine rağmen cinsiyet ayrımından kaynaklı eşitsizlikler için herhangi bir etkisinden söz etmek mümkün değildir. Tabi yine de kadınları düşünmeye ve dönüşmeye sevk ettiğinin söylemekte fayda vardır. 1970'lerden sonra hız kazanan hareket, aynı zaman da çeşitlenmiştir. Öyle ki feminizm hakkında tek bir tanım yapmanın mümkün olmadığını söyleyen Caroline Ramazanoğlu "Feminizm 1970'li yılların Amerikan radikal feminizminin veya on dokuzuncu yüzyıl burjuva hareketlerinin kavramlarıyla tanımlanabilir" (Ramazanoğlu, 1998: 24)demektedir.

Feminist hareketin tarihsel gelişim süreci ortaya konulmak isteniyorsa, bu durum ancak uluslararası toplumda yaşanan siyasal ve iktisadi gelişmeler göz önünde bulundurularak yapılacak bir dönemlendirme ile mümkündür. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısmında, Feminizmin geçirdiği evreler şu şekilde alt başlıklara ayrılarak aktarılmaya çalışılacaktır: Birinci Dalga Feminizm, İkinci Dalga Feminizm ve Üçüncü Dalga Feminizm.

1.5.1. Birinci Feminist Dalga

Feminist hareketinin ne zaman başladığı konusunda bir görüş birliğine varılmamış olsa da her farklı yaklaşım için sacayağı olarak nitelendirilen belli olaylar, kişiler ve metinler vardır. "Liberal feminizm" ya da "Aydınlanmacı liberal feminizm" olarak da adlandırılan Birinci Dalga Feminizm Hareketi'nin de, Fransız Devrimi'nin

cinsiyetçiliğine eleştiri olarak ortaya çıkan ve Mary Wollstonecraft'ın kaleme aldığı "*Kadın Hakları Savunusu* (Vindication of the Rights of Women)" ile başladığı kabul edilmektedir. Metinde, kadınlarla erkeklerin aynı haklara sahip olması, özellikle de eğitim hakkı tanınır ise cinsiyet ayrımının ortadan kalkacağı (Heywood, 2013: 245) gibi reformist konular savunmaktaydı. Zaten liberal feminizmin üzerinde durduğu hak kavramı, Wollstonecraft'ın düşüncelerinden çıkış almıştır. Ayrıca devrimin eşitlik, bağımsızlık ve insan hakları gibi taleplerinin kadınları dışarıda bırakacak şekilde erkek dünyasına göre şekillendiği, metnin temel eleştirisidir. Feminist hareket sadece Fransız Devrimi'nden değil Amerikan Devrimi'nin yarattığı rasyonel ortamdan da aynı oranda etkilenmiştir. "*Amerikan Bağımsızlık Bildirisi*" (1776) ve "*Fransız İnsan Hakları Bildirisi"* (1789) gerek özgürlük ve eşitlik gibi düşünce akımlarıyla gerekse -özellikle Fransız Devrimi-cinsiyetçilik konusunda eleştirilmeleriyle kadın hareketi için ciddi önem arz ederler. Çünkü devrimler, bildiriler yeni bir düzen oluşturmaya çalışıyordu ve bu düzen tamamen erkek egemen bir düzendi. Kadınlar yine görmezden gelinmiş, ikinci plana itilmiş ve kamusal alan adeta erkek egemenliğiyle bütünleşmişti ve bu yönleriyle feminist kuramcılar tarafından ciddi eleştirilere maruz kalmaktaydılar (Zafer Sümer, 2009: 80).

On sekizinci yüzyıl feministleri, dönemin fikir akımlarına ayak uydurmuşlardır. Akıl ve bireycilik konusunda liberalizmden ciddi bir şekilde etkilendikleri açıkça ortadadır. Kadının aklı yoluyla ataerkil düzene ve onun dayatmalarına boyun eğmeyeceğini savunmaktaydılar. Aklın aynı zamanda kadının kabuğundan çıkmasını ve kamusal alanda kendisine yer bulmasını ve kamusal alanın imkânlardan faydalanmasını sağlayacağını(Aktaş, 2013: 54) savunmaktaydılar.

Liberal feministlerin akıl ve bilime sarsılmaz bir inançları vardı ve eğitim ile gerekli dönüşümün sağlanacağını savunmaktaydılar. Eğitimin en gerekli olgu olduğunu söyleyen Wollstonecraft "Kadının zihnini genişleterek güçlendirmek kör sadakate bir son verecektir" (Wollstonecraft, 2007) sözüyle, eril tahakküm ve ataerki ile mücadelenin ancak akıl ve gerçek bir eğitimle mümkün olabileceğini söylemektedir. Ayrıca Wollstonecraft kadınların dışlanmasının temel sebebini de eğitimsizlik olduğunu söylüyordu. Aynı zamanda kadın ve erkeğin aynı akli kabiliyete sahip ve bağımsız birer birey olarak kabul etmek (Donovan, 2007: 27-28) liberal feminizmin başta gelen özelliklerindendir. Liberal Feministler kadınların özgürleşmesinin ancak erkeklerle aynı

haklara sahip oldukları zaman mümkün olabileceğini savunuyorlardı. Kuşkusuz en temel mücadelelerinin oy hakkı konusunda olduğunu söylemek hiçte yanlış olmaz. Bu istemleriyle birçok ülkede en temel haklardan biri olan seçme hakkı (oy hakkı) elde edilmeye başlanmıştır (Walters, 2005: 99-100).

Doğal hak kuramı liberal feministlerin en temel argümanıdır. Temel doğal haklar doktrinini, kadın hakları konusuna eviren ilk isim Elizabeth Cady Stanton'dur. Stanton, 1848 yılında kaleme aldığı "*Duygular Bildirisi* (Seneca Falls- Declaration Of Sentiments)", doğal haklar kuramından çıkış alarak temelde, kadınların toplumsal, dini ve siyasi hak ve durumları üzerineydi. Bildiri kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmasını eşit yaratılmış olmasına yani tanrının verdiği bir hak olmasına bağlamaktaydı (Donovan, 2007: 24). Ayrıca bu haklar orijinal doğal haklar kuramındaki gibi vazgeçilmez haklardı.

Her ne kadar bu dönem akıl ve rasyonalite üzerine kurulsa, hatta literatürdeki ismiyle Aydınlanma Çağı olarak adlandırılsa da, aslında kurulmak istenen yeni düzen, geliştirilen fikir akımları, tüm reformlar ve en temel talep olan bireycilik bile sadece erkekler ve onların hakları içindi. Kadınlar en başta kamusal alan olmak üzere diğer tüm alan ve olanaklardan sadece biyolojik özelliklerinden dolayı dışlanmış ve onlara bahşedilen annelik, eşlik sıfatlarıyla yetinmeleri istenmiştir. Locke, Hobbes gibi aydınlanma düşünürleri bu konuda hem fikirdi. Onların bireyciliği, özgürlük istemleri sadece erkekleri kapsamaktaydı. Bu konuda onlar gibi düşünmeyen ve liberal feminizmin yol göstericilerinden olan John Stuart Mill'in kaleme aldığı "*Kadınların Köleleştirilmesi* (1869) (The Subjection of Woman)" isimli eser ile ilgili olarak Özgürlük Üzerine adlı kitabının ön sözünde "Düşünce tarihi içinde kadın haklarını savunmak üzere bir erkek tarafından kaleme alınmış ilk çalışmadır"(Mill, 2016)demektedir. Kadın hakları konusunda sistematik çalışmalar ve savunmalar yapan John Stuart Mill ve Harriet Taylor, kadın sorununu toplumda kadınların farklı düşünce sisteminde olduğu inancına bağlar. Kadınların erkekler gibi düşünmesi ise eğitim ile sağlanabilir (Nye, 1989: 15-17). Ayrıca Mill, kadınların durumunun doğal olmadığı, toplumsal şartlandırma ile bu hale geldiğini savunur (Mill, 2019).

Özetle birinci dalga feminizm temelde oy hakkı, eğitim hakkı gibi hak istemleriyle, aklı koydukları sarsılmaz yerle, liberalizmi sahiplenişleriyle, kadını birey

olarak gösterme çabalarıyla, erkek ve kadının eşitliğinin doğal haktan kaynaklandığı söylemleriyle varlık göstermişlerdir.

1.5.2. İkinci Feminist Dalga

1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan ikinci dalga feminizmi Andre Michel şu şekilde tarif etmektedir (1993: 84):

> "*ABD, İngiltere, Fransa ve pek çok başka Avrupa ülkesinde 1935-1945 arasında doğan bir önceki kuşak gibi kendilerini anti-faşist ve anti-kolonyalist mücadelelerde tüketmiş annelerinden genelde daha iyi eğitim görmüş yeni bir kuşak devreye girer. Pek çoğu karma okullarda okumuş, üniversite eğitimi almıştır. Bu kadınların kulakları genç kızlıklarından beri dünyanın her yerinde en yürekli insanların faşizmi yenmek için verdikleri onurlu savaşın ilkeleri ile doludur. Bu genç ve okumuş kadınlar çevrelerinde olup bitene kayıtsız kalmamış, gündelik yaşamda cinsel bir nesne olarak algılanmayı reddetmişlerdir*"

İkinci dalga feminizmin 1960 sonrası faal hale gelmesinin en önemli sebebi bu dönemdeki öğrenci hareketleri, savaş karşıtı protesto ve eylemlerdir. İkinci dalga feminizm ile birlikte artık feminist örgütlenme daha güçlü bir yapıya sahip olmuştur. ABD'de Betty Friedan 1966 yılında Ulusal Kadın Örgütü'nü kurdu (National Organisation of Woman-NOW). Bu örgüt özellikle evli ve çocuklu kadınları bir çatı altında toplayıp, onların problemlerini dinleme ve çözüm üretme konusundaki taleplere cevap vermekteydi. Ayrıca gerekli eğitimlerle ev kadınlarının çalışma hayatına kazandırılması bu örgütün en temel gayesiydi (Michel, 1993: 84).

İkinci dalga feminizm geleneksel evlilik, doğum kontrolü ve kürtaj hakları gibi konularda yenilikçi fikirlere sahipti. İlk olarak kadınların eve hapsolmalarının en temel sebebinin geleneksek evlilik olduğunu savunuyorlardı. Evliliğin yalnız farklı cinsten bireylerle değil aynı cinsle de ilişki olabileceği, tek ebeveynli ile aile kurulabilmesi ve birliktelik konusunda serbestlik (Sevim, 2005: 52) geleneksel aile ve evliliğe karşı sundukları alternatiflerdi. Sadece aile ile ilgili değil kültürel olarak da ciddi değişimler istemekteydiler. Kültürel alanlar ve yapılardaki cinsiyetçi imge ve olgulara karşıydılar. Kadına karşı şiddet ve baskı da aktif olarak mücadele ettikleri diğer konulardı. Doğum kontrolü ve kürtaj haklarını savunup bunlar için gerekli tüm hukuksal yollara başvuruyorlardı. Bu dönemin akıllardan silinmeyen sloganı ise 'kişisel olan politiktir'

söylemidir. Bu söylem yalnızca kamusal alanda değil özel alanda da ve cinsiyete dayalı iş bölümü isteklerini ortaya sermekteydi (Atan, 2015: 6).

Kadının her alanda özgür olması gerektiğini savunan ikinci dalga feministler aynı zamanda "Bilinç yükseltme, alternatif yaşayış biçimleri, aile ve toplum yaşamında eşit işbölümü, karşıt kültür ve kurumların kurulması yönündeki faaliyetler feministlerin politika yapma yolları"(Çaha, 1996: 45) gibi yeni mekanizmaları da politikaya kazandırmışlardır.

İkici dalga feminizm, kadınlar arasındaki birleştirici rolüyle kız kardeşlik (sisterhood) (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 6)üzerine kurulmuştur. Kadınları kolektif bir çatı altında bir araya getirip dayanışmayı hedefleyen bu görüş, kadınlar arasında ayrımcılığın olmadığı sosyal bir birliktelik hayaliydi.

Tabi ikinci dalga feminizm kendi içinde çeşitlenmeler yaşamış ve kadın sorununa farklı perspektiflerden bakan düşünürler ortaya farklı yaklaşımlar çıkarmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında bu kavramlar ve yaklaşımlar hakkında bilgi verilecektir.

1.5.2.1.Radikal Feminizm

Radikal feminizm 1960'ların sonları 1970'lerin başlarında diğer feminist hareketlere karşı ABD'de ortaya çıkmıştır. Aslında ilk olarak Yeni Sol hareketinin düşünce temellerine bir tepki olarak ortaya çıktılarını söylemek faydalı olacaktır. Kadınların erkekler tarafından tahakküm altına alınmasını ataerki kavramından yola çıkarak temellendirmişlerdir. Eşitsizliğin sebebi ataerkil yapı, erkek egemen kurumlar, toplumlar ve iktidarlardır. Toplumdaki ataerkil düşüncenin ancak feminizm ile engellenebileceğini savunurlar. Ataerkiyle mücadele onun ürünü olan tüm cinsiyet rollerine karşı çıkarak sağlanabilir. Çünkü radikal feministlere göre, kadının ezilmesinin sebebini, ataerkil aile, ataerkil toplum yapısı ve hatta ataerkil kapitalizmdir (Atan, 2015: 8).

Radikal teorinin önemli eserlerinden biri olan Shulamith Firestone'un 1971'de kaleme aldığı "*Cinsiyet Diyalektiği* (Dialectic Of Sex)" adlı eser, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıktan bahsetmekte ve insanlık tarihinin en temel çatışmasının cinsiyet kaynaklı olduğunu savunmaktadır (Sevim, 2005: 76). Firestone ataerkilliğin kökenine biyolojiyi koyarken, "*Cinsel Siyaset* (Sexual Politics)"in (1970) yazarı ve

radikal feminizmin en önde gelen isimlerinden biri olan Kate Millett ise ataerkilliğin kökenini sosyal şartlamaya dayandırıyordu. Yani ataerkillik bütün yapılarda geçen ve her toplumda bulunan, değişmeyen, kadın ve erkeklerin şartlanma yoluyla kabul ettikleri bir süreci tarif etmektedir (Heywood, 2013: 251). Millett ayrıca aile kurumunun ortadan kaldırılmasının şiddetli savunucusudur.

Kadının bağımsızlığı konusuna gelindiğinde ise ekonomik değil cinsel bağımsızlıktan bahsedilmektedir. Kadınlar bedenlerinin kontrolünü kendileri yapmalıdır. Başta cinsel kararlar olmak üzere bedenleri ile ilgili kararlar onların elinde olmalı. Çünkü çocuk doğurmak ve bakımını üstlenmek kadının ezilmesine yol açmaktadır. Eğer bu olursa cinsiyet eşitsizliği azalacaktır. Eşitsizliği azaltacak diğer bir durum ise teknolojik yenilikler ile sağlanacak ve erkek ile kadın arasındaki özellikle biyolojik farklar en aza indirilecektir. Yeni yöntemler uygulanacak insan türünün bir cins tarafından üretilmesi yerini yapay üreme bırakacaktır. Çocuk doğurma mecburiyetiyle birlikte ailenin baskı ortamı da ortadan kalkacaktır (Firestone, 2013: 22-23).

Erkekler kadınların üzerinde bir güç ilişkisi kurarlar. Böylece kadının hayatını kendi isteklerine göre şekillendirip, tüm hayatının ev olmasını sağlarlar. Bu durumda kadını kurtarmak için yapılacak ilk şey onu hapsolduğu ev hayatından yani özel alandan kurtarmak olmalıdır. Çocuk doğurma, büyütme, bakımıyla alakadar olma gibi bütün işler kadına verilirken, hiçbir şekilde kamusal alandan ve iktidardan pay verilmemektedir. Bu durum kadını ikinci plana itmektedir. Yani erkek kadını kendi istediği şekilde tanımlamakta (Mackinnon, 2015: 17-22) ve kendi arzuları doğrultusunda görevlendirmektedir.

Sonuç olarak radikal feministler aile ve evlilik kurumlarının ortadan kalkmasıyla ve teknolojik gelişmelerle oluşturulacak yeni bir sistem öngörmekteydiler. Kadınların tamamen özgür olması ancak bu kurumlar ortadan kalkarsa ve onlar ilk başta kendi vücutlarıyla ilgili olanlar olmak üzere, karar alma süreçlerini geliştirirlerse sağlanacaktır. Zaten biyolojik farklılıklar ve cinsiyet eşitsizlikleri teknoloji ile ortadan kalkacaktır. Böylece kadınlar aterki ve onun bütün getirileriyle mücadele etmiş olacaklar.

1.5.2.2.Marksist Feminizm

Liberal feminizmin kadın sorunu için ürettiği çözümlerin yeterli olmadığı hatta üstün körü olduğu tartışmaları ile filizlenen Marksist feminizm, kadın sorununa kendi temel ideolojisiyle yani Marksizm'le çözüm bulmaya çalışmıştır. Liberal feministlerin ürettiği fırsat eşitliği gibi çözümler asla mümkün olamayacaktır çünkü sınıflı bir toplumda fırsat eşitliğinden söz edilemez durumundan yola çıkmışlardır. Kadınların tam bağımsızlığı ancak sınıfsız bir toplum ile mümkün olabileceğini söyleyen Marksist feministler liberal feminizmin kadın erkek eşitliği reformlarının şiddetli bir şekilde tartışıldığı dönemde ortaya çıkmıştır (Sevim, 2005: 65).

Marksist feminizm teorisinin en önde gelen isimleri şüphesiz ömür boyu birlikte çalışmalar yapan Marx ve Engels'tir. Kadınların kapitalizm ile ezildiğini ve ancak sınıflı toplum ile mücadeleyle bu durumdan kurtulabileceklerini söyleyen Marx ve Engels bu sistemin değiştirilmesi için önerilerde bulunmuşlardır.

Marksist teoride olduğu gibi onun uyarlaması olan Marksist feminizmde de "yabancılaşma" kavramı oldukça önemli yer tutar. Kadınların ezilmesinin sebebi kapitalizmin ürünü olan yabancılaşmadır (Sevim, 2005: 67). Yabancılaşma olgusu kapitalist üretim sonucu hayatımıza girmiştir ve insanın ürettiğine hatta kendi hayatına yabancı kalmasını, onu anlamlandıramamasını ifade eder. Kapitalist endüstrileşme sonucu insanlar kendi üretimleri olan nihai üründen koparılırlar. Genelde bu ürün üzerinde hiçbir hakları yoktur ve neredeyse ürünlerin çok küçük parçalarını görürler (Donovan, 2007: 134-135). Marksizm'e göre yabancılaşma kapitalizmin bir sonucu olarak emeğini satarak çalışan insanlar bundan asla hoşnut olmazlar çünkü onlar adına karar alan mekanizma onları yaptıkları işe, kendilerine, emeklerine ve diğer insanlara yabancılaştırır. Marx ve Engels Komünist Manifesto da çalışanlar için "kendini parça parça satan metalar" (Donovan, 2007: 136) tanımını yapmıştır. Marksist feministler yabancılaşmaya kadınların erkeklere oranla daha çok maruz kaldığını savunurlar. Çünkü özel alan hapsolan kadın toplumda var olma imkânlarından yoksundur oysa erkek üretim dışında da bir sosyal hayat sahiptir. Bu soruna Engels bir çözüm önerisi sunmuştur. Kadının dışarıda para getirebilecek işlerde çalışmasını yeterli olmaz, ancak tüm ev işleri toplumsallaşırsa kökten bir çözüm sunulmuş olur (Engels, 2013). Kadının aile içindeki ve toplumdaki rolü çözüme kavuşturulmalıdır. Hem evde hem dışarıda çalışması da doğru değildir bu yüzden kadınların içinde bulunduğu bu durum toplumsal bir durum olarak değerlendirilmelidir. Böylesi bir handikap ancak bu yolla çözüme kavuşturulabilir. Yani

aile kurumu ortadan kaldırılmalı ve "özel ev işi toplumsal bir endüstriye dönüşmelidir" (Donovan,2007: 145). Kapitalizm kadını özel alanla sınırlarken Engels onları toplumsal iş gücüne katmayı çözüm önerisi olarak sunmaktadır.

Marksist feministlerin de Klasik Marksistlerin de üzerinde durduğu diğer bir konu eviçi emektir. Yeniden üretim ya da eviçi emek tartışması olarak bilinen konuya ilk katkıda bulunan ve tüm bu tartışmaları başlatan isim Margaret Benston'dur. "*Büyük miktarlarda, çocuk bakımı da dâhil olmak üzere hanehalkı işçiliği, sosyal olarak gerekli üretimin çok büyük bir kısmını oluşturur. Bununla birlikte, emtia üretimine dayalı bir toplumda, ticaret ve pazarın dışında olduğu için genellikle "gerçek iş" olarak kabul edilmez*" (Benston, 1969) sözüyle Benston kapitalist toplumda çalışıp ve emeğinin karşılığını alamadığı halde üretimi iş dahi kabul edilmeyen kadınların varlığını ilk kez dile getirmiştir. Bu çatışmalara katkı da bulunan diğer bir isim Wally Seccomble ise eviçi emeğin kapitalist üretim için önemini vurgulayarak, kapitalist üretimin gerektirdiği tabi olma ilişkilerini yeniden ürettiğinden(Barret,1980: 27-34) bahseder.

Kadın sorununa toplumsal endüstrileşme dışında getirilen diğer bir çözüm önerisi ise ücretlendirmedir. Kadınların ev dışında çalışması yerine ev içindeki çalışmaların devlet tarafından ücretlendirilmesi onların emek sömürüsüne bir son verecektir.

Özetlenecek olursa, kapitalist sistemin yapı taşları olan aile, sınıf ve özel mülkiyet kavramlarının ortadan kalkması gerektiğini savunan Marksist feministler, klasik Marksist teoride kadın sorunun yer verilmediği ve liberal kuramdan farklı bir şey söylemedikleri için eleştirseler de Marksizm teorisinde sınıf yerine cinsiyet koyarak Marksist feminizmi bir alt dal haline getirmişlerdir.

1.5.2.3.Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm, 1970'li yıllarda radikal feminizm ve Marksist feminizmi belli konularda yetersiz bularak hem de aynı zamanda bir takım konularda da onların sentezini yaparak ortaya çıkmıştır. Bazı yazarlar tarafından sosyalist feminizm ve Marksist feminizm ayrılamasa da aslında ayrıldıkları ciddi konular vardır. Özellikle sosyalist feministlerin Marksist feministleri eksik bulduğu konulara bulunmaktadır. Bu konulara değinmeden önce bu ekolün önde gelen isimleri, Robert Owen, William Thompson, Ann Wheeler gibi ilk sosyalist yazarların çoğu metinlerinde feminizm işlediklerini belirtmek

faydalı olacaktır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ve yirminci yüzyılın başlarında daha önemli bazı ideolojik katkılar Friedrich Engels, August Bebel, Alexandra Kollontai, Clara Zetkin gibi önemli isimlerden gelmiştir (Vincent,2006: 288).

Sosyalist feministler, cinsiyetler arasındaki tahakküm ilişkisinin ve ataerkilliğin sosyal ve ekonomik faktörlerde kaynaklandığını ileri sürerler. Bu olgu, Engels'in "*Aile, Özel Mülkiyet ve Devletin Kökeni*", adlı eserinde geliştirilmiştir. Marx ve Engels kadının toplum içindeki konumunun, kapitalizmin gelişimiyle ve özel mülkiyetin kurumsallaşmasıyla temelden değiştiğini ileri sürmüşlerdir (Heywood, 2013: 247). Birçok sosyalist feministte kadının özel alanla, ev işleri ve çocuk bakımı ile sınırlandırılmasının kapitalist endüstrini çıkarları doğrultusunda olduğu konusunda hem fikirdir.

Sosyalist feministlerin temel odağı yeniden üretim süreçlerine tabi olarak ayrımı yapılan kamusal alan-özel alan ikiliği etrafında gelişmiştir. Sosyalist feministlere göre kadının erkek karşısında ezilmiş durumda olmasının nedeni -onları radikal feminizmden ayıran- kapitalist ekonomidir. Radikal feminizme göre kadının ikincil konumda olmasının yegâne nedeni ataerkil düzendi. Sosyalist feministler ataerkil düzen yerine kapitalizmi koyarlar (Yüksel,2003: 76-77). Aynı zamanda bu konuda Marksist feministlerle de zıt düşmüşlerdir. Çünkü onlara göre de kadın sorunun nedeni sınıflı toplumdur.

Ekole yön veren isimlerden biri olan August Bebel "Kadın ve Sosyalizm (Women and Socialism)" adlı ilk eserinde kadınların kurtuluşu olmadan halkların kurtuluşunun olamayacağından söz eder ve gelecek ile ilgili kadınlar için tamamen eşitlikçi, kadınların ve erkeklerin aynı derecede özgür olduğu bir dünyanın mevcut olacağı konusunda çıkarımlarda bulunur (Bebel, 2011: 500-505). Bu görüşü Clara Zetkin, Rosa Luxemburg gibi isimlerce destek bulur.

Özetle sosyalist feminizm, bazen literatürde Marksist feminizmle ayrı olarak yer bulamasa da aslında en temel konuda ayrı düştükleri aşikârdır. Kadın sorununun sebebini kapitalist ekonomi olarak gören sosyalist feministlerin bu görüşüne karşı radikal feministler ataerkil düzeni, Marksist feministler ise sınıflı toplumu koymuştur. Ayrıca sosyalist feministler Aydınlanmacı liberal feminizmi de bireyselcilik konusunda eleştirmiş ve kolektif yararlara yönelmişlerdir.

1.5.2.4.Kültürel Feminizm

19. yüzyılda liberal feminizmin akıl doktrini ve kadın erkek eşitliği söylemeleri yerine kadın erkek farklılığı savlarıyla bir alternatif olarak ortaya çıkan kültürel feminizm, toplum için kültürel bir dönüşüm amaçlamıştır. Özellikle kadın ve erkekler arasındaki biyolojik, psikolojik ve fizyolojik farklılıklar üzerine odaklanmıştır. Siyasal bir odak yerine kültürel bir değişim, dönüşüm hedeflemişlerdir. Ayrıca bu feministler liberal kuramcılardan kalan, hemen hemen zarar görmemiş din, evlilik ve yuva gibi kurumlara alternatifler düşünürler (Donovan, 2005: 70).

Kültürel feminizmin Margaret Fuller'in " *On Dokuzuncu Yüzyılda Kadın* (Woman in the Nineteenth Century)" (1845)adlı eseri ile başladığı kabul edilir. Fuller kültürel feminizm için bir başyapıt kabul edilen bu eserinde kadınların sezinsel yeteneklerinde bahseder. Bu yetenekleri ile özgüvenlerini arttırmak zorundadırlar. Ayrıca Fuller kadınları farklılığı hatta erkeklere göre üstün yetenekleri olduğu konusuna değinen ilk kişidir. Öz güven konusunu kadınların erkek hâkimiyetinden kurtulmak için benimsemesi gerektiğini söyleyen Fuller, kadınlarında kendi yeteneklerini bilmeleri ve öz güvenleri ile güçlendirmek ve geliştirmek zorunda olduklarını belirtir (Fuller,2015).

Kültürel feminist teorinin temelinde anaerkil düzen yatmaktadır. Temelde bu fikrin altında dişil değerler ve hareketler ile yönlendirilen bir kadın toplumu hayali yatmaktadır. Bu arzu tamamen işbirliği ve uyum içinde sorunsuz yaşamaya dayalı, şiddetsiz biraradalık ile taçlanan bir ütopyadır (Donovan,2007: 70).

Kültürel feminizmin diğer öncü isimlerinden biri olan Charlotte Perkins Gilman ise ünlü eseri "*Kadınlar ve Ekonomi'* de (Women and Economy)" (1898) ekonomik olarak erkeğe bağlı olan kadının bu alanının yapay olduğunu ifade eder. Kadınların insanoğlunun hayatındaki her yer ve zamanda olması gerektiğini savunan Gilman kadın savunusunu hümanist fikirleriyle desteklemiştir.

Kültürel feminizme göre, kadınlara ilişkin tanımlamaların tümü biyolojik farklılıklardan ziyade toplumların bir ürünüdür ve kadınlara ilişkin geleneksel ve toplumsal değerler ve yargılar özel alandan başlayarak kamusal alana doğru yayılır (Aktaş, 2013: 65). Yani kadının toplumdaki yerini belirleyen kültürel şekillenmesidir. Kadın ve erkeğin farklılıkları konusunda analizler yapan kültürel feminist Nancy

Chodorow, anneliği doğadan kültüre doğru geçen bir yönelim olarak tanımlar. Ayrıca cinsiyetin ve onun getirisi olan özelliklerin aile içinde oluştuğunu ve ailenin erkek çocuklarını bağımsız bir şekilde yetiştirirken kız çocuklarına biçtiği rolün bağımlılıktan ibaret olduğunu söyler (Chodorow, 1999: 212).

Sonuç olarak, kültürel feministlerin vurguladığı gibi kadınlar, toplumsal yapının sonucu olan kimi nedenlerle erkeklere göre eğitimden daha düşük oranda yararlanmaktadırlar. Bundan dolayı kadınlarda özgüven duygusunu geliştirmek, onları toplumsal ve ekonomik yaşamın birer ferdi haline getirmek, daha huzurda ve güvende hissedecekleri kalkınma süreçlerine dâhil olmalarını sağlamak açısından kültürel yapının dönüştürülmesi oldukça önemlidir (Mustafaoğlu, 2006: 5) ve bu dönüşümü sağlamak kültürel feminizmin amacıdır.

1.5.2.5.Varoluşçuluk ve Feminizm

Varoluşçuluk akımı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Fransız yazar Jean Paul Sartre tarafından yapılan çalışmalar ile vuku bulmuştur. Feminist teoriye uyarlaması ise Satre'nin çok uzun yıllar birliktelik yaşadığı Simone de Beauvoir tarafından olmuştur. Beauvoir'in kaleme aldığı The Second Sex adlı eseri ile varoluşçu feminizm ekolünün başladığı kabul edilir.

Varoluşçu feminizm öğretisini anlaşılması varoluşçuluk felsefesinin açıklanmasına bağlıdır. Öyleyse Sartre'nin bu konudaki görüşlerini inceleyelim. Varoluşçu felsefenin ateist kısmını temsil eden ve varlık anlayışını Tanrının yokluğu üzerine kuran Sartre, "varoluş, özden önce gelir" anlayışını içtenlikle benimsemiştir. Yani insan kendi özgür eylemleri ile kendi özünü inşa eden bir varlıktır(Çelebi, 2014: 64-65). Sartre bu durumu şöyle açıklar: "İlkin insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra tanımlanıp belirlenir, özünü ortaya çıkarır."(Sartre, 2016: 63)

Varoluşçuluk felsefesi feminizme uyarlanınca kadının kişi olarak kendi benliğini oluşturması savı karşımıza çıkmaktadır. Kadına biçilen rollerin toplumsal önyargı ve geleneklerin ürünü olduğunu söyleyen de Beauvoir, ikonikleşen sözü "Kadın doğulmaz kadın olunur." ile bunun bir kendi benliğini oluşturma yani inşa süreci olduğuna değinir (Beauvoir, 1952: 267).

De Beouvoir'in en önemli düşüncelerinden biri olan "öteki" kavramı Sartre'nin fikirleriyle örtüşür niteliktedir. De Beauvoir göre kadınlar, erkeklerin onları öteki statüsüne zorladığı bir dünyada yaşarlar(de Beouvoir, 1993). De Beauvoir'e göre kadınların kurtuluşunu kendi için varlık olduklarını göstermelerine endekslidir. Başkaları için varlık olma durumunu tamamen dışlamalıdırlar. Kadını ötekileştirilen değerler, kalıplar, roller bulunmalı ve bunlar özsel olarak ortadan kaldırılmalıdır. Dönüşüm ancak böyle sağlanacaktır.

1.5.3. Üçüncü Feminist Dalga

1980'lere gelindiğinde artık feminist hareket sorgulanır oldu. İkinci dalga feminizmin bittiği konuşulmaya başladı. Hatta feminizmin akım olarak bittiği söylendi. Feminizmin ideolojik olarak başarılı olduğunu, kadınların istedikleri hakları aldığını güçlendiğini ve artık böyle bir felsefeye gerek kalmadığını söyleyen bir kesim vardı. Diğer taraftan feminizmin bir başarısızlık olduğunu, kadını erkeğe karşı eşit bir konuma getirmesi gerekirken tamamen ezileceği bir duruma düşürdüğü erkeğin hâkimiyet alanını genişlettiği görüşüne sahip bir grupta vardı. Böyle bir ortamda yeni söylemlerin tamamını kucaklayan, kimi zaman yeni feminizm olarak da söz edilen üçüncü dalga feminizm doğdu. Feminist teorilerin hangilerinin bu dalgada yer aldığı konusunda ciddi bir bilgi kirliliği vardır. Bu sınıflandırma postmodernist ve postyapısalcı feminist kuramlar, psiko-analitik feminizm (psikanalitik feminizm) ve lezbiyen feminizm şeklinde yapılabilir (Heywood, 2013: 253)

İkinci dalga feminizm birincisinin devamı niteliğinde ve sadece belli konularda onları eleştirip yeni bir söylem katsa da üçüncü dalga feminizm için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Kendinden önce gelenleri eleştirmişler ve onları yetersiz bulduğunu, yeni söylemler yeni bakış açılarıyla onlardan önemli farklara ayrıldıklarını belirtmişlerdir.

Eski kuşak feministler ciddi mücadeleleriyle savaşmış ve karşı geldikleri birçok sorunu çözüme kavuşturmuşlardır. Böylece yeni kuşakta kadınlar birçok yasal ve sosyal hakka sahip olmuşlardır. Tabi eşitsizlik, cinsiyetçi yaklaşımlar ve ataerkil sistem tarafından baskılanma gibi sorunlar halen devam etmektedir. Küreselleşen dünyada kadının sesi her ne kadar daha fazla duyulmaya başlanmış olsa da erkek egemen iktidarlar

ve dünya sistemi devam etmektedir. İşte yeni feministler farklı alt kollarla bu sorunlardan ve çözümlerinden bahsetmişlerdir. (Sümer, 2009: 136)

Kendinden önceki dalgaların devamı niteliği taşımayan üçüncü dalga feminizm, kadın kimliği üzerine yoğunlaşmıştır. Diğer feminist dalgalar gibi üçüncü feminist dalgada farklı görüşler çerçevesinde çeşitlenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümünde son feminist dalganın türleri incelenecektir.

1.5.3.1.Psikanalitik Feminizm

Psikanalitik feminizmin temel özelliği, erkek ve kadınların toplumsal cinslerinin özelliklerinin onlara verildiği ve cinsiyet farklılıklarının biyolojik değil de psikolojik biçimde oluşturulduğu süreci anlamaktır (Heywood, 2013: 253). Aslında biyoloji kısmıyla ilgi olarak şöyle demek daha doğru olacaktır. Kadının erkeğe göre arka planda kalması psikolojik olarak neticelendirilir ve biyolojide onun arkasında kalan bir durumdur (Shanley ve Pateman, 1991: 95-97).

Psikanalitik kuramın fikri öncülüğünü Sigmund Freud yapar. Onun görüşleri cinsiyet konusunda çıkış niteliğinde olsa da birçok eleştiriyi de beraberinde getirir. Kate Millett gibi feministler, genelde psikoanalizi bazı teorilerinden dolayı Sigmund Freud'u ciddi bir biçimde eleştirmişlerdir. Bu teorilere penis kıskançlığı örnek gösterilebilir. Freud'a göre kız çocukları, dişiliğin fiziki yapısını, kendini, annesini ve bütün dişi cinsini aşağı görür çünkü karşı cinsin cinsel organını kıskanır. Ancak Juliet Mitchell'in öncülük yapan Psychoanalysis and Feminism (Psikoanaliz ve Feminizm) adlı çalışmasından sonra feministler, özellikle Jacques Lacan gibi düşünürlerin geliştirdiği hâliyle Freud'un çalışmaları ile uzlaşmaya varılmıştır(Heywood, 2013: 253-254).

Kadın öznelliğinin ataerkil sistem içinde nasıl inşa edildiğini farklı bir okumayla yorumlayan Jacques Lacan, Freud'un biyolojik indirgemeciliğini eleştirmiş olsa da yine Freud'un görüşünden yola çıkarak tezini oluşturur. Lacan'ın Freud'u geliştirerek "kader olarak biyoloji"den, "dildeki öznenin kurulması"na geçişi feminist çevrelerce doğru bulunsa da Lacan'ın daha sonra dile getirdiği fallus söylemleri –fallus egemen düzen- çok ağır şekilde eleştirilmesine sebep olmuştur (Wright, 2002: 22). Lacan'ın modelinde çocuğun, özdeşliklerin ve eşitsizliklerin düzeni olan simgesel düzene geçişi dil yoluyla gerçekleşir(Aktaş, 2013: 66).

Freud ve Lacan'ı birçok konuda eleştiren Luce Irigaray, özellikle Lacan'ın dil konusundaki fallosantrik fikirleri üzerine "Bu ataerkil, fallus-egemen düzenin kısır döngüsünden nasıl çıkabiliriz? Kız çocuklarına bir düşünce ya da tin olanağını nasıl kazandıracağız? Bunu, anne ve kız çocukları arasındaki öznel ilişkiler yoluyla başarabiliriz" (Irigaray, 2006: 49) şeklinde bir yorum getirmiştir. Öte yandan ataerkil hâkimiyet ve eril tahakkümden dolayı hep babanın dilinin konuşulmasında şikâyetçi olan Irigaray anne kız ilişkileri konusuna yoğunlaşmıştır. Kısacası baktığı açı ve psikanalit eleştirisiyle feminist kuram içinde farkını ortaya koymuştur.

Kadınlar ve feminizm, cinsiyet ve benzeri birçok konuda nitelikli araştırmaları olmasına rağmen Freud'un feminizme karşı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Feminizmin kadın erkek eşitliği söylemlerine karşı çıkmış üstelik bunu alaycı bir dille yapmıştır.

1.5.3.2.Postmodern ve Postyapısalcı Feminizm

Postmodernist feminizm ile ilgili konuşabilmek için öncelikli olarak postmodernizm hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bunun için de öncelikle modernizmi açıklamak yerinde olmaktadır. Modernizm aydınlanma ideolojisine paralel olarak, akla ve bilme önem veren bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Akıl ve mantık ile gerçeğin bulanabileceği söyleyen modernizm insanın bu yolla özgür olacağını belirtir. Postmodernizm ise modernizme eleştiri olarak ortaya çıkar ve aydınlanmacı aklı ve bilimi reddeder. Postmodernizm terimini literatüre kazandıran isim Jean Lyotard'tır.

Postmodern feminizme gelindiğinde ise aydınlanma düşüncesini temel savlarını reddederek ortaya çıktığı görülmektedir. Çünkü liberalizmin rasyonel aklı erkek aklını yani erkek yoluyla düşünmeyi temsil eder. Postmodern feminizmin belki de en önemli katkıları dil ile ilgili düşünceleridir. Feministlerin kullandıkları dili saydam bulmayan postmodern feministler, eril dil söylemleri postmodern kuramın savlarını destekler niteliktedir (Erdem, 2012: 70).

Postyapısalcı feminizm, ise yapısalcılık ve postyapısalcılık ile açıklanabilir. Yapısalcılık kısaca, insan eylemlerinin gerçekleştiği yapının insan eylemleri karşısında önceliğini ve bu eylemlerini anlamlandırmanın temel şartı olarak yapı analizi olduğunu belirten yaklaşımdır. Yapısalcı anlayış; her yapıyı bütüncül bir sistem olarak ele alır.

Yapıyı onu oluşturan dış etmenlerden ve süreçlerden ayrı olarak tek başına inceler. Post-yapısalcılık temelde yapısalcılığa karşı çıkmış olsa da yapısalcılığın ürünü olan ikili kavramların tanımlanmasına kendi öğretileri doğrultusunda katkıda bulunmuştur (Berk ve Yıldırım, 2015: 40).

Postyapısalcı feminizm ya da Fransız feminizmi olarak bilinen kuram ise postyapısalcı kuramın dil, söylem ve karşıtlık terimleri ile yakından ilgilenmiştir. Dilbilimde yapısalcılığın en önemli isimlerinden biri kabul edilen Ferdinand de Saussure'nin dilbilimi alanındaki çalışmaları Fransız feministler için yol gösterici olmuştur. Saussure dili, belli bir zaman noktasında ele alarak kendi kendine yeterli ve bağımsız bir sistem olarak incelemeyi önermiştir. Ayrıca dil, bireylerin sosyal ilişkilerini düzenleyen, kurumların algılanış biçimini belirleyen, toplumsal kimliği inşa sürecinde aktif rol oynayan bir anlam kurma düzenidir. Öte yandan Saussare'nin dilbilim teorisine göre, anlam, karşıtlıklar sayesinde kurulur ve pozitif bir anlamlandırma ancak karşıt anlam ile mümkün olabilir. Ataerkil söylemde erkek kavramının oluşturulması ve kadın kavramının buna karşıt olarak kurgulanması karşıtlık ilkesine örnek olabilecek niteliktedir(Yılmaz ve Kara, 2010).

1.5.3.3.Lezbiyen Feminizm

Lezbiyen feminizm 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı itibariyle Lezbiyen kadınların kadın hareketlerindeki önemini vurgulamak adına başlattıkları feminist harekettir. Lezbiyen feminizm çok çeşitli şekillerde görülür. Bazı durumlarda lezbiyenlik, radikal feminizmin siyasî ifadesi, yani ataerkillikten kaçan bütün kadınların ulaşabileceği bir yer, olarak görülebilir. Ancak asıl olarak lezbiyen feministler en önemli savı homoseksüel kadın ve heteroseksüel kadınların arasındaki farkı belirtmektedir. Dolayısıyla lezbiyen feministler, homoseksüellik korkusuna ve homofobiye karşı mücadeleyi, en az ataerkilliğe karşı verilen mücadele kadar önemli bulmaktadırlar (Heywood, 2013: 254). Çünkü özgür cinsel tercihlerin ifadesi, eril orjinle mücadele kadar önemlidir.

Lezbiyen feministlere göre kadınların tahakküm altına alınmasının sebebi heteroseksüelliğin kurumsallaşmasıdır. Lezbiyen feminist kuramının ilk büyük bildirisini New York'ta hazırlanmıştır. Bildiriyi hazırlayan radikal feminist grup, ancak kadınlar

birbirlerine yeni bir benlik arayışı verebilir ve o kimliği erkeklerle ilişkili olarak değil, kendileri ile yaptıkları referanslarla geliştirmeleri gerektiğinin altını çizmekteydi. Martha Shelley, lezbiyenin bağımsız kadın modeli olarak görülmesi gerektiğini söyledikleri makaleler yayınlamıştır. Shelley'e göre erkek egemen bir toplumda lezbiyenlik bir akıl sağlığı işaretidir (Sevim, 2005: 86).

1.6.FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TEMEL ARGÜMANLARI

1.6.1. Feminizmin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Girişi

Feminizmin Uluslararası İlişkiler disiplinine girmesinin oldukça geç bir zaman dilimine, 1980'leri sonları 1990'ların başlarına tekabül eder. Bu kadar geç kalınmasının sebebi ise uluslararası ilişkiler disiplininin erkek egemen bir yapıda olmasıdır. Uzun yıllar boyunca sadece erkeler tarafından yönetilen ve onların hâkim olduğu bir alan olması feminizmi dışarıda bırakmıştır(Ataman, 2009: 6).

Feminizm, diğer disiplin çizgileriyle karşılaştırıldığında, Uluslararası İlişkilere varışı nispeten geç olmuştur. Sadece 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başında, birkaç konferans ve yayınlanmış kitap, feminizmin Uluslararası İlişkiler içinde bir hız kazanmasına sebep olmuştur. Bu alanın ilk metinleri arasında Jean Bethke Elshtain'e ait "Women and War (1987)" ve Cynthia Enloe'nin "Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler" (1989) adlı eserleri bulunmaktadır (Wibben, 2004: 98-99). Özellikle Enloe'nin kitabı, feminist Uluslararası İlişkiler için bir mihenk taşı niteliğindedir.

J. Ann Tickner'ın "*Uluslararası İlişkilerde Cinsiyet: Küresel Güvenliğin Sağlanmasına İlişkin Feminist Yaklaşımlar* (Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Securty)" (1992) adlı eseri ile disiplinde eksikliği hissedilen kadın bakış açısını gidermiş böylelikle uluslararası ilişkiler alanı da cinsiyet kavramıyla yakından ilgilenir olmuştur.

V. Spike Peterson ve Anne Runyan'ın "*Küresel Cinsiyet Sorunları ve Postmodern Dönemde Christine Sylvester'ın Feminist Teorisi ve Uluslararası İlişkiler*" adlı eserleri 1990'lı yılların başlarına damgasını vurmuştur. Bütün bu yazarlar ve metinler,

yaklaşımlarında farklı olsalar da, Uluslararası İlişkilerin temel parametrelerini yeniden düşünme konusunda birleştirmişlerdir.

Tickner, "*Uluslararası İlişkilerde Cinsiyet: Küresel Güvenliğin Sağlanmasına İlişkin Feminist Yaklaşımlar* (Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Securty)" adlı eserinde geleneksel uluslararası politika alanını erkeksi bir dünya ve feminist bakış açısından yoksun akademik çalışmalar olarak nitelendirmektedir. Devletlerin uluslararası sistemdeki davranışları hakkındaki bilgiler, erkeklerin deneyimlerinden çıkan varsayımlara bağlı olduğundan, dünya siyasetini temel alan geniş bir insani deneyim kitlesi yani kadınlar göz ardı edilmektedir. Konvansiyonel Uluslararası İlişkiler teorisi, sistemin merkezinde büyük güçlerin faaliyetlerine odaklanmıştı. Oysa toplumun sınırlarını aşan ve devletlerarası politikaları olan kadınların farklı deneyimlerinden bahseden feminist teoriler, devletlerin davranışları ve bireylerin ihtiyaçları hakkında bize bazı yeni görüşler sunabilir. Kadınların deneyimlerinden yola çıkarak oluşturulan feminist bakış açıları, dünya ekonomisi anlayışımıza yeni bir boyut ekleyebilir (Tickner, 1992) görüşleriyle Tickner uluslararası sistemin eksikliklerini belirtmiş ve çözüm için feminizmi bir reçete olarak sunmuştur.

Feminizm devletlerin ve devletlerarası sistemlerin temelde toplumsal cinsiyetçi egemenlik yapıları olduğunu gözlemleyip devletlere ve dünyadaki kapitalist etkileşime odaklanmanın doğru olup olmadığını sorgulayarak işe başlar. Feminist Uluslararası İlişkilere toplumsal cinsiyet kazandıran toplumsal tutum ve yapıları incelemek de feminist Uluslararası İlişkilerin üzerinde yoğunlaştığı başka bir konudur(Keohane, 1989: 245).

1990'ların başlarından itibaren ise feminizmin, yalnızca kadın sorunlarının uluslararası alandaki izdüşümüyle değil uluslararası ilişkilerin temel kavram ve kuramlarıyla da ilgilendiği gözlenmektedir. Uluslararası İlişkilerde uzun yıllar boyunca erkek alanı olarak kabul gören ve "yüksek politikayı" (high politics) oluşturan devlet yönetimi ve ulusal güvenlik ve kadın alanı olarak kabul edilen "alçak politika" (low politics) ise ticari, mali ve sağlık gibi konularken bu alanların kapsamı sorgulanmış ve bir takım değişiklikler olmuştur. Özellikle alçak politika alanları olarak görülen çevre, insan hakları, azınlık hakları, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, küreselleşme, göç ve cinsiyet sorunları artık ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda analizler yapan feminizm

kendine disiplin içinde hatırı sayılır bir yer hazırlamıştır(Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 8).Ayrıca feministler klasik Uluslararası İlişkilere cinsiyet, toplumsal cinsiyet, etnik ve sınıf farklılıkları gibi yeni olguları da kazandırmıştır.

1.6.2. Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisinde Güvenlik Kavramı

Uluslararası ilişkilerde feminist teorinin özellikle 1990 ile daha da alevlenen bir gelişim ve değişim süreci içerisine girmesiyle birlikte, alanın temel çalışma kollarından biri olan güvenlik kavramında feminist çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmalar alanda 'feminist güvenlik okullarının yaklaşımları' olarak ifade edilmektedir(Aydın Koyuncu, 2012: 116).

Blanchard, feminist güvenlik teorisinin dört teorik adım attığını belirtir. Bunlardan ilki, feministlerin uluslararası güvenlik politikalarında kadının yok sayılması ve karar alma mekanizmalarının dışında tutulması yönündeki eril tahakkümü ve toplumsal cinsiyetçi yapıyı ortaya çıkarmaya çalıştıkları boyuttur. İkincisi, savaş ve barış durumlarında kadınların güvende olup olmadıklarının, devlet tarafından korunup korunmadıklarının sorgulanması çerçevesinde oluşmuştur. Üçüncüsü, kadınların sürekli barışla ilişkilendirilmesi veya kadınları barış ile bağdaştırılmalarına yönelik bir analizi içerir. Son olarak ise feministler, güvenlik sorunlarının toplumsal cinsiyetçi bir analizinde sadece kadınların ele alınmasının aslında maskülenliğin geliştirilmesine katkı sağladığını belirterek eleştirmektedirler (Blanchar, 2003: 1290-1292).

Feministler güvenlik ilişkisi içinde erilliğin nasıl bu denli kurumsallaştırıldığını ve kadının bu bağlamda nasıl da dışlandığını ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Zaman içerisinde dünyada kurumsallaşan bu erillik tahayyülü, iktidarda olan erkekler tarafından da desteklenerek doğal ve evrensel bir durum olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Eril orijinin şiddet eğilimi ve saldırgan eylemler ile ilişkilendirilmesi feminist çalışmaların odak alanlarından birisi olmuştur (Atmaca ve Gözen Ercan, 2018: 22).

Uluslararası İlişkilerde feminizm teorisinin en önemli kavramı olan güvenlik realizmden ayrı olarak incelenemez. Çünkü realist düşünürler özellikle temel aktörlerden biri olan devlet ve güvenlik konusunda ciddi çalışmalara imza atmışlardır. Realizme göre devlet güvenliğin önemli unsurudur. Devleti güvenliğin temel referans nesnesi olarak

kabul eden realist yaklaşıma, güvenliğe yönelik tehditler temel referans nesnesi olarak kabul edilen devlete göre belirlenmektedir (Ovalı, 2006: 5).

Ancak feminist yaklaşımların güvenliğe ilişkin analizlerinin de, realist düşüncenin güvenlik konusundaki görüşlerine ters düştükleri ve açık bir realizm eleştirisi yaptıkları gözlemektedir. Hans J. Morgenthau' nun "*Uluslar Arasında Siyaset* (Politics Among Nations)" adlı eseri realizmin temellerini oluşturduğu kabul edilmektedir. Realizmin fikri temellerine bakacak olursak temelde insan doğası itibarıyla doğasının kötü, açgözlü ve hırslı olduğunun altını çizen Realistler, devletlerinde güç ve çıkar peşinde koşan varlıklar olduğuna vurgu yaparlar(Arı, 2013: 138). Uluslararası sistemde bir anarşi söz konusudur ve sistemin en temel aktörü devletleri kontrol edip bu anarşik sisteme durduracak bir merci yoktur(Balcı ve Kardaş 2014: 89). İşte en net haliyle bu ilkelere sahip olan realizm güvenlik kuramı ile feminist teorisyenler tarafından eleştirilerin odağında olmuştur.

Ann Tickner, realizmin en önde gelen isimlerinden biri olan Morgenthau'nun çalışmalarını feminist bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Morgenthau'nun Uluslararası İlişkiler literatüründe en çok kullanılan güç tanımını eleştirerek işe başlamıştır. Realizm, çıkarı güç olarak tanımlar ve gücü eril bir temele oturtur. Buna karşılık Tickner gücün evrensel bir doğru olmadığını ve eril yapıya kontrolü elde tutma imkânı veren, bir baskı aracı olarak tanımlanmaması gerektiğini savunmaktadır. Tickner aynı zamanda, Realist Kuramın uluslararası siyaseti alçak siyaset yüksek siyaset şeklinde ayırmasını eleştirir. Yüksek siyasetin eril alan olmasını eleştirirken uluslararası güvenliği -yüksek siyaseti- ise "bir erkeğin dünyası, savaşın ayrıcalıklı bir faaliyet olduğu bir güç ve çatışma dünyası"(Tickner, 1998: 429)olarak tanımlar. Bir Uluslararası İlişkilerde feminizm yaklaşımının önemli isimlerinden biri olan eleştiride Enloe tarafından yapılır. Ulusal güvenliğin oluşturulmasının askeri güç kapasitesi ile açıklanmasını eleştiren Enloe, ulusal çıkarın ve ulusal güvenliğin çok boyutlu olduğunu ileri sürmektedir(Enloe, 2003).

Özetleyecek olursak feministler, güvenliğin tanımının özellikle devlet ve sistem tekelinde yapılmasını eleştirmekte ve kendi güvenlik tanımlarıyla kişisel güvenlik merkezinde kadınların maruz kaldıkları tehditler etrafında şekillenen bir tanımla çözüm sunmaktadırlar(Aydın Koyuncu, 2012: 121).

1.6.3. Feminist Uluslararası İlişkiler Teorisinde Devlet, Militarizm ve Savaş Kavramları

Devlet kavramı, ataerkil sistemin en temel oluşumlarından biri olmasından dolayı feminist yaklaşımın temel çalışma alanlarından biri olmuştur. Gerek devlet gerekse egemenlik üzerinde ciddiyetle durulan olgular olmuştur. Ann Tickner devlet, güvenlik gibi konuları ve bunların uluslararası arenada feminist yaklaşıma iz düşümlerini "Uluslararası İlişkilerin ana konusu olan güvenlik sadece devleti saldırılara karşı savunmak olarak anlaşılmaması gerektiğini, aynı zamanda kadınlar için güvenliğin farklı olabileceğini düşünmelidir. Çünkü kadınların saldırıya uğraması daha olasıdır. Diğer devletlerden, yabancılardan ziyade, erkekler tarafından" şeklinde açıklamıştır(Code, 2002: 273).

Feminist yaklaşımlar devleti 'koruyucu' ve güvenliğin garantörü olarak gören Realizmi eleştirirken güvenlik gündemini yüksek askeri güvenlik siyasetinin ötesine kadar genişletmektedir. Realizme göre devlet güvenliğin en temel unsurudur. Güvenlik konusundaki feminist perspektifler, ulus-devletin tek önemli siyasi topluluk biçimi olduğu görüşüne de meydan okumaktadırlar. Çevresel bozulma, yoksulluk, nüfus artışı ve sürdürülebilir kalkınma sorunlarının hem küresel endişeler hem de güvenlik sorunları olduğuna dikkat çeken feministler, kaynakların yalnızca askeri harcamalardan alınıp kadının güvenliği konusunda faydalı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar (Steans, 2006: 63-65).

Geleneksel Uluslararası İlişkiler tartışmalarının da kilit aktörler olarak sadece devletlere odaklanmış durumda olmasını eleştiren feminist yaklaşım, güvenlik konusu başta olmak üzere realizmin yüksek politika olarak adlandırdığı alanlardan kadınları hariç tutmasını eleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininde herhangi bir konuda tartışmadan önce, feminist Uluslararası İlişkiler teorisi bakış açısı, ilk olarak tartışmaya katılanlara ve temel terim ve sorunları tanımlayanlara, normatif bakış açılarının ve çalışma sözlüğünün kadınları etkileyen sorunları etkili bir şekilde barındıracak kadar geniş olup olmadığını sorarak meydan okumaktadır (Ruiz, 2005).

Feminist teori militarizmi, kadını yok saydığı ve erkeğe bağlı, muhtaç hale getirdiği için eleştirmektedir. Jean B. Elshtain, geleneksel yapı tarafından oluşturulmuş, erkeği; savaşçı, koruyan, kadını ise korunan, anne olarak betimleyen toplumsal cinsiyet rollerini eleştirmektedir(Elshtain, 1987).

Relizm, hem tartışma hem de uygulamada ve hatta savaş ve güvenlik araçlarında cinsiyet eşitliğine ulaşmanın antitezidir, ataerkillik ana tema olarak kalır. Devletler aktörlerdir ve birey çok az öneme sahiptir. Birey tasfiye edildiğinde, feminist tartışmayı etkili bir şekilde dışlayan kadın bireyin daha az kabulü vardır (Ruiz, 2005). Tickner'ın savaş konusundaki "Genç erkeklerin savaşa kadınları ve çocukları korumak için giriştikleri söylense de savaş sonundaki ölü oranlarında kadınların sayısının diğerlerine kıyasla çok yüksek olduğu görülmektedir" (Tickner, 1997: 627) yorumu feminist düşüncenin odağını ve eleştirisini gözler önüne sermektedir.

Feministler düşünürler, kadınların uluslararası arenadan, politikadan ve ekonomiden dışlanması gibi durumların nasıl şekillendirildiğini analiz ederken cinsiyet ve ataerkil düzenin kadınların dünya siyasetindeki güç konumlarına eşit erişimine izin vermediğini iddia etmektedirler. Eric M. Blanchard, siyasi makam arayan bir adayın, pozisyon için yeterlilik olarak geçmiş askeri hizmete büyük ölçüde bağlı olacağı ve kadınları genellikle daha az askeri deneyime sahip oldukları için dezavantajlı hale getireceği belirtmektedir. Bu, bir kadının doğrudan uluslararası savunma ve güvenlik meseleleriyle ilgili bir ulusal hükümet pozisyonuna ulaşma şansını önemli ölçüde sınırlamaktadır. (Blanchard, 2003) Bu örnekten yola çıkarak, diğer birçok alanda olduğu gibi iç politika, ordu ve hatta eğitim konusunda da kadınların cinsiyetçi yaklaşımlara ve ataerkilliğin ezici sonuçlarına maruz kaldığı gözler önüne serilmektedir.

Feministler, Uluslararası İlişkiler teorisi, tüm savaş kararlarını erkeklerin vermesini eleştirirler. Erkekler arasında bir kavga şeklinde ilerleyen savaşların zamanları ve diğer tüm nitelikleri erkekler tarafından tayin edilmektedir. Son yıllarda askeri yapılar içindeki kadınların sayısı ve rolleri artmış olsa dahi savaş kararlarını alanların yine de erkekler olduğu görülmektedir (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 13).

31 Aralık 2000'de BM Güvenlik Konseyi'nin "Kadınlar, Barış ve Güvenlik" konusundaki 1325 sayılı kararını oybirliği ile kabul etmesi bu konu için bir dönüm noktası niteliğindedir. Birleşmiş Milletler tarihinde ilk kez kadınların barış ve güvenliğe ilişkin kaygıları Güvenlik Konseyi'nde resmi olarak tartışılmış ve kabul edilmiştir. Daha önceleri sivillerin korunması ile ilgili kararlar alınmaktaydı fakat ilk defa cinsiyet eşitliği ile uluslararası barış ve güvenlik gibi konular gündeme getirildi ve BM bütün oturumu kadınlara ayırdı. (Hutchinson, 2018). Bu karar dört sacayağı üzerinde temellendirilmiştir.

Bunlar, katılım, çatışma önleme, koruma, kurtarma ve tedavidir. Katılım, karar alma sürecine eşit katılımı temsil etmektedir. Çatışma önleme çabalarına kadınların katılması ve herkes için güvenlik konularına dayanan bütüncül bir barış yaklaşımı ise diğer ayağı temsil etmektedir. Korunma ise çatışma esnası ve sonrasında kadınların korunması, kadın haklarının gereklerinin sağlanmasıdır. Son olarak kurtarma ve tedavi ise cinsiyete bağlı şiddet mağdurlarının gerekli tedaviden faydalanması şeklinde tanımlanabilir (Hutchinson, 2018)

İKİNCİ BÖLÜM

OPERASYONA GİDEN SÜREÇTE AFGANİSTAN'DA KADIN'IN TOPLUMSAL STATÜSÜ VE SİYASAL KONUMU

2.1. AFGANİSTAN'IN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Orta Asya, Orta Doğu ve Güney Asya'nın kesişim noktası olan konumundan dolayı adeta bir kilit görevi gören Afganistan; Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Pakistan, İran ve Çin ile sınırdaştır (Oğuz, 1998: 33). Eski çağlarda varlık gösteren Büyük Aryana'nın ve Ortaçağ'da hüküm süren Horasan'ın toprakları üzerine konumlanan Afganistan, bu adını ise resmi olarak 1747 yılında almıştır (Yegin, 2015: 11). On sekizinci yüzyılda sadece adı değil, Durand Hattı Anlaşması'yla modern Afganistan'ın sınırları da belirlenmiştir. Bu sınırlar, herhangi bir kültürel ya da manevi neden olmadan yalnızca dönemin siyasi durumu göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Yani kısacası siyasi dengeler durumu yönetmiştir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 22-23).

Afganistan stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca birçok devletin saldırısına maruz kalmıştır. Yabancı güçlerin çıkarları için toprakları üzerinde paylaşım kavgalarına tutuştukları Afganistan, bu taciz ve saldırılar sonucu çok büyük acı ve kayıplarla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Beg, 2001: 17). M.Ö. 500 yılından itibaren Büyük İskender, Ak Hunlar, Cengiz Han, Araplar, Gazneliler gibi birçok devlet ve hükümdarın işgaline sahne olan Afganistan on dokuzuncu yüzyılda ise Rusya ve İngiltere'nin egemenlik mücadelesine tutuştukları bir alan olmuştur (https: //www.afghan-web.com/history/chronology/, 2020).

Etnik çeşitliliği oldukça karışık bir yapıda olan Afganistan'da nüfusa bağlı sıralamada en kalabalık grubu Peştunlar oluşturmaktadır. Daha sonra Tacikler ve Türkler (Özbek ve Türkmenler) nüfusu oluşturan diğer büyük etnik gruplardır. Bu grupların dışında Hazaralar, Aymaklar, Beluçlar, Çaraymaklar, Araplar, Hindular gibi etnik gruplar da bulunmaktadır. Ayrıca Afgan adında bir topluluğun olmaması da oldukça ilginçtir. Afganistan'da her bölgede farklı yerel diller konuşulmasına karşın Peştunca (Peştun/Afgan dili) ve Darice (Farsça) resmi dilleridir (Oğuz, 1998: 33-35). Peştunca

zengin bir yazılı kaynaktan ziyade sözlü edebiyata sahiptir. Bundan dolayı eğitim ve kültür alanında Dari Farsçası kullanılmaktadır. Peştunca ise daha çok köylü kesim tarafından kırsal alanda kullanılmaktadır. Peştunlar buna rağmen nüfus yoğunluğu ve aşiret geleneklerinden dolayı bölgedeki etkinliklerini sürdürmüşlerdir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 27-28).

Coğrafi şartlara uygun bir biçimde şehirlere ayrılmış olan Afganistan'ın en merkezi önemde olan şehri ve şu anki başkenti Kabil'dir (Afgan dilinde Kabul). Diğer önemli vilayetleri ise; Kandehar, Herat, Hezaristan, Sistan, Nuristan, Vahan, Bedahşan, Türkistan'dır (Saray, 1997: 18-20).

Dağlık bir yapısı olan Afganistan coğrafyası bu dağlar ve yer yer ovalar ile şekillenmiştir. Ülkenin orta kısmını dağlar kaplamaktadır. Özellikle en bilineni olan Hindikuş Dağları, batıya doğru açılarak kollara ayrılırlar. Daha güneybatıya gidildikçe ise çöl ve yarı çöllerle kaplı alanlar göze çarpmaktadır (Bilgü ve Saray, 1988: 408) . Aslında tam olarak tarım ülkesi olsa da Afganistan kuraklık nedeniyle toprağının yalnızca onda birini kullanabilmektedir (Saray, 1997: 18). Buna bağlı olarak şekillenen tarımın, tahıllar, pamuk ve çeşitli meyvelerle GSYH'nın yüzde altmış beşini sağladığı tahmin edilmektedir. Ayrıca hem büyükbaş, hem küçükbaş hayvan üreticiliği ve özellikle de yün üretiminin de ekonomiye ciddi katkısı vardır. Haşhaş, fındık, yün, pamuk, deri gibi ürünler ihracatın bel kemiğini oluşturmaktadır (Özaslan, 2002: 8). Afganistan'ın bu coğrafi özellikleri onun siyasal kaderini de etkilediğinden önem taşımaktadır.

2.2. KRALİYET DÖNEMİNDE AFGAN KADINI

Afganistan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin hâkim olduğu ve bunun da kültürle açıklandığı ataerkil düzenin vücut bulduğu bir ülkedir. Geleneğe göre kadınlara ailelerinin ve kabilelerinin onurunu temsil etmek gibi sorumluluk yüklenmiştir. Bunu yanında somut olarak da kadınlar hane halkına bakmak, eşini desteklemek ve çocuklara bakmak gibi geleneksel rollerini sürdürmektedirler. Ev içindeki bütün görevler kadınların sorumluluğundadır. Kadınlar cinsel açıdan özel hayatın taşıyıcısı oldukları gibi genel olarak ise yerel hizmetlerden sorumludurlar ve "gelin" olarak ilişkileri onurlandırmaya devam etmekle yükümlüdürler. Afganistan'ın güçlü geleneksel ve ataerkil toplum

düzeninden dolayı ve tabi kültürel faktörlerin de etkisiyle kadınlar genellikle genç yaşlarda evlenmekte, erkeklerden daha az eğitimli olmaktadırlar (Rahmanı, 2019: 54).

Afgan kadınlarının mirası aslında sadece bu kadar ezici sorumluluk ve görevler üzerine kurulu değildir. Geleneksel kırsal topluluklarda, aile ve toplulukta karar alma ve liderlik rollerini de içerir. Büyük köylerdeki kin yönelimi nedeniyle, birçok kırsal kadın aile birimleri arasında serbestçe hareket edebilmekte ve hatta bazı yaşlı kadınlar akrabalık birimleri arasında hareket edip, barışı sağlayabileceği gibi, bunun yanında erkekleri dövüş için seferber de edebilmektedir. Babalar, aile reisleri ve savaşta bir tarafa ya da başka bir tarafa destek vermeye karar verebilen onaylanmış topluluk liderleri olmakla birlikte, anneler genellikle kendi oğullarının cepheye gidip, gitmemesine karar vermekteydi. Dahası, Kur'an bir annenin cennete giriş kapısı olduğunu öğretir, bu yüzden bir oğlan önce annesinin affına ihtiyaç duymaktaydı. Anneler ayrıca genellikle oğullarının eşlerini seçip, evliliklerini yönlendirmekteydi. Kadınların savaş, sıkıntı ve mücadele dönemlerinde ailelerinde liderlik rollerini de üstlenmeleri beklenmektedir. Bu tür güçler, geleneksel kadın rollerine şeref kazandırmıştır (Kitch, 2014: 21). Ancak tarihsel olarak bu durum incelendiğinde tarihin her döneminde fedakârlık yapan Afgan kadının, cefa ve acısına şahit olunmaktadır.

Afgan Kraliyeti döneminde kadının yerinin tetkik edilmesi ancak modernleşme çabaları ve reformların incelenmesi ile mümkün olabilir. Modernleşme çabalarında önce ele alınacak konu ise şüphesiz bağımsızlığın kazanılmasıdır. 1919 yılında bir suikast sonucunda öldürülen babasının yerine ordunun ve milliyetçi gençlerin desteğiyle Afgan tahtına geçen Kral Amanullah hem bağımsızlığın, hem de modernleşmenin öncülerindendir. Tahta geçtikten kısa bir süre sonra İngilizlere karşı Afganistan'ın bağımsızlığını ilân etmiştir. İlk olarak bunu tanımayan İngilizler savaşa girseler de, imzalanan Ravalpindi Antlaşması sonrasında Afganistan'ın bağımsızlığını tanımışlardır (Saray, 1995: 84).

Kral Amanullah Afganistan'da büyük ölçekli bir modernleşme başlatmıştır. Hâkimiyet süresi boyunca Afganistan'ı modernleştirmek, gerek hükümeti, gerekse Afganistan toplumunu reformlarla yeni bir düzeye taşımak için büyük çaba göstermiştir (Farzan, 2019: 192). Kralın reformları öncelikli olarak gücün merkezileştirilmesi ve etkin bir doğrudan yönetim modeli üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat daha kapsamlı bir

incelemeyle aslında reformların temel amacının hukuken egemen bir toplumsal yapı, kuvvetler ayrılığına dayanan, denetim mekanizmasının dengede olduğu anayasal monarşi ile tanımlanabilecek bir kurumsallaşma olduğu görülmektedir. Kral tüm bu reformları dini bir dayanak olmadan, daha milliyetçi bir gerekçeyle açıklamıştır. Bu da Afgan tarihinde ilk defa sayılabilecek bir laiklik göstergesi olarak yerini almıştır (Sun İpekeşen, 2013: 8-9).

İdari, toplumsal, kültürel ve daha birçok alanda değişiklikler yapan Kral Amanullah, kadın hakları konusunda da büyük gelişmelere imza atmıştır. Özellikle eğitim konusundaki katkıları yadsınamayacak kadar önemli ölçüdedir. Kız çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenen Kral, Afganistan tarihinde ilk defa Mesturat (kız) okulu açmıştır. Kralın en önemli modernleşme çalışmaları eğitim alanında olmuştur. Böylelikle çok daha fazla kişi eğitime erişim imkânı bulmuştur. Eğitim artık aristokrat ailelere münhasır bir alan değildir. Sadece bunlarla kalmayıp, çok daha fazla sayıda kız çocuklarının gidebileceği okullar açılmıştır. Ayrıca 1928 yılında ülkede karma eğitime başlanmıştır. Kız çocuklarına, erkek çocuklarının gidebildiği okullara kaydolma hakkı tanınması, Avrupa'ya kız ve erkek öğrencilerin gönderilmesi gibi daha birçok reform Kral Amanullah döneminde gerçekleşmiştir (Yılmaz, 2010: 160).

Eğitim alanında sayısız reforma imza atıldığı bu dönemde öğrenimin süreside değiştirilmiştir. Öğrenim süreleri, iptidaiye (ilkokul) beş yıl, rüştiye (ortaokul) dört yıl ve idadiye (lise) üç yıl olacak şekilde değiştirilmiştir. Ayrıca ilköğretim de zorunlu hale getirilmiştir (Yılmaz, 2005: 75).

Nejat Lisesi; Almanca eğitimli ve Gazi Lisesi; İngilizce eğitimli olmak üzere, dil okulları yetenekli yabancı ve yerli profesörler tarafından kurulmuş ve görevlendirmeleri yapılmıştır. Bu süre zarfında öğrenciler yabancı edebiyat ve sanatla buluşma şansı yakalamışlardır. Ayrıca sadece ülkelerinde değil, aynı zamanda yurt dışı eğitim programlarıyla başka ülkelere gitme şansı da bulmuşlardır (Johnson, 2013: 38-39).

Diğer dönemlerin tam tersine Kral Amanullah döneminde harem kuruluşuna son verilmiştir. Önceki dönemlerde hareme alınmış olan kadınlar özgür bırakılmıştır ve aynı zamanda harem oluşturmakta yasaklanmıştır (Saayı, 2016: 48).

Kadınların ilk defa sosyal hayatta var olmaları da bu döneme tekabül etmektedir. 1922 yılında ilk kez "Himayet'un Nisa" adıyla kadın birliğinin kurulması ve "İrşad'un Nisa" adıyla haftalık bir dergi yayınlanmaya başlaması bu dönemin sosyal reformlarındandır (Hashimi, 2013: 14).

Kral Amanullah kadın konusunda çalışmalar yapan hatta bu konuyu dile getiren ilk lider olmuştur. Bunu yaparken onun en büyük yardımcısı ve Afgan modernleşmesinin en önemli ismi Kraliçe Süreyya'dır. Kraliçe gerek giyimiyle, gerek savunduğu, arkasında durduğu durum ve fikirlerle adeta bir ikon olmuştur. Çoğu zaman İslam'a aykırı bulunup eleştirilse de, o hiç geri adım atmamıştır. Kraliçe sadece görsel bir örnek değildir aynı zamanda toplumsal cinsiyetçiliğe karşı çıkan, kadınların eğitim haklarıyla ve sosyal hayattaki statüleriyle yakından ilgilenen bir reformcu olmuştur. Erken yaşta kızların evlendirilmesini engellemeyi görev edinen kraliçe, kızların özellikle Batılı tarzda eğitim almaları için oldukça çaba harcamıştır (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 228-229)

Kraliçe Süreyya gibi babası Mahmud Tarzi de ilim, kültür ve edebiyatla oldukça ilgilenmekteydi. Reformlarla yakından ilgilene Tarzi aynı zamanda modernleşme çalışmalarının edebiyat ve gazetecilik ayağını oluşturuyordu. Türkiye ile de dirsek teması halinde birçok çeviri işlemleri gerçekleştirmiştir. Siracül Ahbar gazetesini yayınladığı zamanda Türk gazeteleri tarafından yayınlanan bilimsel makaleleri çevirerek Afganistan'da yayınlamıştır. Türkiye ile ilgili bilgileri okurlarıyla paylaşarak ufuk ve umut olacak olaylar hakkında bilgi vermekteydi. Mesela gazetesinde Türkiye'de her gün binlerce yayınlanan "Kadınlar Dünyası" isimli gazetenin yayıncısı Nuriye Hanım'ın fikirlerini ve faaliyetlerini paylaşmaktaydı (İmamhocayev, 2001: 264).

Kral reform kararı alırken, gazetesinin ana fikri ve hatta sloganı "Müslümanlar modernleşir ya da yok olur" olan Tarzi'nin görüşlerini mutlaka almaktaydı ve bunun yanı sıra temas halinde olduğu diğer kişiler de Genç Afganlar olmuştu. Afgan modernleşme fikirleri ile yola çıkan Genç Afganların temel düşünceleri millet, vatan, devlet ve din temelli olmuştur. Kral onların düşüncelerinden en çok bağımsızlığın sağlanması konusunda etkilenmiştir (Arslan, 2015: 320).

Kral Amanullah dönemi ve Afganistan modernleşmesi kesinlikle Türkiye'den ayrı olarak değerlendirilemez. Kral, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'de uyguladığı reformları oldukça benimsemiş ve onun yolundan ilerlemek üzere aynı yenilikleri

Afganistan'a uygulamak istemiştir. Bunlardan en önemlileri eğitim alanında olanlardır. 1928 yılında yaptığı Avrupa gezisi neticesinde Türkiye'ye gelen Kral ve eşi aynı zamanda yeni Türkiye'nin ilk resmi konuğu olma unvanını taşımaktaydı. Atatürk'ün inkılaplarından çok etkilenen Kral, ondan tavsiyeler aldıktan sonra dostluk anlaşmasını imzalamıştır (Yılmaz, 2010: 163).

Resim 1: Kral Amanullah ve Kraliçe Süreyya Atatürk'ün konuğu olarak Ankara'da.

Kaynak: www.kafkassam.com, 2020

Kral Amanullah birçok ülkeyle yaptığı öğretmen ve subay gönderme anlaşmasını Türkiye ile de imzalamıştır. Daha sonra bu antlaşmaya ilaveten "Türkiye ve Afganistan Arasındaki Dostluk ve Teşrik-i Mesai Muahedenamesi" adıyla bir antlaşma daha imzalanmıştır (Mohammadi, 2014: 1602). Bu reformlar devam ederken geleneklerden kopulduğunu savunan ve bu durumdan ciddi bir şekilde rahatsız olan bir kesim vardı. Her reformda olduğu gibi, kız çocuklarının eğitimi konusunda da büyük kapsamlı eleştiri söylemleri olmuştur. Özellikle burkanın kaldırılması ve kadınların Avrupa tarzında giyinmeleri için adımlar atan Kral Amanullah'a halkın itirazları artmaya başlamıştır. Reformlara karşı olanlar tesettürün kaldırılması ve Türkiye'ye kız öğrencilerin gönderilmesinden sonra çok şiddetli tepkiler vermeye başlamıştır ve bütün bu gelişmeler

büyük protestolar çıkmasına neden olmuştur (Köçer, 2008: 560). Her ne kadar Kral halka ayanlar meclisinin kurulacağını, Türkiye'ye giden öğrencilerin geri döneceğini ve burkanın tekrar giyileceğini bildirip (Gubar, 1384: 824-825), reformları geri çekse de bu hareketi isyan eden halkta pek bir karşılık bulmamıştır. Kral Amanullah bütün bu tepkiler sonucunda 1929 yılında ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır (Köçer, 2008: 560-561).

Kral Amanullah ülkesini kurtarmakta gösterdiği başarıyı, reformların tüm ülkede gerçekleştirilmesi hususunda gösterememiştir. Kısacası Kral, inkılaplar sürecini hatalı yönetmiştir. Merkezi yönetimi parçalı bir biçimde olan ve zor bir coğrafik yapıya sahip Afganistan için bu reformların başarılı olması konusunda daha detaylı ve gerçekçi düşünmesi gerekmekteydi. Üstelik ciddi bir etnik farklılığın olduğu ülkede yenilikleri gerçekleştirecek etkin bir bürokrasi sistemi de yoktu. Gücünü kaybetmek istemeyen yerel ve dini seçkinlerin karşı çıkmasıyla da reformlar ve modernleşme süreci istenilen boyuta getirilememiştir (Arslan, 2015: 322).

Habibullah Kelakani, Kral Amanullah'dan sonra tahta geçmiş ve Kral Amanullah'ın yapmış olduğu anayasayı iptal etmiştir. Onun yerine kadınlara tesettürü zorunlu hale getiren, genç kızların velilerinden izinsiz sokağa çıkmayı yasaklayan, kız okulu Mesturat'ı kapatan, yurtdışına eğitim için giden kızları geri getiren ve yurtdışı eğitimini yasaklayan bir yasayı uygulamaya koymuştur (Kazim, 2005: 189-191).

Habibullah Han'ın iktidarda kaldığı süre oldukça kısaydı. Görev süresi yaklaşık 9 ay kadardı. Kral Amanullah'ın tahtan indiği duyulunca, o dönem Fransa elçisi olarak görev yapan Nadir Han İngilizlerin yardımı ile Afganistan'a dönmüştür. Peştunları kışkırtarak ayaklanmalarını sağlamıştır. Tüm bu olaylar Habibullah Kelakani'nin devrilmesi ile sonuçlanmıştır (Yegin, 2015: 20).

Kelakani iktidarını sonlandırıp tahta geçen Nadir Han/Şah'ın döneminde ise Afganistan da reformlar ve siyasal iktidarın daha etkin kılınabilmesi için bir program hazırlansa da, kadın hakları ile ilgili olarak iyileştirmeden çok sınırlandırma ve yasaklamanın yapıldığını söylemek hiçte yanlış olmayacaktır. Özellikle askeri alanda ve eğitim alanında hatırı sayılır gelişmeler yaşanmıştır. Nadir Han/Şah'ın en önemli reformu düzenli ordu kurmasıdır. Ayrıca Nadir Han/Şah 1931 yılında yeni anayasayı yürürlüğe koymuştur (Kurtuluş, 2006: 278).

Bu dönemde kız okullarının ve dergilerinin kapatılması ve çıkarılan bir yasayla kadınların burka giymeden dışarı çıkmasının yasaklanması (Kazim, 2005: 224-227) aynı Habibullah Han döneminde olduğu gibi, Nadir Han/Şah döneminde de kadınlar konusunda ne kadar geriye gidildiğini göstermektedir. Ayrıca Nadir Han/Şah'ın çıkardığı anayasayla ters düşen kararları olduğu görülmektedir. Anayasa kız ve erkek ayrımı yapılmadığından bahsederken sadece erkek okullarının var olması Nadir Han/Şah'ın kendi ile çelişmesine sebep olmuştur (Kazim, 2005: 125). Bu dönemde Kabil Üniversitesi'nin ilk birimi ve çekirdeğini oluşturan Tıp Fakültesi kurulmuştur. Bu sayede ülke ilk defa modern tıp eğitimine adım atmış oldu (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 233).

Nadir Han/Şah gelişmiş bir ulusal ekonomi oluşturma vizyonundaydı. Amanullah Han ve Nadir Han/Şah'ın başlattığı ekonomik gelişmeler uzun yıllar boyunca Afganistan için ciddi önem taşımıştır. Bu dönemde Afganistan'da merkez bankası yoktu ve maliye politikası belirlenemiyordu. Ticareti düzenlemek, kamu hazinesi ve maliye politikaları ile ilgili düzenlemeler için Afganistan'ın ilk ulusal bankası kurulmuştur. Takip eden yıllarda da ilk merkez bankası oluşturulmuştur. Merkez Bankası tüccarlara kredi verilmesi ve anonim ortaklık kurulması nedeniyle 1930'larda ticaretin genişlemesinde hayati bir rol oynamıştır. Yün deri ve pamuk ihracatı için firmalar kurulmuştur (Azizi ve Haruna, 2007: 388) .

Ayrıca Nadir Han/Şah Afgan basınını yeniden kurmuş ve öğretmenlerin eğitim kalitesini artırmak için yeni bir sistem altında öğretmen okullarını yeniden açmıştır. Bu dönemde sağlık sistemini iyileştirme çalışmalarına başlanmıştır. Mesela 1930 yılında elli üç olan öğretmen sayısı 1932 yılında yüz beşe yükselmiştir. Yine verilere bakılınca yol yapımı yani ulaşım ve iletişim ağlarına da ciddi önem verilip, yatırım yapıldığı görülmektedir (Azizi- Haruna, 2007: 389).

Nadir Han/Şah'ın 1933'te bir suikast sonucunda ölmesiyle birlikte yerine oğlu Zahir Şah çok genç bir yaşta tahta geçmiştir (Batoor, 2018: 16). 19 yaşında tahta çıkan Zahir Şah, aynı zamanda Afganistan'ın son kralı ünvanının sahibidir. Hüküm sürdüğü otuz yıl boyunca, amcaları Haşim Han ve Şah Mahmud'un yönlendirmeleriyle iktidarını sürdüren Zahir Şah, son on yılda ise kararları tek başına almıştır (Hamşioğlu, 2006: 348).

Zahir Şah döneminde kadınların durumu ile ilgili iyi yönde oldukça fazla gelişme yaşanmıştır. Gerek eğitim konusunda, gerek hak ve özgürlükler konusunda, gerekse

siyasal katılım açısından ümit vadeden olaylar yaşanmıştır. Kız okulları tekrar açılmıştır. Derslere göre öğretmenlerin cinsiyeti değişmektedir. Mesela Peştunca dersine erkek öğretmenler girerken, diğer bir takım derslere okuldaki kadın öğretmenler girebiliyordu. Zahir Şah döneminde yaşanan diğer bir önemli gelişme ise Afganistan'ın ilk kadın lisesi ünvanına sahip Melaley'in mezun vermiş olmasıdır (Kazim, 2005: 246-249). 1947 yılına gelindiğinde Melaley Lisesi'nin binasında kadınlara özel edebiyat fakültesi açılmıştır. Daha sonra özellikle evlendikten sonra liseye kayıt olamayan kız öğrenciler için mesleki eğitim veren liseler açılmıştır. Böylelikle liseden ayrılıp evlendirilen kız öğrencilere yeniden eğitim alabilmeleri için imkân tanınmıştır (Yılmaz, 2005: 77-78).

1961 yılında kadınlar Kabil Üniversitesi'ne kabul edilmeye başlanmıştır. Eğitim sistemi seküler hale getirilmiştir. Bunun yanı sıra kadınlar giyim konusunda serbest bırakılmıştır. Burka isteğe bağlı bir hal almıştır. Kadınlar resmi törenlere batılı kıyafetlerle katılmaya başlamışlardır (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 240).

Resim 2: 1967'de üniversiteye giden Afgan kadınları

Kaynak: www.dailymail.com, 2020.

Zahir Şah döneminde kadınların siyasal hayata katılımıyla ilgili de çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kadınlara anayasayla siyasal haklar verilmiştir. Bu gelişmelerden en önemlisi 1965 yılı seçimlerinde Millet Meclisi'ne 4 kadın milletvekilinin girmesidir

(Kazim, 2005: 289). Ayrıca 1966 yılında sol cenah tarafından düzenlenen yürüyüşe katılan kadınlar, özgürlük ve demokrasi söylemleriyle seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bazı kadınlarında buna ek olarak siyasi partilere katıldıkları görülmektedir (Noori, 2013: 43).

Kadınların politikaya girmesine 1964 yılında yapılan üçüncü Anayasa ile imkân verilmiştir. 1965 yılında ilk kadın bakan sağlık departmanında göreve başlamıştır. 1965 yılında Sovyet destekli bir sosyalist örgüt olan Afganistan Halk Demokrat Partisi kurulmuştur. Aynı yıl, ilk kadın grubu olan Afgan Kadınlarının Demokratik Örgütü kurulmuştur. Bu kadın grubunun temel hedefleri kadınlar arasındaki okuma yazma bilmeme durumunu ortadan kaldırmak, zorla evlendirmeleri yasaklamak ve başlık parası[1] ortadan kaldırmaktır (Ahmed-Ghosh, 2003: 6). Bu dönemin ve Afgan tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Anahita Ratebzad ise Afgan parlamentosuna girebilmiştir. Aynı zamanda Afganistan'ın ilk kadın doktorlarından olan Ratebzad yine Afgan Krallığını temsil eden ilk kadın diplomat olarak görev yapmıştır. Eğitim, sağlık ve kadın hakları onun parlamentoya da taşıyıp ilgilendiği konular olmuştur (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 260).

Zahir Şah döneminde kadınların örtünmesi yani hicabı konusunda önemli farklılıklar yaşanmıştır. 1950 yılında başörtü zorunluluğu ve sokağa çıkma yasağı kaldırılmıştır. Kadınlara sosyal aktivitelerde bulunmaları fırsatı sunulmuştur (Tenin, 1384: 119). Özellikle kadınların tiyatrolarda görülmesi ve radyolarda şarkıcılık yapmaları da görülen ilerlemelerdendir. Radyolarda sunuculuk yapan kadınları, tiyatro sahnesinde skeçlerde rol alan ve şarkıcılık yapan kadınları (Kazim, 2005: 295-296) görmek Zahir Şah döneminde kadınlar konusundaki reformların özeti sayılabilir.

1950'lerin sonlarına doğru kadınların Afganistan'ın hedeflediği kalkınma hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmak için ekonomik olarak aktif olmalarına ihtiyaç duyulmuştur. Kadınların meselelerine bir kez daha önem verilmiştir. Evlilik masrafları azaltılmış ve kadınların ekonomiye katkıda bulunmaları teşvik edilmiştir (Ahmed-Ghosh, 2003: 6). Bununla birlikte, Zahir Şah saltanatında kadınlar ile ilgili birkaç olay cereyan etmiştir. 1968 yılında yüzlerce kadın, parlamento üyelerinin evlenmemiş

[1] Başlık parası Afganistan'da evlilik esnasında bir bedel olarak damat ve ailesinden alınan belli bir miktar para ya da taşınır, taşınmaz maldır.

kadınların yurtdışında eğitim almasını yasaklayan bir teklifini protesto etmek için sokaklara dökülmüştür. İki yıl sonra, yine çok sayıda kadın kentsel alanlarda kadınların durumlarında ortaya çıkan değişikliklere karşı ve bir adam tarafından kız öğrencilere yapılan saldırıya yönelik olarak hükümet binaları ve bakanlıklarının önünde gösteri yapmıştır (Wimpelmann, 2017: 35).

1973 yılına gelindiğinde bu zamana kadar yönetim şekli krallık olan Afganistan'da bu yıl bir darbeyle cumhuriyet ilan edilmiştir. Eski başbakan Davut Han bir askeri darbe yapmış ve kırk yıldır ülkeyi yöneten ve özellikle kadınların hakları konusunda birçok reforma imza Zahir Şah'ı devirerek, cumhuriyetin ilan edildiğini bildirmiştir (Batoor, 2018: 13-20). Tahta geçen Davut Han'ın kadınlarla ilgili olarak yaptığı ilk hareket çalışan kadınların ve okula giden kız öğrencilerin hicap ve burkalarının kaldırılmasıyla ilgili bir kanun uygulamak oldu (Kazim, 2005: 273). Ayrıca kadınların çalışma alanları oldukça genişletilmiştir. Kadınlar artık sadece radyoda çalışmıyorlardı. Gazete ve dergilerde de çalışmaya başlayan kadınlar eğitim almak için yurtdışına dahi gönderilmişlerdir (Kazim, 2005: 296). Davut Han hükumetinin yaptığı diğer önemli işler ise hâkimiyetlerinin ilk üç yılında Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin geliştirilmesidir. Hatta Savunma Bakanlığı'nda çalışmak üzere yüksek düzeyde Sovyet danışmanlar ülkeye getirilmiştir. İlk olarak sadece eğitim konusunda görevlendirilmiş olan bu danışmanların sonraları Afgan ordusunun içinde aktif olarak yer aldıkları görülmektedir (Broxup, 1988: 31-33).

İlk başlarda Sovyetler ile arası iyi olan Davut Han'ın bir süre sonra bir takım hareketleri göze batmaya başlamış ve ilişkiler gün geçtikçe bozulmuştur. Bir yandan da muhalifler yönetime karşı hareketlenmişlerdir. Muhalifleri ateşleyen en önemli olay ise Nur Muhammed Taraki, Hafızullah Amin ve Babrak Karmal gibi komünist parti liderlerinin tutuklanması olmuştur (Oğuz, 1998: 83). Bu karmaşa, 1978 yılında bir darbe ile Davut Han'ın öldürülmesi süreciyle iyice alevlenmiştir. Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin (Batoor, 2018: 25) düzenlediği darbe ile artık yeni bir devir başlamıştır. Fakat Sovyetler Birliği'nin olayın neresinde olduğuna dair bir karmaşa bulunmaktadır. Darbe sonrası süreçte Sovyet birliklerinin Afganistan'a silah getirmesi ise darbeye bakış açılarını açıkça gözler önüne sermiştir (Broxup, 1985: 7-8).

Tutuklu liderler Taraki, Amin ve Karmal serbest bırakılınca, yeni hükumet çalışmaları için bir araya gelmişlerdir. Nitekim çalışmaları sonuç vermiş ve Nisan ayında

yapılan devrimle indirilen Davut Han'ın yerine Aralık ayında yeni kurulan rejimin lideri "Devrim Konseyi Başkanı" ünvanıyla, Nur Muhammed Taraki iktidara geçmiştir (Batoor, 2018: 25). Ayrıca Kabil radyosunda yapılan duyuruyla Afganistan Devrimci Konseyi'nin ülkenin yürütme organı olduğu bildirilmiştir (Oğuz, 1998: 91). İşte komünistlerin iktidara gelmesiyle başlayan bu yeni dönemde Sovyetler ile olan ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Danışmanların sayısı oldukça artmıştır ve üstelik yetki alanları oldukça genişletilmiştir. Artık her alanda Sovyet uzmanlara danışmaya dayalı bir sistem hâkim olmuştur (Broxup, 1988: 36-37). Bu karmaşık siyasal duruma rağmen önemli reformlar yapılmıştır. 1976 yılında anayasa çıkarmak için komisyon kurulurken iki kadının komisyona katılması dönemin en önemli siyasal gelişmesi sayılmaktadır (Kazim, 2005: 314). Öte yandan kadın hakları savunusu yapan dergiler yayınlanmaya başlamıştır (Kazim, 2005: 38).

1978'de kadınların okuma yazma oranı sadece yüzde dört iken, erkeklerin yüzde on dokuz oranındaydı. Kentliler ve bazı etnik gruplar, eğitim olanaklarından orantısız olarak yararlanmaktaydılar. 1975 yılında kız çocuklarının sadece yüzde sekizi ilkokul düzeyinde, yüzde ikisi ortaokul düzeyinde kaydedilmişken, erkek çocuklarına ilişkin rakamlar ise sırasıyla yüzde kırk dört ve yüzde kırk ikiydi. Bununla birlikte, kademeli olarak kadınlar neredeyse tüm ofislerde, bakanlıklarda ve diğer sektörlerde yer almaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde hem kadınların, hem de erkeklerin eğitime olan talebi birçok köye yayılmıştır (Pourzand, 1999: 76).

Afganistan'da kadın hakları örgütleri 1970'lerin başında kurulmuştur. 1977'de Afganistan'daki ezilen kadınlara ses vermek için Kabil'de Devrimci Afgan Kadınlar Derneği (RAWA) kurulmuştur. RAWA diğerlerini baskıya direnmeye ve barış, demokrasi ve kadın haklarını savunmaya teşvik etmiştir (Leede, 2014: 8). Örgüt, Kabil Üniversitesi öğrencisi Mina Kişvar Kemal önderliğinde kurulmuştur. Derneğin Maocu feminist çizgide olmasının yanı sıra Mina Kişvar aynı zamanda mücahitler tarafından öldürülen ve Afgan Mao hareketinin öncüsü olan Faiz Ahmed'in de eşiydi. Örgüt uzun yıllar boyunca kadınlar için çalışmalarını devam ettirmiştir. Özellikle aile şiddeti mağduru olan kadınlara sürekli yardım etmişlerdir (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 268).

2.3. SOVYET İŞGALİ DÖNEMİNDE AFGAN KADINI

Yeni rejim liderleri arasında kargaşalar yaşanmaya başlamasıyla artık Afganistan'da bambaşka bir siyasal karmaşanın olduğu bir döneme girilmiştir. Özellikle Taraki ve Emin arasında ipler oldukça gerilmiştir. Sonrasında işler daha da kötüleşmiş ve Emin Taraki'yi öldürmüştür. Afganistan'ın yeni cumhurbaşkanı Hafızullah Emin 1979 yılında yetkiyi ele almıştır (Yegin, 2015). Yalnız Emin'in iktidarı fazla sürmemiştir. Emin'e güvenmeyen Sovyetler, 24 Aralıkta 1979'da Kabil'e asker göndermeye başlamışlardır. 27 Aralık'ta ise Sovyet askerleri hükümet dairelerini ve önemli noktaları işgal etmeye başlamışlardır. (Armaoğlu, : 385). Bu sırada Babrak Karmal Sovyetler eliyle tahta geçmiştir ve Sovyet birlikleri de resmi olarak Afganistan'a girmeye başlamıştır. Kısa zamanda çok sayıda Sovyet askeri, ülkenin önemli noktalarında kontrolü eline almaya başlamıştır (Erhan, 2013: 157).

Sovyet işgali döneminde Afganistan'da radikal değişiklikler yaşanmıştır. Sosyal, ekonomik, siyasal olarak toplum yeniden şekillendirilmiştir. Kadınlar ile ilgili de kayda değer gelişmeler göze çarpmaktadır. Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi ciddi bir kadın hareketi ve dayanışmasının gözler önüne serilmesidir. Sovyet işgali döneminde cereyan eden siyasi akımların etsisi kadınların üzerinde de açıkça görülmüştür. Daha önce hiçbir dönemde böylesi bir hareket içinde yer almayan Afgan kadını bu dönemde sokağa çıkıp, solcu kadınların düzenlediği mitinglere katılıp, komünist marşlar söyleyip, dans etmiştir (Mubariz, 1996: 396).

Komünistler, kendilerinden önceki rejimlerden farklı bir ideoloji tarafından yönlendirilmelerine rağmen, Afganistan'ı modernleştirmeye devam etmişlerdir. Yaklaşımları monarşi veya Davut Han'ın yaklaşımından daha radikaldi. Kadın eğitimi ve yeni bir Afgan kimliği oluşturulmasında Afganistan Halk Demokrat Partisi (PDPA) merkezi bir konumdaydı. Partinin liderlerinin çoğu da Peştun'du. Eğitim Bakanı Dr. Anahita Ratebzad, PDPA'nın en üst düzey kadın yetkilisiydi. Ratebzad'ın en önemli söylemi de kadınlar konusundadır. Kadınlara ülkenin geleceğini şekillendirdiklerini söyleyip, bunu samimi ve vatansever erkek ve kız çocukları yetiştirerek yapacaklarını belirtmiştir. Ayrıca Afgan kadınlarına her fırsatta cesur olmaları konusunda çağrılarda bulunmuştur. Komünist rejimin ilk adımlarından biri yoğun bir ulusal eğitim

uygulamaktır. Özellikle kızların eğitimi ve kötüleşen okuryazarlık oranı ile ilgili olarak çalışmalar yapmışlardır (Pourzand, 1999: 76).

Kadınları eğitmek amacıyla RAWA liderliğinde okuryazarlık kampanyası ve sosyal bir program başlatılmıştır. Köylerde erkekler, kadınlar ve çocuklar için okuma yazma kursları açılmıştır. 1979 yılına kadar hükümet altı yüz yeni okul kurmuştur. Ayrıca zorla evlilikler yasaklanmıştır. Kızlar genellikle ergenliğe adım atar atmaz hemen evlenirken, yeni hükümet kadınlar için on altı, erkekler için on sekiz yaşı asgari evlilik yaşı olarak belirlemiştir (Moghadam, 1999: 178).

Artık insanlar yeni bir bilinç kazanmaya başlamışlardır. Eğitimli ve aydın kadınlar şimdi hükümetin dikkatini çekmeye başlamıştır. İnsanlara Devrim'in amaçlarını ve bu hedeflere nasıl ulaşılacaklarını öğretmek kadınlar için çok ideal bir işti. Okuma yazma bilmeyen bir kişi siyasetin dışında durmak zorundaydı. Okuma yazma bilmeyen bir kadın mücadelede de, aile işlerinde de yeterince verimli olamazdı. Hatta sağlıklı çocuklar yetiştiremezdi. İşte bu fikrin yayılmasıyla insanlar, kadınların eğitimli olması gerektiği konusunda hem fikir olmaya başlamıştı (Pourzand, 1999: 77). 1984 yılında kabul edilen "İş Kanunu" eşit iş olanakları sağlamayı hedeflemiştir. Kadınlar kolluk kuvvetlerinde de yani orduda ve emniyet teşkilatında hizmet vermeye başladılar ve iş gücünün neredeyse yüzde ellisini oluşturdular. 1980'lerde ve 1990'ların başında kadınlar Kabil'deki üniversitelerin ya da büyük hastanelerin başkanları olma konumlarına kadar yükselmişlerdir. Bu dönemde kadın pilotlar, kadın diplomatlar ve kadın generaller vardır. Başka bir deyişle kadınlar toplumda baskın rollere sahip olmaya başlamıştır (Skaine, 2000: 25-30).

Afganistan'ın ekonomisi kırsal kesimdeki artan güvensizlikten büyük ölçüde etkilenmiştir. Ülkede kalkınma durmuştur. 1982 yılının ilk altı ayında, SSCB ile ticaret en az yüzde otuz beş artmıştır. Afganistan'ın Sovyet bloğu dışındaki ülkeler ile arasında çok az ticareti vardı. Gümrük geliri, 1978 öncesi Afganistan'da hükümet gelirinin ana kaynaklarından biri olmuştu, ancak dört yıl içinde gümrük geliri yaklaşık yüzde doksan beş azalmıştır. Enflasyon yaygındır, özellikle şehir merkezlerindeki gıda maddeleri fiyatı 1981 yılında üç katına yükselmiştir. Önemli bir ihracat mahsulü olan pamuk üretimi, 1980 yılında elli bin iken, 1982 yılında kırk bine düşmüştür. SSCB'ye doğal gaz ihracatı

da gerillaların boru hatlarının parçalarını defalarca havaya uçurmasıyla azalmıştır. Ekonominin giderek kötüleşmesi gerilimi iyice tırmandırmaktaydı (Dupree, 1983: 134).

1982 boyunca Sovyetler, 1982 ve 1983 kışında yiyecek kıtlığına ve İran ve Pakistan'a daha fazla mülteci gitmesine neden olacak mahsulleri ve çiftlik hayvanlarını tahrip etmiştir (Dupree, 1983: 136). Ayrıca komünist ve mücahit gruplar arasındaki yıllarca süren acımasız çatışma, komşu ülkelere ve batı yarımküreye doğru yönelen Afgan mültecilerin kitlesel bir göçüne yol açmıştır. Özellikle Pakistan, hükümet tarafından sadece sınırlı acil ve insani yardım verilen çok sayıda Afgan mülteci akınına tanık olmuştur. Mülteci bölgelerinde resmi bir eğitim bulunmayan çocuklar, daha sonra Taliban'ın vuku bulduğu dini medreselere gönderilmiştir. Özellikle Kadın mülteciler için yaşam koşulları çok kötü durumdaydı. Tuvaletler, tıbbi klinikler ve eğitim gibi temel ihtiyaçlara çok az erişim vardı veya hiç bulunmuyordu (Samar, 2019: 150). Savaşla geçen yıllar boyunca işgal öncesi nüfusun yaklaşık dörtte biri İran ve Pakistan'da mülteci olmuş, muhtemelen yaklaşık beş yüz bin kişi hayatını kaybetmiştir. Afganistan'ın bazı bölgelerinde kıtlık ve yetersiz beslenme hayatın gerçekleri haline gelmiştir. Savaşın maliyeti oldukça ağır olmuştur (Khalilzad, 1986: 271-274).

Afganistan da dışa ilk büyük göç dalgası 1979 ve 1989 yılları arasında yani Sovyet işgali yıllarında gerçekleşmiştir. Sovyet müdahalesinin ardından, Afganistan'ın neredeyse üçte biri göç etmiştir. Sovyet işgali Afganistan'da sadece nüfusun ülkeden ayrılmasına neden olmamıştır aynı zamanda Afgan halkına çok ciddi zararlar da vermiştir. Zorlu göç yolculuğuna katılanlar belirsizlik ile yollarına devam ederken, Afganistan'da kalanlar için ise durum her an ölüm ile karşı karşıya gelecek kadar vahimdi. 1978 ve 1987 yılları arasında yaklaşık sekiz yüz bin Afgan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca savaş sonrasında milyonlarcası ise sakat kalmıştır. Çatışma sırasında beş milyonu aşkın Afgan çareyi Pakistan ve ya İran'a gitmekte bulmuştur. Bunun yanı sıra yaklaşık iki milyon kişide ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır (Geyik Yıldırım, 2018: 131- 136).

Sovyet destekli rejim sırasında kadınların sorunları merkezi aşamaya taşınmış ve reformların uygulanması bir noktaya kadar zorlanmıştır. Bu dönemde kadınlar üniversitelerde, özel şirketlerde, havayollarında ve doktor ve hemşire olarak önemli sayıda istihdam edilmiştir. Fakat bir bütün olarak ulus için, bu anarşi ve yıkım dönemiydi.

Aralık 1979'da Sovyet işgaliyle başlayan süreçte Afganistan, on yıl süren bir savaşa tanık oldu. ABD, İran, Suudi Arabistan, Pakistan ve Çin'in dış güçleri, finansmanı ve siyasi çıkarları tarafından desteklenen mücahitler Sovyetlere karşı savaştı. Afgan kırsalında bu özgürlük savaşçıları için üreme alanı vardı. Afganistan'ın geleneksel kültürünü ve dinini yok etmek için Sovyet sosyalist gündeminden şüphelenen mücahitler, kendi devrimci ordularını oluşturmak için güç toplayabildiler. Bu savaşın İslam adına olduğunu söyleyen mücahitler, eğitim ve istihdam yoluyla kadın özgürlüklerini garanti altına alanlar da dâhil olmak üzere, tüm sosyalist politikaların tersine çevrildiğini vurgulamışlardır. 1989 yılında Sovyetler, Afganistan'dan ayrılmıştır (Ahmed-Ghosh, 2003: 7).

2.4. MÜCAHİTLER DÖNEMİ AFGAN KADININININ GÖRÜNÜMÜ

Sovyetler işgalin onuncu yılında Afganistan'dan ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır. Sovyetlerin bu başarısızlığının birden çok nedeni olsa da, temel nedenleri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; Müslüman Afgan halkının vatanlarını işgal eden Sovyet ordusuna karşı amansız direnişi, ABD ile Müttefiklerinin bu haksız Sovyet işgaline büyük tepki göstermelerinin dünya basınında daima yer alması ve Sovyetlerin yaptığı bu haksız işgalin ülke insanlarına getirdiği maddi ve manevi yük ile Sovyet ordusunun verdiği kayıplar şeklinde sıralanabilir (Saray, 1997: 257-258). Lakin kendinden sonraki dönemi de şekillendirmesinden ötürü Afgan halkının direnişi önemlidir.

Sovyetler işgal ettiğinde başlayan Afgan direnişi, mücahit gruplarının oluşmasını sağlamıştır. Afgan halkı ile Sovyet güçleri arasındaki bu savaşta farklı kesimlerden ve inanışlardan insanlar mevcuttu ama en ön saflarda yer alan daima Pakistan'daki İslami direniş grupları olmuştur. Her türlü farklılığı ve etnik ayrımı bir tarafa bırakıp, din adına mukaddes bir savaş, yani cihat anlayışını benimseyen ve dünyaya kendilerini mücahit olarak tanıtan gruplar ABD'nin yardımıyla direniş yapmışlardır (Muhtat, 2011: 35).

Mücahitler ilk direniş denemelerinde başarısız olup, ciddi kayıplar vermiştir. Bu deneyiminden bir ders alan mücahitler, sivil kayıpları en aza indirerek ve Kabil rejimi güçlerinin teşhisini teşvik ederken, tedarik yollarını engellemek ve havaalanlarını kapatmak için artan çabalara yoğunlaşarak taktiklerini değiştirmişlerdir. Ancak bu değişen taktiklere rağmen, yılsonuna kadar mücahitler büyük kasabaları ele geçirmemiştir

ve kayıplar vermeye devam etmişlerdir. Mücahitlerin, Kabil, büyük şehirler ve bu şehirleri birbirine bağlayan yollar hariç Afganistan'ın çoğunu kontrol ettiğini söylemek yanlış olmaz. Ancak Kabil rejimine doğru ilerlemeleri çok yavaştı. Kabil Rejiminde ise işler yolunda gitmiyordu. Ekonomik olarak oldukça zor bir durum içerisinde olan Necibullah rejimi bunun yanında silahlı kuvvetler için erkekleri işe almakta güçlük çekmeye devam etmekteydi ve 1988'den daha az olmasına rağmen işsizlik oranı yüksekti. Ayrıca Kabil ve diğer rejimin elinde tutulan alanların ekonomik durumu giderek yetersiz kalıyor, temel talep ürünleri yüksek fiyatlarla arz edilebiliyordu. Sovyet gıda tedariki, rejimin hayatta kalmasında önemli bir unsurdu ve ülkeden çekilince ekonomik problemler artmaya devam etmiştir (Eliot, 1990: 159-160)

Savaş nedeniyle yaklaşık yedi yüz bin iç mülteci Kabil ve diğer şehirlerin etrafında toplanmıştır. Mücahitler, ustalaştıkları taktikler olan pusu ve geri çekilme kalıplarına devam etmiştir. Mücahitler kırsal kesime hâkim olduktan sonra ana yolları periyodik olarak engellemişlerdir. Ayrıca motorlu konvoylara ve izole karakollara saldırmışlardır. Parti üyelerine suikast düzenlemişlerdir (Dupree, 1983: 136).

Sovyetler ayrıldıktan sonra, mücahitler İslamabad'da Afgan Geçici Hükümeti'ni kurmuştur. Bu sırada Kabil rejimi mücahitlerle uzlaşmak istemiş ancak bu müzakereler başarılı olamamıştır. Sonunda, mücahitlerin askeri baskısı, Sovyetler Birliği'ndeki yardımların azalmasına neden olan değişikliklerle birleştiğinde, özellikle silahlı kuvvetler olmak üzere rejimin parçalanmasına yol açmıştır. Özbek subayı ve rejimin en güçlü askeri figürlerinden biri olan General Dostum, rejimden sapmıştır. Necibullah iktidarı terk etmeye hazırlanırken rakip mücahit gruplar Kabil'e doğru harekete geçmiştir. Kabil'e gelen mücahit gruplar General Dostum tarafından desteklenmiştir. Zamanla, diğer gruplar da askeri güçlerini başkente taşımışlardır. Kabil'e gelen mücahitler Pakistan merkezli grupların sermayeyi kontrol edebileceği bir hükümet kurmayı kabul etmelerini istemişlerdir. Mücahitler nihayetinde bir güç paylaşımı formülü üzerinde anlaştılar. Ancak mücahitler istikrarlı bir hükümet kuramamışlardır. Mücahit liderler ve etnik önyargılar arasındaki kişisel iktidar hırsı işbirliği ve uzlaşmayı engellemiştir. Buna ek olarak, mücahit liderler güç paylaşımı anlaşmalarının pek çok yönüne saygı göstermediler. Çeşitli gruplar ve etnik gruplar arasında mücadele devam etmiş ve bazı mücahit komutanlar ve liderler başkenti yağmalamışlardır. Şehrin farklı bölgeleri farklı grupların kontrolü altına girmiştir. Anlaşma sağlanamadıkça ülkenin çeşitli bölgelerini

kontrol eden mücahit komutanlar yerel savaş ağaları haline gelmiştir. Bu durum ülkeyi ciddi bir kargaşa ve iç savaşa sürüklemiştir (Khalilzad, 1997: 43-44)

Mücahitler Kabil'i devraldığında, Afganistan'ı bir İslam devleti olarak ilan etmiştir. 1992 yılında kadınlar giderek kamu hizmetlerinden men edilmiştir. Ayrıca mücahitlerin yaptıkları bunlarla da kalmamış, Kabil'e girdiklerinde şehri yakıp tahrip etmişlerdir. Üniversite, kütüphane ve okulları yağmalamışlardır. Kadınlar burka giymek zorunda kalmış hatta muhafazakâr bölgelerde kadınlar sadece gözleri için ağlarla açıklık bırakılmış olan baştan aşağı kıyafetler giyiniyorlardı. Kadınlar artık daha az televizyonda ve profesyonel işlerde görülebilmekteydi. 1992-1996 döneminde, Mücahitler tarafından öldürme, tecavüz ve diğer şiddet türleri daha önce görülmeyen bir barbarlık düzeyinde görülmüştür. Tecavüz ve zorla evlendirilmekten kaçmak için genç kadınlar intihara başvuruyorlardı (Ahmed Ghosh, 2003: 7).

Siyasette kadınların görünürlüğü yine de gün geçtikçe ve her şeye rağmen giderek artmaktaydı. 1995 parlamento seçimleri sırasında, Meclis'e dokuz kadın üye (önceki yıllarda dörde kadar) seçilmiştir. Her bakanlık ve devlet kurumunda kadın işleri büroları kurulmuştur ve kadınların sorunlarıyla ilgilenen çok sayıda sivil toplum örgütü ya da daha ziyade yarı-hükümetsel örgütler kurulmuştur. Ayrıca kadın parlamenterlerin konuşmaları da oldukça dikkat çekiciydi. Konuşmalar daha az İslami içerikler barındıran ve "küresel feminizm" ile daha uyumlu bir dille, daha iddialı tutumları kanıtlar nitelikteydi. Konuşmaların ana fikirleri; ataerkillik, kadınlara karşı kötü tutumlar ve kadınların aşağılanması gibi bazı gelenekler ortadan kalkmalıdır şeklindeydi. Ayrıca Afganistan'ın kadın idollerinden biri olan Shahla Habibi, kendisi Cumhurbaşkanının kadın işleriyle ilgili özel danışmanıdır, Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda yaptığı açıklamada, kadınların ilerlemesinin kadın parlamenterlerin sayısındaki artış ve çeşitli düzeylerde katılımlarının artırılması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir (Moghadam, 1999: 189) Kadınlar bir yandan bir alana sıkıştırılmış e bir yandan da hakları ellerinden alınmıştır. Ama buna rağmen siyasette varlıklarını korumak için çaba göstermişlerdir. Demek ki kadınlar diğer hakları ellerinden alındıkça bunu siyasette varlıklarını devam ettirerek dengelemeye çalışmışlardır.

Mücahitler komşu ülkeler tarafından verilen destekle amansız bir savaşa tutuşmuşlardır. Birçok farklı gruba bölünmeleri bu dönemin sonunu hızlandırmıştır.

Aralarındaki savaş giderek körüklenmiştir. Taraflar birbirlerinden çok sayıda esir almaya ve işkence yapmaya başlamıştır. Bu iç savaş durumu birçok Afgan halkının göç etmesine ve acı çekmesine sebep olmuştur. Sonuç olarak Mücahitler Dönemi böyle son bulurken artık Afganistan için yeni ve çok daha karmaşık bir dönem başlamıştır (Muhtat, 2011: 48-49).

2.5. TALİBAN DÖNEMİNDE AFGAN KADINI

2.5.1. Taliban'ın Doğuşu ve Gelişimi

Afganistan tarihi mücadelelerle, işgallerle, istilalarla ve en önemlisi acılarla dolu bir serüvendir. Tarihinin her döneminde dünya gündemini farklı bir konu ile meşgul eden Afganistan 1989 yılına gelindiğinde bu zamana kadar hiç anılmadığı bir konu ile sahnedeydi. Sovyetlerin işgalinden sonra köklü değişikliklerin yaşandığı ülke de bu defa adı aslında çokta bilinmeyen bir örgüt olan Taliban ile yeni bir döneme başlamıştır.

Taliban'ı anlamak için aslında tam olarak kelimenin etimolojisi ile başlamak gerekir. Taliban kelimesi, kökü Arapça "Talebe" kelimesinden türetilmiştir. Dilimize de geçen talep kelimesi gibi, ricada bulunmak, başvurmak, istemek, talep etmek gibi anlamları taşıyan talebe kelimesi aynı zamanda, talep eden, başvuran, müracaat sahibi aday ve öğrenci gibi kelimeleri de karşılamaktadır (Mutçalı, 1995: 524-525). Ayrıca Farsça' da Taliban sözcüğü "din öğrencisi" ya da "bilgi arayan kimse" anlamlarında kullanılmaktadır (Demirel, 2002: 57-58). Bunun yanı sıra Taliban hareketi içinde yer alanların ciddi bir çoğunluğu Pakistan'da bulunan medrese öğrenicilerinin olması (Cristensen, 1995: 68), ismin serüvenini açıklamaktadır. Bu medreselerin müfredatı, Vahabilik ve Deobandi ekolleri üzerine kuruluydu ve kesinlikle püriten bir İslam'ın öğretilmesine odaklanmışlardı. Medrese öğrencileri sadece belirli bir şeye değil, bir anlamda geleneksel ve bir başka deyişle radikal İslamcılık kavramına bağlılık konusunda tamamen adanmış olacak şekilde eğitilmekteydiler. Medrese eğitimi; İslam topraklarını, Müslüman toprakları kurtarmak, kâfirleri kontrol altına almak ve Müslümanları birleştirmek için gerektiğinde bir cihada katılmaya ve kendini feda etmeye hazır olmayı da içermekteydi (Saikal, 2004: 221).

Taliban ortaya çıkmadan önce Afganistan'ın durum oldukça karışıktı. Mücahitlerin liderlik karmaşası, anlaşmazlıklar ve çatışmalarla dolu iç karışıklıkların zirve yaptığı bu

dönem en sade haliyle istikrarsızlık olarak nitelendirilebilir. Taliban tarih sahnesine işte bu kargaşa ortamında 1994 yılında Kandahar'da imamlık yapan Molla Ömer'in öğrencilerle birlikte bu durumla mücadele etme fikriyle çıkmıştır. Molla Ömer, öğrencilerle birlikte, medresede dönemin durumunu nitelendirirken, kimsenin ülkenin durumunun düzeleceğine inancı olmadığı bu dönemde çalışmaya koyulmuştur (Zeydan, 2013: 45). İşte Taliban hareketi böyle bir ortamda filizlenmiştir.

İlk başlarda medrese öğrencileri ile söyleşiler şeklinde ilerleyen hareket sonraları farklı bir görünüme bürünmüştür. 1994 yılının Kasım ayında, Taliban sürpriz bir saldırı ile Kandahar'ı ele geçirmiş ve Kabil'e baskı yapmaya başlamıştır. 1995 yılına kadar, çoğunluğu Pakistan İçişleri Bakanlığı sınır birliklerinde hizmet veren sınır kabilelerinden Peştunların akınından oluşan kişilerin katılımıyla Taliban üyelerinin sayısı ciddi bir artış göstermiştir (Saikal, 2004: 221-222). Hızla gelişme gösteren Taliban, 1996 yılında Kabil'i de ele geçirerek Afganistan'daki görünürlüğünü artık hâkimiyet boyutuna getirmiştir (Ahmetbeyoğlu, 2002: 344). Böylece Afganistan 1996-2001 yılları arasında Taliban tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde de yine kargaşalar ve çatışmalar bitmemiştir. 1997-1998 yılları arasında üst düzey komutanlar Taliban'a katılmasıyla Taliban, Afganistan'da özellikle toprak ele geçirme konusunda ilerlemesini devam ettirmiştir. Sonrasında muhalifler birleşse de bu bir sonuca vardırılamamış ve Afganistan'daki kaos durumu güçlenerek devam etmiştir. Öyle ki 1998 yılında uluslararası arenada Afganistan'daki mevcut durumu çözüme kavuşturmak için girişiminde bulunduysa da bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. ABD'nin işgaline kadar olan dönemde bu karmaşaya rağmen Taliban Afganistan yönetimini elinde bulundurmuştur (Yegin, 2015: 30).

2.5.2. Taliban Döneminde Afgan Kadınının Siyasal Hakları ve Toplumsal Görüntüsü

1994 yılında sahneye çıkan ve 1996 yılında Afganistan'da iktidarı ele geçiren Taliban, ülkeyi yönettiği süre zarfında Kral Amanullah tarafından başlatılan ve ülkeye çok önemli kazanımları olan modernleşme serüvenini ortadan kaldırmıştır. Bununla da kalmamış, her ne kadar kendinden önceki dönemin kargaşasına son verse de, ülkeyi çok ciddi bir çıkmaza sokmuştur. Özellikle kadın hakları konusunda, daha doğrusu kadınların yaşantısı konusunda önemli değişiklikler yaşanmıştır.

Taliban dönemi, kadınların evden çıkamaz hale geldiği, karanlık ve sadece erkeklerin hâkimiyet sürdüğü bir dönemdir. Taliban her konuda gündemi oldukça meşgul etse de, en çok kadınlar ile ilgili kısıtlamalarıyla kendilerinden söz ettirmiştir. Çok sert, katı, kadınlara hiçbir konuda söz hakkı tanımayan, hatta onları ikinci plana mahkûm eden politikaları Taliban'ın çok ciddi eleştiriler almasına sebep olmuştur.

Kadın hakları hakkında çok kaotik bir geçmişe sahip olan Afganistan, Taliban dönemi uygulamalarıyla oldukça farklı bir dönemle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Öyle ki kadınların sosyal hayata katılımı dahi kısıtlanmıştır. İlk olarak burka resmiyet kazanmış, kadınların yüzleri görünecek şekilde sokağa çıkması yasaklanmıştır. Hatta bu kurala uymayan kadınların evlerinin işaretlendiği ve açıkça tehdit edildiği de bilinmektedir (Hashimi, 2017: 236). Taliban döneminde kadınlara uygulanan çok ciddi ve kısıtlayıcı yasakları; "kadınların dışarıda çalışması, okula gitmesi, şık giyinmesi, süslenmesi, hastanelerde erkeklerin yattığı odaları ziyaret etmesi, şeriat kurallarına aykırı giyinmesi, topuklu ayakkabı giymesi" (Oğuz, 2001: 322) şekilde sıralayabiliriz.

Taliban iktidarı ele geçirir geçirmez hemen kadın okullarını kapatmış ve kadınların işten ayrılmalarını sağlamıştır. Kadınlar hiçbir sosyal pozisyonları olmadan evde kalmaya mecbur bırakılmıştır. Kadınlar her zaman burka giymek zorunluluğunun yanı sıra ve aile üyelerinden bir erkek olmadan evlerinden çıkmalarına dahi yasak getirmiştir (Rahmanı, 2019: 55).

En önemli yasaklama alanlarında biri şüphesiz eğitim olmuştur. Taliban'ın neredeyse ilk yaptırımlarından biri kadınlar ve kızların eğitime erişimini yasaklamak olmuştur. 1995 yılında bütün öğrencilerin yüzde otuz ikisini oluşturan kız nüfusu, çok değil sadece dört yıl sonra Taliban'ın iktidara gelmesiyle yüzde altıya kadar düşmüştür (Sivrioğlu ve Türkoğlu, 2017: 289). Yaklaşık yüz devlet okulu kapatılmıştır. Bu dönemde kadınların neredeyse yüzde yetmişi okuma yazma bilmemekteydi. Buna rağmen kısıtlamalar sürat kesmeden devam etmekteydi. Hatta sekiz yaşın üzerindeki kız çocuklarının Kur'an öğrenme hakkı bile kısıtlamaya tabi tutulmuştur (Roshan, 2004: 272-275).

Taliban Afganistan'da hâkimiyet kazanmadan önce kadınlar iş gücünün önemli bir parçasıydı. Örneğin Kabil'de öğretmenlerin yüzde yetmişi kadınlardan oluşmaktaydı. Doktorların yüzde kırkı kadındı. Üniversite öğrencilerinin yarısından

fazlasını da kadınlar oluşturmaktaydı. Afgan kadınları avukat, yargıç, mühendis ve hemşire olarak görev yapmaktaydı ayrıca Afgan kadınlarının kendilerini burka ile örtmeleri gerekmiyordu (Skaine, 2000: 25-30).

Taliban'ın okulları kapatması, kadınların çalışma hayatında var olmalarının yasaklanması, kız çocuklarının eğitim almasını yasaklaması ve toplumun huzurunu bozacak derecede geleneklerini yok sayması gibi uygulamaları sadece Afgan halkının değil aynı zamanda uluslararası ortamda da eleştiri seslerinin yükselmesine sebep olmuştur (Mutanoğlu, 2006: 23).

Taliban ise kadınların iş ve okul hayatından uzaklaştırılmasının gerekçesini, savaş ve muhalif hareketler olduğunu söylemekteydi. Askeri güçlere verdikleri sözden dolayı kadınların iş ve okul hayatından men edilmesini gerekçelendiren Taliban, savaş sona ermedikçe bu politikadan caymayacaklarını açıkça dile getirip, iç ve dış bütün eleştirilere kulağını kapatmaktaydı (Müjde, 2002: 90-92).

Taliban lideri Molla Ömer bir röportajında kadın hakları konusundaki ihlalleri ile ilgili olarak Afganların yabancı kültürleri reddetmesi gibi, sömürgecilere karşı mücadele de her Müslüman'ın görevidir demekteydi. Bir kadının insan hakkı olarak kabul edilen şeyin bir toplumdan diğerine farklı olduğunu ileri sürerek, Afganistan'ın Batı'nın kadınlara verdiği hakları kabul etmesinin gerekli olmadığını savunmuştur. Afganları, Batı'nın kadın ve insan hakları konusundaki görüşlerini kabul etmeye zorlamak, Afganların özgürlüğünü reddetmek olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Taliban kadın haklarına bakış açısının Allah tarafından belirlendiğini savunmuştur (Desai, 1999: 828).

Taliban döneminde kadınlara evlerinin camlarının boyanması zorunluluğu getirilmiştir. Kadınları dışarıda bulunan birisinin görmesini engellemek için böyle bir yasak getirilmiştir. Erkek terzilerine gitmeleri ya da ölçü aldırmaları da yasaklanmıştır ve hatta bunu yapan kadın için uyarı, yapan terzi için ise hapis cezası öngörülmüştür. Renkli kıyafet giymeleri de yasaklanan kadınların bu yasakları çiğnemesi durumunda, kadınlar sert bir biçimde uyarılmakta, kocasına ise duruma uygun bir ceza verilmekteydi. Kadınların şehir hamamına gitmeleri de yasaklardan biriydi. Kadınlar yasaklara uygun davranmayıp yolculuk için arabaya binerse, bu durumda da arabanın şoförü hapis cezasına çarptırılmaktaydı (Ahmadi, 2011: 45).

Taliban Afganistan'da çalışan yabancı Müslüman kadınlara da kocalarının ya da bir başka erkek koruyucunun eşlik etmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu açıklama uluslararası arenada oldukça tepki çekmiştir (Moghadam, 1999: 184). Taliban'ın kadınlara yönelik muamelesi her zaman dünya genelinde tepki toplamıştır. Ancak en büyük eleştirilerinden birini Avrupa İnsani İşler Komiseri Emma Bonino, on dokuz Batılı gazeteci ve yardım çalışanlarını 1997 yılında Kabil'deki Taliban dini polisi tarafından üç saat boyunca tutuklandığı zaman almıştır. Avrupa Birliği (AB) tarafından finanse edilen bir kadın hastane koğuşunu gezen Bonino'ya eşlik eden gazeteciler kadın hastaların fotoğrafını çektiği için tutuklanmış ve tüm fotoğraf Taliban tarafından el konularak, yasaklanmıştır (Rashid, 2010).

Afganistan'ın çoğunu kontrol altına aldıklarında, Taliban hem erkekler, hem de kadınlar için çeşitli sosyal konularda kararnameler yayınlamıştır. Yasaklar sadece kadınlar için değildir. Kısıtlamaların büyük ölçeği kadınları kapsamamaktaydı ancak erkekler içinde yasaklamalar ilan edilmiştir. Mesela erkekler sakallarını kesmeyecekti. Müzik, uçurtma uçurma veya satranç gibi aktiviteler de yasaklanmıştır. Ev aramaları tutuklamalarla sonuçlanmıştır. Hatta birçok insan öldürülmüştür (Skaine, 2000: 25-30).

Taliban döneminde istihdam oranı da bir hayli düşmüştür. Öyle ki yüzde altmış oranında olan istihdam seviyesi yüzde yirmilere gerilemiştir. Eğitimli ve iyi pozisyonlarda olan kadınlar iş hayatından uzaklaştırılınca, çocuklarına bakmak ve hayatlarını idame ettirebilmek için dilencilik yapacak kadar zor şartlar altında hayat mücadelesi vermişlerdir. Ayrıca bu dönemde eğitimli kadınlar Taliban'dan gizli bir şekilde yeraltında bazı faaliyetler yürütmekteydi. Hem kendileri, hem de diğer kadınlar için girişimde bulunan bu kadınlar, el sanatları kurslarından, arıcılık, halıcılık ve hatta İngilizce, Almanca kurslarına kadar birçok faaliyetler sunmaktaydılar (Rahmani, 2019: 56).

Afgan kadınlarının siyasi arenada kısa bir süre de olsa yer almaya devam ettiği söylenebilir. 1996 yılında yüz elli yoksul dilenci kadın Kandahar'daki valilik önünde gösteri yaptı ve valiyi esnafları küçük banknotları kabul etmeleri için emir vermeye ikna etmiştir. 1996'nın sonlarına doğru Herat'ta elli kadın, kadın hamamlarının kapatılmasını protesto etmiştir. Birkaç kişi dövülmüş ve yirmi kişi ise tutuklanmıştır (Skaine, 2000: 25-30).

Kadınlar erkek akrabalarını Taliban askerlerinden saklarken de yine çok önemli bir rol oynamış ve birçoğu sürgün yerlerinde ailelerini desteklemek için her türlü işi yapmıştır. Kadınlar ayrıca karar verme düzeyine katkıda bulunmuş ve hayatta kalma çabalarını optimize etmek için ailenin diğer aile üyeleri ve arkadaşlarıyla temaslarını sürdürmüştür. Bu dönemde kadınlar sadece Taliban yönetiminin kurbanı olmamıştır aynı zamanda ailelerinin hayatta kalmasında da genellikle kilit bir konumda olup, psikolojik olarak da yıpranmışlardır. İç savaş ve Taliban'a karşı mücadele de erkek nüfusa zarar vermiş ve birçok hanede yetişkin erkek üye kalmamıştır. Kadınlar genellikle kendilerinin ve ailelerinin hayatta kalabilmeleri için yollar bulma konusunda becerikli olmak zorunda kalmışlardır. Kadınların Taliban kuralları uyarınca nasıl geçimini sağlamaya çalıştıklarına örnek verilecek olursa kamusal alanda çalışması Taliban tarafından engellenen Kamila Sidiggi isimli bir kadın evinin içinden yüzlerce yerel çalışanı olan bir işletmeye dönüşen bir terzilik işi başlatmıştır (Leede, 2014: 8). Afgan kadının bütün bu acılara rağmen Taliban'a ve onun kısıtlamalarına rağmen nasıl savaştığı gözler önüne serilmektedir.

Taliban'ın iktidara gelmesinden önce, devlet okullarında yüz bini aşkın kız öğrenci bulunmaktaydı. Kırk bin ve yüz elli bin arasında kadın çalışan ve bunlar arasında doktorlar, hemşireler, yöneticiler, öğretmen ve diğer memurlar bulunmaktaydı. Taliban kızların eğitime erişimini kısıtladıktan sonra Eğitim Bakanı yaptığı açıklamada, kızların eğitiminin askıya alındığını ve bunun alınması gereken geçici bir önlem olduğunu söylemiştir. 1996 yılında, Taliban rejimi kız okullarını tamamen kapatmıştır. Eğitim Bakanı Maulavi Abdul Salam Hanefi, öğretmenlerin ve kız öğrencilerin belirli bir program düzenlendiğinde okula dönme izninin Taliban tarafından verileceğini belirtmiştir. Ama maalesef Taliban iktidarı boyunca kadınlar çalışamamış ve kızlar okula devam edememiştir (Desai, 1999: 824).

Komünist yenilgiyi takip eden parçalanma ve iç savaş sırasında şiddet yaygındı ve sık sık karşıt kabile veya toplumu onurlandırmak için kadınlara yönelmiştir. Kadınlar sık sık yerel savaş ağalarının, haydutların ve tecavüz ve yıldırma kurbanlarının hedefleriydi. Sonuç olarak, kızlar ve kadınlar onları korumak ve onurlarını korumak için evde tutulmuştur. Kızlar için eğitim sağlamak amacıyla, kadınların kızlarına ve akrabalarının kızlarına öğrettiği küçük ağlar ortaya çıkmıştır. Taliban, Sovyetlerin yenilgisini izleyen siyasi boşlukta iktidara geldiğinde, Afgan erkekler sık sık mücadelede Taliban'a

katılmaya zorlanmış veya ikna edilmiştir. Hicab olmadan dışarıya çıkmaya cesaret eden kadınlar cezalandırılmıştır. Birçok Afgan komşu ülkelere kaçmaya karar vermiştir. Bu tehlikeli yolculuğa çıkarken kadınlar ailelerini güvende tutmada hayati bir rol oynamıştır. Kadınlar sadece kendilerini savunmak zorunda kalmamışlardır, aynı zamanda Taliban tarafından savaşçı olarak zorla konuşlandırılma riski altında olan kocaları ve oğulları için de korkmuşlardır ve onları savunma içgüdüsüyle hareket etmişlerdir (Leede, 2014: 8).

Taliban döneminde kadınların sadece sokağa çıkması ve sosyal aktiviteleri yasaklanmamıştır aslında bilanço çok daha ağırdır. Çok sayıda kadın şiddete maruz kaldı; kadınlar önce tecavüze uğramış, daha sonra öldürülmüş ve ölü bedenleri ise toplu mezarlıklara konulmuştur. Bazı kadınlar ise Taliban üyeleriyle evlenmek zorunda kalmışlardır. Bazıları ise Taliban ile evlenmeyi kabul etmişlerdir ancak Taliban'ın vahşeti evlendikten sonra da devam etmiştir. Kadınlar fizyolojik, psikolojik ve cinsel şiddete maruz kalmışlardır. Hatta bazıları seks işçileri olarak körfez bölgesine gönderilmiş ve satılmıştır. Bu durumun sonunda birçoğu ise intihar etmiştir. Diğer taraftan, kadınların sokaklardaki hareketi yasaklanmış ve eğer kadınlar yoldan geçiyorlarsa ve özellikle tamamen örtülmediyse, sopa ve ham deri ile dövülmüştür. Bu dönemde kadınların birçoğu Taliban'dan kaçmak için harekete geçmiştir. Taliban kontrolünde olmayan bölgelerden bir göç hareketi başlamıştır. Kimisi başarılı olmuş olsa da, kimisi bu durumdan kurtulmamıştır (Rahmani, 2019: 56-57).

Taliban rejiminin bu uygulamaları analiz edilirken, bir husus mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Aslında Taliban'ın cinsiyet politikaları Afganistan'ın kırsal kesimlerindekilerle benzerlikler göstermekteydi. Bütün Afgan kadınının sanki Taliban ile birlikte eve hapsolduğu ve burka giymek durumunda kaldığı söylemi tamamen gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Afganistan yıllardır geleneksel bir yaşam sürmektedir. Reformlarla ilgili çalışmalar yirminci yüzyılla hareketlenmiştir. Bu sayede de batılı tarzda yaşayan elit bir kadın azınlığı var olmuştur. Kabil caddelerinde tamamen batılı tarzda mini eteklerle dans eden genç kızlar görülürken, kırsalda bir kadının suratını yabancı bir erkeğin görmesi hoş bir durum olmuyordu (Oğuz, 2001: 123-124)

Taliban, kadınların ve kız çocuklarının ortaöğretime ve hatta çoğu durumda ilköğretime, yeterli sağlık hizmetlerine ve istihdamına erişimlerini tamamen engellemiştir. Hareket özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve uluslararası kabul görmüş

diğer insan hakları dizisi yasaklamışlardır. Afgan kadınlarını ve kızlarını yüzlerinin veya ayak bileklerinin herhangi bir bölümünü sergilemek, beyaz çorap giymek, erkek aile üyesi olmadan seyahat etmek gibi yasakları çiğnediğinde dövülüp kırbaçlanmıştır. Tüm bunları kadın güvenliğini korumak ve İslam'ın emirlerini yerine getirmek adına yaptıklarını söylemişlerdir. Mücahitlerin aksine Taliban, özellikle kentsel alanlardaki bu politikaları uygulamak için güçlü bir organizasyon kapasitesine sahipti. Bunu genellikle dövüşler ve aşırı şiddet yoluyla yapmıştır (Benard vd. 2008: 19). 1998 yılına gelindiğinde Pakistanlı Taliban grupları, kentlerde televizyon ve videoları yasaklamıştır, yasal sistemin meydan okumasına karşı taşlama ve ampütasyon gibi Şeriat cezalarını dayatmıştır (Rashid, 2010). Ayrıca erkeklerin günde beş kez bir camiye gitmesi zorunlu kılınmıştır. Sadece televizyon değil müzik de yasaklanmıştır. Taliban'ın suçları cezalandırma ve suçlularla mücadele yöntemleri de tartışmaya yaratacak düzeydeydi. Hırsızların eli kesilir ve zina yapanlar taşlanarak öldürülürdü. Kadınların özellikle burka ve kıyafet yasakları ve diğer yasakları çiğnemesi durumunda sokak ortasında dövülmesi ve ona yardım eden herkesin cezalandırılması söz konusuydu (Desai, 1999: 820).

Afganistan'da yargı ve cezalandırma sürecinde de maalesef kadınlar saf dışı bırakılmaktaydı. Yargı konseyleri sadece erkeklerden oluştuğu için, kadınlar davalara ya da görüşmelere çok sınırlı olacak şekilde erkek aile bireyi ile katılabilmekteydi. Ayrıca miras, evlilik ve mülk ile ilgili konularda, kadınlara İslami veya medeni hukuktan daha az hak tanıdığı için, geleneksel hukukun üstünlüğü, kadınların dezavantajına bir durum yaratmaktaydı. Kadınların konseylere erişememesi, kadınlara karşı işlenen suçlarla ilgili cezasızlık sorununu daha da beraberinde getirmekteydi. Örneğin, namus cinayetleri söz konusu olduğunda, faillerin raportörleri, işlenen yanlışlar için cezaevine gönderilmekten ziyade, suçluların yalnızca tazminat ödemeleri ve af dilemeleri gerekmekteydi (Reddy, 2014: 129-131).

Kadınların ülkenin ücretli işgücüne dâhil olmasına izin vermemek, Afgan nüfusunu çeşitli şekillerde etkilemiştir. İlk olarak, aileler tarafından yönetilen Sovyetlerle on üç yıllık savaş tarafından dul kalan kadınlar hayatta kalmak ve çocukları için çalışmak zorundaydı. Bu dönemde çalışamayan bu kadınlar dilenci olmaya zorlandılar. Ama en çok kadın doktor ve öğretmenlerin artık çalışmıyor olması gidişatı etkiliyordu. Afgan halkı doktor sıkıntısı yüzünden sağlık hizmetinden çok yararlanamıyorlardı. Özellikle Afgan kadınlar için durum çok daha kötüydü. Çünkü onların erkek hekimler tarafından

tedavi edilmesi Taliban tarafından yasaklanmıştı. Bundan dolayı kadınların sağlıkları oldukça kötü etkilenmiştir. Kadınların yüzde yetmişinin fiziksel sağlığında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Yüzde sekseninin ise doktora erişimi azalmıştır (Desai, 1999: 825) .

Göç dalgası Taliban döneminde de devam etmiştir. 1994 yılı ile başlayarak Taliban tarafından ele geçirilen Kabil ve Kandahar şehirlerinden tüm ülkeye yayılan göç hareketi başlamış, Afgan halkı Batı ülkelerine gitmiştir. 1995 yılında mülteciler ile ilgili yeni bir gelişme yaşanmıştır. İran, Taliban tarafından yönetilen Afganistan sınırını kapama kararı almıştır. Ayrıca mültecilerin sağlık ve eğitim hizmetinden yararlanmasını engellemiştir. Yaklaşık yüz doksan bin Afgan'ı da sınır dışı etmiştir. Taliban ile olan mücadele döneminde on binlerce kadın dul kalmıştır. Çok zor koşullarda çalışmak zorunda kalmıştır. Kadınlar bu sancılı dönemlerde hem fiziksel hem ruhsal ciddi yaralar almıştır. Kabil'de yapılan bir ankette kadınların ruhsal düşüklük, motivasyon kaybı ve travma sonrası stres bozukluğu yaşadığı görülmüştür. Ayrıca aynı anket sonucu yüksek oranda bir kadın grubunun da intihar düşüncesini sık yaşadığını tespit etmiştir. Eğitim hakları ellerinden alınan Afgan kadınlarına bir süre sonra evde yapılan kapalı eğitim bile yasaklanmıştır. Kadınlara uygulanan bu denli ağır politikalar sonucunda sadece kadınlar değil aynı zamanda bebek ölüm oranlarında da artış görülmüştür (Geyik Yıldırım, 2018: 138-139).

Kadınların eğitim ve sosyal haklarının Taliban döneminde kısıtlanması hatta tamamen engellenmesi nedeniyle ülkede kadın doktor ve ebe sayısında hatırı sayılır bir azalma yaşanmıştır. Öte yandan bazı bölgelerin ise hala sağlık ocağına sahip olmaması, sağlık ocağının bulunduğu bölgelerde ise yeterli sağlık hizmetlerinin verilmemesi anne ve bebek ölümlerini etkileyen temel faktörlerdendir. Ayrıca Afganistan'da hamilelik sırasında yeterli ve sağlıklı beslenememe, bilgisizlik, art arda yapılan doğumlar anne ölümlerini etkileyen temel sebeplerdir. Afgan aileler kız çocuklarının neredeyse yarısını on beş yaşına gelmeden evlendirilmekte ve bundan dolayı doğurganlık çok erken yaşta başlamaktadır. Afganistan'da anne ölümlerinin bir diğer sebebi ise evde yapılan doğumlardır. İşte Afganistan'da anne ve bebek ölümlerinin böyle gibi birçok ekonomik, sosyal, kültürel nedenleri bulunmaktadır (Shayan ve Özcebe, 2017: 229-230).

Taliban iktidarının son yıllarında ise Afganistan, diğer yıllarına nazaran yüksek oranda artış gösteren şiddet ve katliama tanıklık etmiştir. Özellikle Şii olmalarından dolayı Hazaralara karşı bir dizi katliam yapmıştır (Ruttig, 2011: 4).

Taliban ve destekçileri Batı ile tüm kontakları reddeden yeni bir İslami aşırılık tarzı içermekteydi. Taliban'ın BM insani yardım ajansları veya yabancı ülkelerle uzlaşmayı reddetmesi veya uluslararası tanınma ve tüm Müslüman iktidar seçkinlerini yolsuzluk olarak reddetmeleri karşılığında ilkelerinden taviz vermeyi reddetmesi, Müslüman dünyasında tartışmayı ateşlemiştir. Taliban, İslami köktendinciliği ve kendileri dışında herhangi bir uzlaşma ya da siyasi sistemi kabul etmeyi reddeden kimlikleriyle sadece Afganistan'ı değil aynı zamanda dünyayı da derinden etkileyecek birçok olaya neden olmuşlardır (Rashid, 2010)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

11 EYLÜL OLAYLARI VE AFGANİSTAN MÜDAHALESİ SONRASINDA AFGANİSTAN'DA KADIN'IN TOPLUMSAL STATÜSÜ VE SİYASAL KONUMU

3.1.11 EYLÜL OLAYLARI EL KAİDE VE TALİBAN

ABD'ye yapılan 11 Eylül terör olayları uluslararası sistemde yer alan birçok ülkenin çeşitli boyutlarda etkilenmesine yol açtı. Bu olayların ardından gerçekleşen Afganistan Operasyonu ve sonrasındaki gelişmelerin incelenmesi ancak terör örgütü El Kaide'nin tetkik edilmesiyle mümkün olabilir. Bu nedenle öncelikle örgütün yapısı, saldırıları, cihat anlayışı ve Taliban ile olan ilişkisini incelemelidir.

El Kaide'yi Orta Doğu'da ortaya çıkmış devlet dışı silahlı selefi cihatçı bir örgüt olarak tanımlamak mümkündür. Örgüt birçok açıdan ulus ötesi bir karakter göstermektedir. Bu durum El Kaide'nin organizasyon şekli, coğrafi dağılımı ve ideolojik tarafını oluşturmaktadır. Temel olarak örgütün liderliğinin Afganistan ve Pakistan sınırında olduğu bilinmekle beraber, şubeleri ise ulusal sınırları aşmaktadır. El Kaide tek bir etnik kökeni temsil etmeyi değil, aslında tüm Müslümanlar adına hareket etmeyi amaçlamaktadır. Operasyonlarını geniş bir coğrafi alana yaymıştır. Bundan dolayı hedefleri, coğrafi taraftarları ve ideolojisi ile ilgili olarak, sınırlardan bağımsız bir şekilde Müslümanların yaşadığı tüm toprakları ilgilendirmektedir (Doğan, 2010: 16-17).

El Kaide'nin Afganistan ile ilgisi sadece doğduğu topraklar olması değildir. 1996 yılında örgütün lideri Usame bin Ladin'in uluslararası baskılarla Sudan'dan sınır dışı edilmesiyle, örgütünün merkezini Taliban yönetimindeki Afganistan'a taşıması ile hem Afganistan'ın kaderine yön verilmiş, hem de dünya üzerinde küresel terör olgusuna kilometre taşı olacak nitelikte gelişmeler yaşanmıştır. Bin Ladin, ABD'nin dünya üzerindeki hakimiyetinin son bulmasını hedeflemekteydi. Bunun da ancak küreselleşme ile sağlanabileceği düşüncesini taşımaktaydı. Bin Ladin'e göre dünyanın her yerindeki silahlı İslamcı gruplar yerel olmak yerine gerekirse birbiri için savaşabilecek şekilde küresel davranmalıdır. Bu gruplara da merkezi Afganistan'da bulunan El Kaide'nin

liderlik etmesi gerektiği düşüncesine sahip olan Bin Ladin, bütün bu grupları ele geçirme hedefiyle hareket etmekteydi (Köstem, 2010: 184).

Hedeflerine yönelik çalışmalar yapan Usame Bin Ladin, 23 Şubat 1998 tarihinde "Uluslararası İslami Direniş Cephesi" adında bir koalisyon kurmuştur. Zaman içinde daha da büyüyerek dünyanın çeşitli bölgelerinde cihat olgusunu yaymaya devam etmiştir. Koalisyonun çatısı altında kısa sürede binlerce kişilik gruplar oluşmuştur. İşte ABD önderliğindeki Batı devletleri 11 Eylül olaylarından sonra bu tehdidi yok edebilmek için uluslararası bir işgal gerektiği sonucuna ulaşmışlardır ve zaten birçok açıdan hüküm altında tuttukları İslam ülkelerini askeri olarak da işgal etme konusunda hem fikir olmuşlardır (Muhtat, 2011: 85)

11 Eylül 2001'de yaşanan terör saldırıları daha önce yaşanmamış büyüklükte bir korkuya sebebiyet vermesiyle tarihe geçmiştir. Dört yolcu uçağı teröristler tarafından kaçırılmış ve ABD'nin simgeleri olan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon saldırıya uğramıştır. Çok sayıda kişinin zarar görmesi, yaralanması veya ölmesine sebep olan bu saldırılar, bu fiziksel etkilerinin yanı sıra insanlar üzerinde ciddi psikolojik tahribatlara sebebiyet vermiştir. Saldırılar sonucu ABD Başkanı George W. Bush halka ve diğer ülke vatandaşları ile liderlerine seslenmiştir. Çok sayıda kişinin bu saldırılar sonucu öldüğünü belirten Başkan hayatını kaybedenlerin yakınları için temennilerde bulunup dua isterken, teröristlere yardım edenlerin terör grupları ile birlikte değerlendirileceklerini belirtip, dünya liderlerine de "ya bizimlesiniz, ya onlarla" diye çağrıda bulunmuştur (Kalkanlı, 2019: 281-282).

3.2.11 EYLÜL SONRASI YAŞANANLAR: AFGANİSTAN MÜDAHALESİ

11 Eylül 2001 terör saldırıları sadece ABD açısından değil, Afganistan ve bölgedeki diğer ülkeler açısından da oldukça önemlidir. Zira bütün bu ülkeler için yeni bir dönemin başlamasını sağlayan gelişmeler yaşanmıştır (Alagöz ve Kandemir, 2015: 123).

Usame bin Ladin, El Kaide ve Taliban rejimi, 11 Eylül 2001 günü yaşanan terör saldırılarının sorumlusu olarak kabul edilmiştir. Daha sonra ise Bin Ladin saldırıları üstlenmiştir. Saldırıların sonuncunda ABD, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51.

Maddesine dayanarak meşru savunma hakkını kullanılacağını belirtmiştir. Yeniden yapılanma döneminde ABD, bu hakkı kendi lehine ve faaliyetlerine yönelik kullanacak şekilde girişimlerde bulunmuş ve geleceği planlamıştır (Derma ve Haya, 2014: 8-10).

Her ne kadar 11 Eylül saldırıları ABD'ye yapılmış olsa da, pratikte bakıldığı zaman bu terör saldırılarının en yıkıcı etkisi Afganistan'a olmuştur. Saldırılardan kısa bir süre sonra yine işgale uğrayan Afganistan, "yeniden yapılandırma" adı altında işgalci güçler tarafından şekillendirilmeye başlamıştır. Afganistan müdahalesini hukuksal olarak meşrulaştırmaya çalışan ABD, Taliban yönetiminden El Kaide üyelerinin ve ülkedeki teröristlerin teslim edilmesinin ve terör kamplarının kapatılmasını talep etmiştir fakat Taliban bu isteği kabul etmeyince, askeri tesisleri bombaladıklarını belirtmiştir. El Kaide tehditlerinin hala varlığını korumasından dolayı rahatsızlığını bildiren ABD, örgütün liderinin saklandığı Afganistan'a "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" (Enduring Freedom Operation) adı verdikleri operasyonları başlatmıştır (Acet ve Doğan, 2017: 61-63).

. Müttefikleri ile birlikte oldukça büyük hava saldırıları ve geniş bir operasyon başlatan ABD, Afganistan'da iktidarı elinde bulunduran ve her türlü söyleme rağmen El Kaide'yi korumaya devam eden Taliban'ın yönetimine son vermiştir. Bu gelişmelerin ardından Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararı neticesinde Taliban sonrası yeni bir hükümet oluşturmak için çalışmalara başlanmıştır. El Ahdar El-İbrahimi, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin özel temsilcisi olarak atanmıştır ve kendisi eski bir diplomattır. Daha sonrasında Afganistan ile BM arasında bir anlaşma imzalamışlardır. Bu Anlaşma sonucunda ise Afganistan'a barış gücü adı altında NATO askerleri yerleştirilmeye başlanmıştır (Köçer, 2019: 371).

ABD bu gelişmelerin ardından bir kesim tarafından haklı bulunup desteklense de, sayıları hiç de azımsanamayacak kadar yüksek olan bir kesim de ABD'nin bu yaptığını Orta Doğu'da yeni bir düzen için gelecek tasarlama amaçlı bir proje olarak nitelendirmiştir. Nitekim sonrasında Irak ile ilgili yaşanan gelişmeler bu varsayımı güçlendirmiştir.

3.3.FEMİNİST ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİNİN 11 EYLÜL'E VE ABD'NİN AFGANİSTAN OPERASYONU'NA YAKLAŞIMI

Ulusal kriz ve uluslararası şiddet dönemlerinde, kadınlar çoğu zaman gözden kaybolmaktadır. Feminist uluslararası ilişkiler uzmanları da dahil olmak üzere, feministlerden nadiren büyük ölçekli örgütlü şiddet hakkında yorum yapmaları istenmektedir. 11 Eylül'de şok edici şiddet olayları yaşanmıştır. Korkunç kayıplara verilen yanıtlar her zaman ya da kaçınılmaz olarak şiddetli olmasa da, bu durumda keder tam anlamıyla bir gecede resmi misilleme ve intikamlara yönelmiştir. Feministler 11 Eylül çevresindeki söylemi ve terörle savaşı benzer terimlerle yakından incelemişlerdir. Onlara göre 11 Eylül söylemleri, saldırıya daha fazla saldırı ile yanıt veren erkeklerle ilgili olarak ortaya çıkmıştır. 11 Eylül feministler için dünyayı değiştirmemiştir. Tarih tekrarlamıştır. Temsil ve meşruiyet içinde hem kadınların, hem de cinsiyetin merkezi bir rol oynadığı sınırlı ve ikili uluslararası kimlik politikaları hala aktif durumdadır. 11 Eylül ve terörle mücadele, küreselleşmenin militarizasyonla ilgili bu yönlerini ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda feministler Amerika'nın kurbanı kurtarıcıya çevirisini kolaylaştırarak, farklı oyuncu devletler arasındaki bağlantıları ve bölgeleri baskılayan sınırlı devlet kimlikleri ürettiğini belirtmişlerdir. Feministler, savaşta gizlenen kültür savaşlarında kadınların kadınları bilgi aracıları olarak kullanılmasında eril tahakküme tepki göstermişlerdir. Ayrıca feministlere göre bunun yanı sıra anavatan güvensizliği, artan hoşgörüsüzlük ve bölünme adına sivil özgürlüklerin kısıtlanması gibi etkiler Afganistan ve sonra Irak ile ilgili dış politikada hissedilmesi de üzerine düşünülmesi ve yazılması gereken bir konudur (Pettman, 2004: 85-92).

Cinsiyet 11 Eylül olaylarının ve onlara yanıtın çok önemli bir yönüdür. Erkekler her bağlamda en önemli oyunculardı ve kadınlar her zaman kurban olarak seçilmişlerdi. Kamuoyu ve siyasi tartışmalar, Afgan kadınlarının geleceklerinin tasarımına katkıda bulunmayı amaçlayan kayda değer girişimlerini ve faaliyetlerini büyük ölçüde göz ardı etmiştir. Dünya nüfusunun yarısının büyük uluslararası öneme sahip resmi kararlardan dışlanması bir adalet ve insan hakları meselesinden daha fazlasıdır. 11 Eylül olayları hakkındaki kamuoyu tartışması sadece kadınların deneyimini büyük ölçüde göz ardı etmekle kalmamış, aynı zamanda derin bir toplumsal cinsiyet olgusuna da sahip durumdadır (Charlesworth ve Chinkin, 2002: 601-605).

3.4.11 EYLÜL SONRASINDA YAŞANAN GELİŞMELERİN AFGAN KADININA ETKİLERİ

Çok ciddi kısıtlamalar, yasaklar ve insan hakları ihlalleri ile dolu bir dönemden sonra kendini yine kaos içinde bulan Afgan kadını, Amerikan müdahalesinden sonra bu defa da savaş ve istilalarla dolu yeni bir dönemde kendine yer edinmeye çalışmaktadır. Afgan kadınları her zaman olduğu gibi mücadeleler verip, bir takım haklara sahip olmayı başarmıştır. Bu yeni dönemde özellikle Afgan kadının siyasal arenada var olma çabası, oy hakkı, parlamenter temsil gibi siyasal hakları elde etmek için verdiği, klişeleri yıktığı, hayatın her alanına nüfuz etmeye çalıştığı azim ve hırs dolu mücadelesine tanıklık edilecektir.

Afganistan işgalinin başlamasından bu yana, kadınların Afganistan'daki konumunda iyileşmeler olmuştur. Kızlar okullara gitmekte ve kadınlar siyasete, eğlenceye ve spora katılmaktaydı. Örneğin Fawzia Koofi iyi bir politikacı olup parlamentoya girerken, Afgan kadın atlet Robina Muqimyar Jalali meclise koşup, bir spor bakanlığı kurmak isteğini dile getirebilmekteydi. 2010 yılında Kanadalı-Afgan bir mülteci olan Mozhdah Jamalzadah, Afganistan'a dönmüş ve kışkırtıcı olmadan kadın haklarını teşvik eden bir televizyon programı yapmıştır. Ayrıca Kabil'deki kadınlar çalışma özgürlüğünün tadını çıkarmaktaydı, artık polis olmak ve silahlı kuvvetlere katılmak için başvurular yapabilmekteydiler. Her alanda kadınların görünürlüğü artmaya devam etmekteydi. Mesela Afgan anayasası meclis başkanlıklarının en az yüzde yirmi beşinin kadın temsilcilerden oluşması gerektiğini belirtmekteydi (Afrose Kabir, 2012: 1-2).

5 Aralık 2001 tarihinde BM Afganistan müzakerelerinde kabul edilen Bonn Anlaşması uyarınca, kadınların rollerine daha fazla dikkat çekilmiştir. Bonn Anlaşmasının önsözü, geçici düzenlemelerin "geniş tabanlı, toplumsal cinsiyete duyarlı ve tamamen temsili bir hükümetin kurulmasına yönelik ilk adım" olması gerektiğini belirtmektedir. İki kadına -Kadın İşleri Bakanı olarak Sima Samar ve Halk Sağlığı Bakanı olarak Suhaila Seddiqi- geçici idarede meclis içinde pozisyon verilmiştir. Anlaşmada ayrıca Geçici Otoritenin ve Acil Loya Jirga'nın (Ulusal Meclis) Toplanması için Özel Bağımsız Komisyonun “kadınların katılımının yanı sıra tüm etnik ve dini toplulukların eşit temsilini sağlayacaktır” şeklinde bir madde de belirlenmiştir. Bonn

Anlaşması'nda kadınların yargıya dahil edilmesi, ya da kadınlara karşı işlenen suçların kovuşturulması için de düzenleme yapılmıştır (Charlesworth ve Chinkin, 2002: 601-605). Toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili kaygıların ele alınmasını sağlamak için cinsiyetleri bakanlıklarının politikalarına ve programlarına dahil etmekle görevli bir Kadın İşleri Bakanlığı (MOWA, Ministry of Women Affairs) kurulmasına da Bonn Anlaşması ile karar verilmiştir (Kandiyoti, 2005: 15).

Amerikan yönetimi, Afgan halkını Taliban rejiminden kurtarmak için gösterdikleri çabaların bir parçası olarak Bush yönetiminin Afgan kadınlarına ses vereceğini ve umutlarını dile getirmelerine yardımcı olacaklarını belirtmiştir. Mesela Kaliforniya Kongresi, 2001 yılında Temsilciler Meclisi'ne yaptığı konuşmada, Afgan kadınlarının yaşamlarının genellikle sessizliğe bağlı olduğunu ve Taliban'ın getirdiği kısıtlamaların toplumda çok yüksek sesle gülmelerini veya konuşmalarını nasıl engellediğini açıklamıştır. Baskı döngüsünü kırmak için, "Afganistan kadınları hayatlarının sessizliklerini kırmaya da bağlı olduğunu" kabul ederek, Bush yönetiminin sessiz fısıltılarının yankılanmasını sağlamak için elinden geleni yapması gerektiğini savunuyorlardı. Başkan Bush aynı konuşmasında Afganistan'daki kadınların sessiz seslerinin sadece ABD'de değil, tüm ülkelerde özgürce duyulmasını sağlamak için seslerin ve tüm yeteneklerin kullanması gerektiğini belirtmiştir (Gregory, 2011: 130-135).

Birçok Afgan kadını Bonn'daki toplantıları, uluslararası toplumun ve ülkenin yeni siyasi seçkinlerinin kaygılarını barış sürecinden, özellikle siyasi açıdan elverişsiz olduklarını düşündükleri için Bonn Anlaşmasını çokta istekli karşılamamıştır. Bonn sürecine gereken önemin gösterilmediğini ve bunun sadece uluslararası arena için bir metin olduğu savunan bir grup da mevcuttu aynı zamanda. Mesela Ahmed Rashid'e göre, konferans öyle bir aceleyle toplandı ki, BM toplantıları personel için yeterli çevirmene sahip değildi ve bu yüzden BBC için çalışan tercümanlara güvenmek zorunda kalmışlardı (Gregory, 2011: 130-135)

Taliban sonrası Afganistan'daki yasal reformlar, kadınların, özellikle kentsel alanlardaki kadınların konumlarını önemli ölçüde artmıştır. Demokratik topluma geçiş, oy kullanma, işe girme, kamu işlerine ve ofislere katılma ve eğitim alma hakkı dahil olmak üzere kadınlar için sivil ve siyasi özgürlükleri içeren yenilikler dönemi

başlatılmıştır. Kabil, Belh ve Kandahar illerindeki kadınlar, oy haklarını, hareket özgürlüğünü ve çalışma haklarını kullanma fırsatına büyük değer vermekteydi. Bununla birlikte, Hellmand ve Uruzgan eyaletleri gibi sorunlu güney bölgelerinde, merkezi hükümet bu sosyal ve yasal reformları uygulamada çok daha az etkili konumdaydı. Hem kırsal, hem de kentsel alanlarda kadınlara yönelik eğitim ve yurttaş katılımının artmasına rağmen, Afgan kadınlarına sağlık ve sosyal hizmet sunumunda güçlü bir kentsel önyargıya sahip olma durumu söz konusuydu. Afgan kırsalındaki sert iklim, coğrafi koşullar ve siyasi kanunsuzluk durumu, uluslararası örgütlerin yoksul kırsal nüfuslara hizmet etmesinden caydırmıştır. Afgan kadınları için insani yardımda bulunan sivil toplum kuruluşlarının çoğu, başkent Kabil şehrinde bulunmaktaydı. Yeni eşitlikçi yasal reformları başarıyla onaylayan merkezi hükümet, kırsal Afgan kadınlarının eşit haklarını, adil muameleleri ve fiziksel açıdan korunmalarını sağlamak için pratik kapasiteden yoksun ve onları yerel komutanların sömürüsüne karşı savunmasız bir durumda bırakmaktaydı (Ahmad, 2006: 36).

1 Temmuz 2002 yılına gelindiğinde oldukça ülkede trajik bir olay yaşanmıştır. ABD helikopter ve jetlerinin yaklaşık kırk kişinin ölümüne ve yetmiş kişinin yaralanmasına neden olan operasyonunda bir Afgan düğününe ateş açılmıştır. Saldırı, ülkenin güneyinde, özel güçlerin ve diğer koalisyon birliklerinin geri kalan El Kaide ve Taliban savaşçılarını aradığı Uruzgan'ın Kakarak köyünde meydana gelmiştir. Bu olay sivillerin öldürülmesiyle sonuçlanmış ve bir karışıklığa yol açmıştır. Bu durumu göz önünde bulundurarak ABD önderliğindeki çabaların önemli olduğunu düşünenler ve hatta olması gerektiğini savunanlar bile kültürel faktörlerin göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmeye başlamış ve ABD'nin düğünleri bombalayarak daha önceki yönetimden daha iyi iş çıkaramayacaklarını savunmuşlardır (Afrose Kabir, 2012: 2). Zaten 2003 Irak olaylarından sonra da ciddi fikir ayrılıkları yaşanmış ve Afganistan müdahalesinde ABD'yi destekleyenler fikirlerini büyük ölçüde değiştirmişlerdir. Afganistan'ı (veya Irak'ı) bombalamak, Molla Ömer'i ya da Bin Ladin'i öldürmek teröre son vermeyecektir. Feminist kuramcılara göre cinsiyetçi düşünme biçimleri, durumun karmaşıklığını anlamamıza veya mevcut tacize uzun vadeli çözümler tasarlamamıza izin vermemektedir. ABD'nin bombalamaktan vaz geçmesi olasılığı gibi bazı seçenekleri düşünülemez görülmektedir. Bunun yerine çok uluslu silah üreticileriyle birlikte çalışarak Taliban'a verilen tüm silah tedariklerini ortadan kaldırmak ya da Orta Doğu'daki uzun vadeli eğitim

programlarını finanse etmek gibi çözüm önerileri feministler tarafından da sunulan önerilerdendir. Krizler kadınlar ve erkekler arasındaki geleneksel güç dağılımını yeniden teyit etmek etkisine sahip olabilmektedir. Büyük trajedilerin analizinde cinsiyeti ciddiye almak, onlara okuma ve tepki verme şeklimizi belirlemektedir. Uluslararası hukuk ve politikanın söylenmemiş cinsiyetçi varsayımları belirlenmeye ve istikrarsızlaştırılmaya çalışılırsa, en acil sorunlarımıza daha geniş ve daha dayanıklı çözümler hayal edebilmeye yol açacaktır (Charlesworth ve Chinkin, 2002: 601-605)

Öte yandan Amerikalıların savaşı sona erdikten sonra ülkede Taliban benzeri cinsiyet ayrımcılığı uygulamalarının büyük ölçüde geri döndüğüne dair çok sayıda söylem vardır. 2003 yılının Ocak ayında Kabil'deki beş kablolu televizyon kanalının kapatılmasını emredilmiş, kızlar ve erkekler için karma eğitimin sona ermesi konusunda bildirilerde bulunulmuştur. Amerikan müdahalesi sonucunda iyi gelişmelerden bahseden ve her şeyin değiştiğini, düzeldiğini söyleyenler için bu ve bunun gibi birçok olaydan bahsetmek mümkündür. Yani kadınlar ile ilgili hatta insan haklarıyla ilişkili konular çokta değişmemiştir (Cole, 2003: 805).

Taliban'ın bir kalesi olan Güney Afganistan'da, kadın öğretmenler geceleri işlerini bırakmalarını söyleyen tehdit mektupları almaktaydılar. Bunu yapmazlarsa hem kendilerinin, hem de çocuklarının öldürüleceği konusunda uyarılıyorlardı. Ülkenin başka yerlerinde, kızların okulları yakılmış ve öğrencilerin yüzlerine asit atılmıştır. Batı Afganistan'da, 2010 yılında artan şiddetin ardından, Herat dini konseyi, kadınların bir erkek akrabası olmadan evden çıkmalarını yasaklayan bir tebliğ yayınlamıştır. Afganistan'ın kuzeyindeki diğer konseyler de aynı şeyi yapmayı planlamaktaydılar (Afrose Kabir, 2012: 4). Kadınlar birçok bölgede ve birçok konuda hala ciddi güvenlik ve hak kavgalarına girişmekteydiler. Kadınların haklarını tam olarak kullanabilmeleri sosyal kısıtlamalar ile gölgelenirken, zorla çocuk yaşta evlenmeler ve aile içi istismar vakaları yaygındı ve güvenlik endişeleri hem erkekler, hem de kadınlar için sürekli bir korku olmaya devam etmektedir. 2009 BM raporuna göre, kadın seçim personelinin eksikliğinin nedeni ailelerin kadınların oy verme kabinlerine gitmelerine izin vermekten alıkoymaları ile alakalıdır (Reddy, 2014: 138). Yani sonuç olarak Afgansitan operasyonu sonucu ABD tüm Afganistan'ı kontrolü altına alamamıştır. Özellikle Pakistan sınırına yakın olan bölgelerde ve ülkenin güneyinde Taliban varlığını devam ettirmiş Afgan

kadınlarını hala tehdit ediyor ve kızlara kezzap atıyor. ABD tüm ülkede kontrolü sağlayamadığı için de bu kaos durumu Taliban'ın da işine yaramaktadır.

Taliban iktidara geldiğinde ve tüm kadın istihdamını yasakladığında Kabil'de yaklaşık kırk bin kadının kamu hizmetinde olduğu tahmin edilmektedir. Tüm öğretmenlerin yaklaşık yüzde yetmişini, memurların yüzde ellisini ve doktorların yüzde kırkını kadınlar oluşturmaktaydılar. Tıp ve eğitim gibi mesleklerin yanı sıra yönetim veya mühendislik tasarımı gibi ofis işleri, kentsel bağlamda kadınlar için genellikle "uygun" olarak değerlendirilmiş ve evde "anne" ve "bakıcı" olarak kadınların rollerinin bir uzantısı olarak görülmüştür. Toplumsal Cinsiyet Sorunları Özel Danışmanı beş bin yedi yüz Afgan kadının, farklı alanlarda uluslararası yardım topluluğu tarafından istihdam edildiğini gözlemlediğini belirtmiştir. 2003 yılı Merkez İstatistikleri Ofisi verilerine göre, tüm daimi hükümet çalışanlarının yüzde yirmi biri kadınlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, eğitim niteliklerine ilişkin mevcut kanıtlar, erkek meslektaşlarına göre daha az eğitimli olduklarını düşündürmektedir. Örneğin kadınların yargıç olarak hizmet ettiği yerlerde, erkek meslektaşlarıyla aynı işlevleri yerine getirmedikleri bilinmekteydi. Kadın yargıçlar, yargı katiplerinin kapasitesinde hareket etme eğilimindeydiler ve davaların yargılanmasına nadiren katılmaktaydılar. Genel olarak, kadınların yargıya daha fazla dahil edilmesine karşı kayda değer bir direniş bulunmaktaydı. Ancak, Balkh ve Kabil Üniversitelerindeki hukuk öğrencilerinin yaklaşık yüzde yirmi beşi kadın olduğundan, daha iyi bir cinsiyet dengesi potansiyeli bulunmaktaydı (Reddy, 2014: 129-131).

3.4.1. 2001 Sonrası Afgan Kadınının Eğitim Hayatındaki Yeri

Afganistan'da kadın eğitimi açısından bölgesel ve kırsal-kentsel eşitsizlikler askeri müdahalenin ardından hala bulunmaktaydı. Tesislerin ve kadın öğretmenlerin eksikliği ve güvensizlik gibi kızların okullara erişimini etkileyen bir dizi faktörler bulunmaktaydı. Bazı sosyokültürel ve politik faktörlerin de kızların okullara kayıt edilmesi ve okul hayatını sürdürmesi üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktaydı. Bunlar; eğitimin kızlar için gereksiz veya zararlı olduğu düşüncesi, mevcut hükümetin muhalifleri tarafından kız okullarının hedeflendiği gibi fikirleri içermekteydi. Ayrıca Afganistan'da sadece kısıtlamalarda değil, fırsatlarda da önemli etnik ve bölgesel heterojenlikler bulunmaktadır. Taliban'ın çöküşünden sonra, Afganistan 2003 yılında ilk ve ortaokullarda dört milyondan fazla çocukla, üçte biri kız olan tarihteki en yüksek oranda

okula kayıt görülmüştür. Erkeklerin yüzde altmış yedisi ve kızların yüzde kırkı çalışmaya dahil edilmiştir. Özellikle kızlar için yapılan bu yüksek kayıt düzeyi, etkileyici bir başarıyı temsil etmekteydi. Aynı şekilde, okul sayısı 2002 yılında üç bin sekiz yüzden 2014 yılına gelindiğinde yedi bin yüze yükselmiştir. (Reddy, 2014: 126)

Oysa 2001 yılında Afganistan'a müdahale edilmeden önce, devlet okuluna kayıtlı yaklaşık dokuz yüz bin erkek bulunmaktaydı ve neredeyse hiç kız öğrenci bulunmamaktaydı. 2002 yılından 2011 yılına kadar sadece ilkokul kayıt oranları kızlarda yüzde kırktan yüzde seksene kadar yükselmiştir. Ayrıca, öğretmen sayısı 2002 yılında yirmi bin iken bugün yüz yetmiş bine yükselmiştir. Afganların kadınlara karşı tutumlarında temel değişimler olmuştur. Artık halk Afgan kadınının eğitim alması gerektiği inancına daha yüksek bir oranda sahiptir. Ama hala okullara, kız öğrencilerine ve kadın çalışanlarına saldırılar mevcuttur. Eğitim Taliban'da olduğundan çok daha erişilebilir olsa da, tüm Afgan kızlarının yarısından fazlası hala okula gidememektedir. Eğitimli öğretmenler ve sağlık çalışanları güvenli şehir merkezlerinde çalışmayı tercih ettikleri için özellikle kırsal alanlarda ve aynı zamanda istikrarsızlığın olduğu ilçelerde eğitim ve sağlık hizmetlerine sınırlı erişim nedeniyle milyonlarca kadın ve kız çocuğu okuma yazma bilmez haldedir. Eğitim düzeyleri de bölgeye göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bazı bölgelerde, okula devam eden kızların yüzdesi tek haneli olup, kadın okuryazarlığı çok azdır. Bu düşük kayıt alanlarının çoğunda, Taliban eğitimi etkili bir şekilde kontrol eder ve kızların ya okula devam etmelerine izin verilmez, ya da sadece Taliban tarafından denetlenen bir müfredatın kullanılması da dahil olmak üzere, belirli koşullar altında yapılmasına izin verilmektedir. Taliban ülkenin daha büyük bölgelerinde kontrolü yeniden kuracak olursa, eğitim üzerindeki kontrolü artacak ve kızların eğitime erişimini daha da tehdit edebilecektir (Powell, 2014: 4-5).

Kız okullarının büyük çoğunluğu Taliban kapsamında kapatılırken, eğitim hem Afgan hükümeti, hem de bağışçılar için en önemli öncelik olmuştur. 2002 yılında özellikle kızlara yönelik "Okula Dönüş" kampanyası başlatılmıştır ve 2004 yılında kız çocuklarının eğitim hakları Afgan anayasasında da yer almıştır. Kızların eğitime erişimini artırmak, son on yılın önemli başarı öykülerinden biridir. Bununla birlikte, kızlar hala eğitimli kadın öğretmenler, sadece kadın okulları ve eğitime erişimini kısıtlamaya devam eden temel materyal eksikliği ile birlikte yoksulluk, erken veya zorla evlilik, kültürel tutumlar ve güvensizlik gibi muazzam zorluklarla karşılaşmaktadır. Okulda okuyan okul

çağındaki kızların sadece yüzde yirmi sekizini temsil etmektedir. On sekiz yaşına kadar, kızların sadece yüzde on sekizi, erkeklerin yüzde kırk ikisine kıyasla hala okuldadır. Bağışçılar tarafından desteklenen Eğitim Bakanlığı 2001 yılından beri kızları okula geri alma konusunda önemli ilerleme kaydetmiştir. Eğitim Bakanlığı, Kızların hâlâ karşılaştıkları engelleri tanımış ve daha fazla kadın öğretmenin işe alınması ve kırsal alanlara taşınması da dahil olmak üzere, kızlar için hem kayıt, hem de okulda tutma oranlarını iyileştirmeye çalışma planının bir parçası olarak bir dizi önemli girişim geliştirmiştir (Oxfam Briefing Kağıdı, 2011: 14-15).

Tablo 1: Afganistan'daki İlkokulda Kız Ve Erkek Çocuklarının Oranı, 2005:

Sınıf	**Kız**		**Erkek**		**Toplam**
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	
1	346338	38.7	548256	61.3	894594
2	339101	38.9	532774	61.1	871875
3	334178	37.3	562797	62.7	896975
4	322098	35.6	582877	64.4	904975
5	113143	28.5	284409	71.5	397552
6	73947	25.7	214147	74.3	288094
Toplam	**1528805**	**35.9**	**2725260**	**64.1**	**4254065**

Kaynak: BM Kadınlar İçin Kalkınma Fonu Raporu (UNIFEM), 2008

Afganistan hükümeti hem kızlar, hem de erkekler için eğitimin önemini vurgulamaktadır. Tablo 1'e göre 2005 yılında ilköğretim okullarındaki toplam öğrenci sayısı dört milyonu aşkındır. Bu sayının sadece yüzde otuz beşi kız öğrencidir. Bu durumdan daha da önemli olan konu ise kız öğrencilerin sayısının altıncı sınıfa gelindiğinde düşmesidir.

Tablo 2: Afganistan'daki Ortaokul Ve Lisedeki Kız Ve Erkek Çocuklarının Oranı, 2005:

Sınıf	**Kız**		**Erkek**		**Toplam**
	Sayı	**%**	**Sayı**	**%**	
7	50983	25.0	153254	75.0	204237
8	32915	23.9	104563	76.1	137478
9	29115	26.3	81749	73.7	110864
10	19502	23.9	62250	76.1	81752
11	10785	19.8	43682	80.2	54467
12	7765	20.6	30006	79.4	37771

Toplam	**151065**	**24.1**	**475504**	**75.9**	**626569**

Kaynak: BM Kadınlar İçin Kalkınma Fonu Raporu (UNIFEM), 2008

2005 yılında Afganistan'da ortaokul ve liseye kayıtlı toplam öğrenci sayısı altı yüz bin üzerindedir. Tablo 3'e göre bu sayıda kızların oranı yüzde yirmi dörttür. Kız öğrencilerin oranı daha üst düzeylerde azalmıştır. Yedinci sınıf ile on ikinci sınıf arasında ciddi bir oranda düşüş yaşanmıştır. Kızların okula devamlılığının sağlanması ortaokul ve liselerde olduğu kadar ilköğretim düzeyinde de bir sorundur.

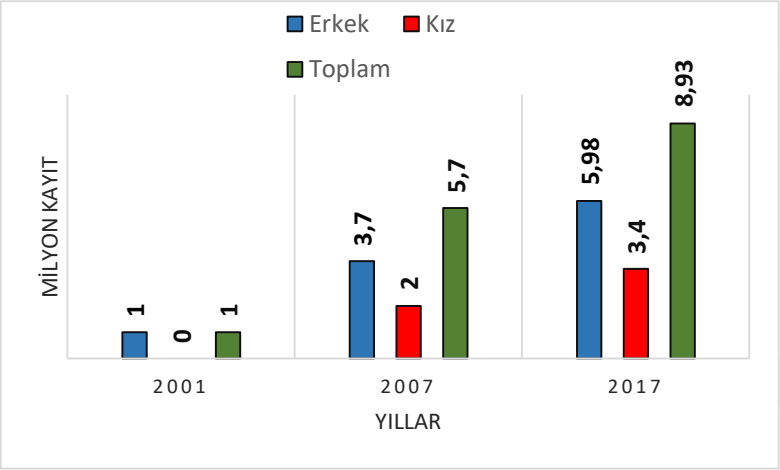

Grafik 1: Afganistan'da Yıllar İtibariyle İlkokul Kayıtları

Kaynak: (NAWPA)Afganistan Kadınları Ulusal Eylem Planı Değerlendirme Raporu 2007-2017

Toplam ilköğretim okulu kaydı, 2007 yılından bu yana toplam kayıtta üç milyonu aşkın artış göstermiştir. Toplam kayıtların yüzde otuz sekizi kızdır. 2007 yılından bu yana kız çocuklarının kaydında bir milyonu aşkın artış yaşanmıştır. Ancak, 2001 ile 2017 yıllarını karşılaştırırsak, okul kayıtlarında dokuz kat artış bulunmaktadır.

2012 yılında üniversitelerde üç bin erkek ve beş uüzü şkın ise kadın öğretim üyesi bulunmaktaydı. 2002 yılında yüzde on iki olan kadın öğretim üyesi sayısı 2012 yılında ise yüzde on dördü aşmıştır. 2006 ile 2009 arasında ise öğrenci sayısı iki katına çıkmıştır. 2009 yılında, 15 yaş ve üstü nüfus için okuma yazma oranı yüzde yirmi altıyı geçmiştir. 2008 yılında, Afganistan'da yaklaşık otuz bir milyon nüfusun dokuz milyonunun okuma yazma bilmediği tahmin edilmektedir (Samady, 2013: 8).

Eğitim Bakanlığı bazıları sadece kız çocukları için olan dokuz binden fazla yeni okul inşa etmiştir. İki yüz bin yeni öğretim ve destek personeli, son dokuz yılda okullara alınmıştır (Oxfam Briefing Kağıdı, 2011: 14-15). Son yıllarda bunun gibi eğitime oldukça fazla zaman ve çaba harcansa da maalesef hala eğitim imkanından çeşitli nedenlerle yararlanamayan çok sayıda kız öğrenci mevcuttur.

3.4.2. 2001 Sonrası Afgan Kadınının Siyasal Sisteme Katılımı

Kadınların siyasal hayata katılımı ile ilgili gelişmeler 2001 öncesi dönemde başlasa da, Taliban iktidarı sırasında getirilen yasaklar ve Taliban'ın kadınları böyle mevkiler de görmek istememesi nedenleriyle kesintiye uğramıştır. 2001 sonrası özellikle Bonn Anlaşması ile siyasal hayata kadınların dahil edilmesine dair umut verici gelişmeler yaşanmıştır.

Taliban 2001 yılında görevden alındıktan sonra, Batı liderlerinin desteğiyle kadın haklarını iyileştirmek ve katkıda için bir dizi önemli adım atılmıştır. Bonn Anlaşması ile ilk MOWA ve Afgan Bağımsız İnsan Hakları Komisyon kurulmuştur. 2003 yılında Afganistan, aleyhine yapılan her türlü ayrımcılık türünün ortadan kaldırılması konulu yasayı da kabul etmiştir (Reddy, 2014: 129-131).

MOWA, Afganistan'daki kadınların ilerlemesi için ilk ulusal kurum olarak oluşturulmuştur. Görevi, cinsiyetin hükümet politikaları ve programları boyunca yaygınlaştırılmasıdır. Kısmen hükümetin toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının bir sonucu olarak, ulusal bütçe uygulamasında Bakanlığa kendi programları için çok az kaynak ayrılmıştır. MOWA'ya ek olarak, yasama ve yargı reformu süreçlerine özel atıfta bulunarak politika rehberliği sağlamak amacıyla doğrudan Cumhurbaşkanına rapor veren Devlet Kadınlar Bakanı Ofisi kurulmuştur. Görevi insan haklarını geliştirmek ve korumak olan Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu da beş program alanından birinde kadın haklarının geliştirilmesi ile görevlendirilmiştir. Son olarak, Toplumsal Cinsiyet Danışma Grubu, bir bağışçı-hükümet koordinasyon organı olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılmasına yardımcı olmaktadır (Kandiyoti, 2005: 16).

2001 Bonn Anlaşması'ndan bu yana, Afganistan'daki ulusal politika mekanizmaları resmi olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini benimsemiş ve desteklemiştir. Bu mekanizmalar, bu durumu yeni kurumları faaliyete geçirerek sağlamışlardır. 2002

yılında MOWA, 2008 yılında Afganistan Ulusal Kalkınma Stratejisi ve Afganistan'da Kadınlar için Ulusal Eylem Planı'nın (NAPWA, Natıonal Actıon Plan For The Women of Afghanıstan) onaylanması sağlamışlardır. Bu kurumlar genel olarak kadın haklarının tüm hükümet faaliyetlerinde ve politikalarında kesişen bir tema olarak ana akım olmasını amaç edinmişlerdir (NAPWA Rapor 2007- 2017: 10) Bonn Anlaşması, ulusal Anayasa ve ülkede demokratik yönetişimin kurulması için temel oluşturmuştur. Kadınların hükümete katılımını artırmak için kurumlar ve anayasal bir zeminle destek sağlamıştır. 2003 yılındaki anayasa Afganistan'da erkek ve kadınlar için eşit hakların olmasını garanti etmektedir. Ayrıca Anayasa, kadınlarla erkekler arasındaki hak ve görevlerde ayrımcılık yapmama ve eşitlik politikasını da benimsemektedir. NAPWA, kadınlara yönelik taahhütlerini organize, sistematik, eşgüdümlü ve sürdürülebilir bir şekilde uygulama çabalarının merkezi bir kurumdur (JICA Final Raporu, 2013). Madde 53 Engelliler ve çocuklar için devlet desteğini, şehit ve kayıp kişilerin hayatta kalanlarına tıbbi hizmetleri ve mali yardımı düzenlemek ve engellilerin topluma aktif katılımlarının yeniden düzenlenmesi için gerekli önlemleri alınacağını belirtir. Ayrıca kanun hükümlerine göre, devlet emekli haklarını garanti eder ve kanun hükümlerine uygun olarak yaşlılara, bakıcısı olmayan, engelli ve özürlü kadınlara ve yoksul yetimlere gerekli yardımı yapar (Afganistan Anayasası, 2004: 11). Madde 54 ise aile toplumun temel direğidir ve devlet tarafından korunacaktır. Devlet, fiziksel ve ruhsal sağlığa ulaşmak için gerekli önlemleri alır. Özellikle çocuğun ve annenin, çocukların yetiştirilmesinin yanı sıra, ilgili geleneklerin İslam'ın kutsal dini ilkelerine aykırı olanlarının ortadan kaldırılmasını belirtmiştir (Afganistan Anayasası, 2004: 11).

MOWA'nın ilk bakanı bu görevde 2001 yılından 2003 yılı başına kadar kalan Sima Samar'dı. 2003 ve 2004 yılları arasında Dr. Habiba Surabi ve 2004 yılından 2006 yılına kadar Dr. Massoda Jalal sırasıyla bakan olarak görev yapan isimlerdir. Temmuz 2006'da, Dr. Husn Banu Ghazanfar, Parlamento'dan Kadın İşleri Bakanı olmak için güvenoyu almıştır. Politika ve mesleki işlerde bakan yardımcısı olarak görev yapan kadınlar Shafiqa Yarqin, Soraya Sobhran, Mazari Safa iken, mali ve idari işlerde bakan yardımcıları Tajwar Kakar, Najiba Sharif ve Maliha Sahak'dır. MOWA, kadınların yasal haklarını güvence altına almak, bunları genişletmek ve kadınların yaşamlarında hukukun üstünlüğünü sağlamak gibi hükümetin siyasi ve sosyal politikasının uygulanmasından sorumlu bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadırlar (www.mowa.gov, 2020).

Kadına yönelik şiddet olayında yıllık olarak artışı yani şiddet davalarının resmi yargıya sevkinde belirgin bir artış olması ile ilişkili olarak, MOWA, Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Komisyonu'nu kurmuştur. Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Komisyonu'nun yasal yapısının güçlendirilmesi, mevcut yasaların değiştirilmesi, uygulama mahkemeleri ve diğer hukuk ve yargı kurumları tarafından komisyonun yasasının kilit noktaları arasında yer alması amaçlanmıştır. Yasaların, sığınma evlerinin, aile müdahale birimlerinin ve kadın haklarını korumak ve savunmak için koruyucu araçlar olduğunu belirtmişlerdir (NAPWA Rapor 2007-2017: 17). Ülke çapında dört bin yedi yüz kadın ile yapılan bir ankette, yüzde seksen yedisinin zorla evlilik, namus cinayetleri, tecavüz ve cinsel ve fiziksel istismar da dahil olmak üzere bir tür şiddete maruz kaldığı tespit edilmiştir. Afganistan'daki tüm kadınların yüzde seksen birinin hayatlarının bir noktasında ev içi yaşayacağı da aynı anketin sonucuna göre ulaşılan bir varsayımdır (Cortright ve Wall, 2012: 11).

Hükümet içinde ise kadınların rolü önemli ölçüde artış göstermiştir. Kadınlar yirmi beş kabine sandalyesinden üçüne ve yüz yirmi adli pozisyona sahip olmuşlardır. Anayasa il başına en az iki kadının alt meclis üyeliğine seçilmesini öngörmektedir. Kadınlar üst meclisin yüzde on altısını oluşturmalı, başkan üyeliğinin üçte birini atamalıdır ve bunların yarısı kadın olmalıdır. 2014 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, kadınlar alışılmadık bir şekilde kamusal bir rol oynamışlardır ve önceki seçimlere göre çok daha görünür konumdadırlar. 31 Nisan 2014 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu için kadınların katılım oranını yüzde otuz altı olarak tahmin edilmektedir. Önde gelen adaylardan birinin kadın çalışan bir arkadaşı bulunmaktaydı ve başka bir adayın karısı kampanya mitinglerinde halka hitap ederek kadınların siyasete katılımının tarihsel olarak sınırlı olduğu bir ülke için önemli kilometre taşlarını işaret etmekteydi. Kadınlar durumlara ve olayları dahil olabilmekteydi. Ayrıca önde gelen Cumhurbaşkanı adaylarının her biri kadınlar için destekleme niyetlerini açıklamışlardır (Powell, 2014: 6).

2011 sonrasında Afganistan'da kadınlar çok aktif konumdadır. 2002 yılında, Taliban sonrası bir siyasi sistem çizmeye başlayan Loya Jirga[2] katılanların yüzde on ikisi kadınlardan oluşmaktaydı. Kadınların temsili 2003 yılında Loya Jirga'da önerilen

[2] Geleneksel bir özellik taşıyan meclis Kurucu ya da Büyük meclis adıyla bilinen Afgan ulusal meclisidir.

anayasayla yüzde yirmiye yükselmiştir. Seçmenlerin yaklaşık yüzde kırkı kadınlardan oluşmaktaydı. Afganistan parlamentosunun alt meclisi, Wolesi Jirga'daki[3] kadınların yüzde yirmi beş ve üstü Meshrano Jirga'daki[4] kadınlara yüzde on yedi oranında sandalye vermektedir. Bu kotalar Afgan Anayasası'nın 83 ve 84 maddelerine göre belirlenmiştir. Kota sistemi, ilçe ve il meclislerindeki kadınlar için de koltukların yüzde yirmi beşini garanti etmekteydi (Khan, 2012: 3).

Bonn Anlaşmasını sağlayan BM görüşmelerine katılan yirmi üç kişilik Afgan grubun içinde sadece iki tane kadın bulunmaktaydı. Bunlar Amen Afzali ve Sema Wali'idi. Bonn Anlaşması için BM Müzakerelerinde yer alan kişilerin yüzde onundan daha azı kadınlardan oluşmaktaydı. Acil toplanan Loya Jirga koltuklarının yüzde on biri kadınlara tahsis edilmişti. Seçimlerden sonra kadınlar koltukların yüzde on dördüne sahip olmuştur. Bonn Anlaşması doğrudan kadınların katılımının gerekli ve önemli olduğunu belirtirken oranlar ve veriler bu durumla pek de eş değer değildi (Cole, 2017: 15-16). Kadınların siyasi arenadaki rolü hâlâ marjinaldi ve kolayca zayıflatılabilir hatta tersine çevrilebilir durumdaydı. Temmuz 2013 seçim yasasında, muhafazakar milletvekilleri il meclislerindeki kadınlar için siyasi kotayı yüzde yirmi beşten, yüzde yirmiye kolayca geri alabilmiştir. Bu durum, ulusal parlamentodaki kadınlar için anayasal olarak zorunlu siyasi kotanın, özellikle Taliban ile potansiyel barış müzakereleri gerçekleşir ve kadın haklarının engellenmesine yol açarsa, benzer bir indirime veya ortadan kaldırmaya karşı savunmasız olduğu endişelerine yol açmıştır. Her ne kadar kotalar il meclislerinde ve ulusal parlamentoda seçilmiş kadın sayısını arttırsa da, ille de kadınları ilerleten mevzuat için daha fazla politik meşruiyete veya desteğe yol açmamıştır. Erkek politikacılar kadınların daha az oyla kazanabileceğini söylemekteydi ve hatta bazı erkek milletvekilleri kadın meslektaşlarına saygısız davranışlar yapmaktaydı. Kadın milletvekilleri isyancılar tarafından hedef alınmaktaydı. Ayrıca, kötü muamele gören himaye sisteminden yararlanan bir dizi kadın milletvekili, cinsiyet eşitliği endişeleriyle siyasi olarak motive edilmektense, finansal olarak erkekler tarafından desteklenmekteydi (Powell, 2014: 6).

Öte yandan Afgan kadınlarının seslerini susturmak ve onları siyasi alandan dışlamak için daha görünür girişimler de ortaya çıkmıştır. Başkan Bush yönetiminin

[3] İki taraflı Afganistan Ulusal Meclisi'nin alt evidir ve Halk Meclisi şeklinde de bilinir.
[4] Ulusal Meclisin üst kanadıdır ve Büyükler Meclisi olarak da adlandırılır.

kadınların barış sürecinde yeterince temsil edilmesini sağlamak için verdiği sözler hayata geçirilmemektedir. Bununla birlikte, özellikle endişe verici olan, uluslararası toplumun Malalai Joya[5] gibi kadınların, ülkenin kötü şöhretli savaş ağalarının etkisine karşı konuşurken karşılaştıkları sözlü taciz ve fiziksel şiddete nispeten sessiz tepkisidir. Birçok insan hakları örgütü kadın politikacıları susturmak için kullanılan tehditlere ve sindirmeye dikkat çekmeye çalışsa da, ana akım medya ve siyasi kuruluş konu üzerinde garip bir şekilde sessiz kalmıştır. Görünüşe göre Afgan kadınlarının sesleri ancak politik olarak uygun olduğunda dinlenmişti; geri kalanı ya ihmal edilmiş, ya da aktif olarak bastırılmaktaydı. Bununla birlikte, ABD ve Afgan müttefiklerinin Joya gibi kadınları susturmayı asla başaramadıklarını kabul etmek önemlidir. Bu kadınlar genellikle karar alma sürecinden dışlanmış olmalarına rağmen, ABD liderliğindeki işgalin yıkıcı etkilerine ve ülkenin savaş ağalarının acımasızlığına karşı, aldıkları şiddet tehditleri karşısında geri çekilmeyi reddederek konuşmaya devam etmişlerdir (Gregory, 2011: 137-138).

3.4.3. 2001 Sonrası Afgan Kadının İş Hayatındaki Yeri

Afganistan dünya üzerinde kişi başına düşen gelirin en düşük düzeylerde olduğu ülkelerden biridir. GSYİH altmış dokuz milyar dolarla dünya ülkeleri sıralamasında yüz birinci sıradadır. İşsizlik oranı yüzde yirmi üçün üstündedir (www.cia.gov, 2020). Kişi başına düşen düşük gelirin etkisi insanların, özellikle kadınların sağlık, beslenme ve eğitim durumlarında kendini göstermektedir. Kadınların ekonomik alanda marjinalleşmesinin boyutunu ve refahlarına etkilerini gösteren istatistikler ile kadınların ekonomiye dahil edilmesinin önemi net bir şekilde açıklanabilir. Kırsal Afganistan'daki kadınlar işçi olabilecek zamanlarının çoğunu yemek pişirme, temizlik ve çocuk bakımı gibi ücretsiz aile aktivitelerine katkıda bulunarak harcarlar. Bununla birlikte, tarım, bahçecilik, hayvancılık, yakıt odun toplama, halı dokuma, nakış, terzilik gibi işlerde de aktiftirler. Ayrıca nakış, halı dokuma ve terzilik gibi faaliyetlerde ev tabanlı kayıt dışı ekonomide çalışmakta ve böylece hane halkında gelir yaratmaya katkıda bulunmaktadırlar (UNIFEM Rapor, 2008: 32).

[5] 2005 yılında Afganistan ulusal meclisine seçilmiş en genç üye olarak meclise girmiştir ve savaş ağalarına karşı verdiği mücadele ile bilinmektedir. 3.5. ‘te detaylı olarak anlatılmıştır.

Ekonomik cephede, Afgan hükümeti ve AB tarafından yürütülen Ulusal Risk ve Güvenlik Açığı Değerlendirmesi, kadınların işgücüne katılma oranının önemli ölçüde düşük olduğunu düşünmektedir. Buna ek olarak, kadınlar geçim kaynağı kazanmanın önünde engellerle karşılaşmaktadır. Ekonomik fırsatları ise kısıtlıdır ve kadınlar öncelikle evde çalışmakla sınırlıdır. Kadınlar ancak tarım ve hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlere katılmaktadırlar. Diğer raporlar kadınların hanehalkları için ürettikleri gelir üzerinde çok az kontrole sahip olabileceğini göstermektedir (Khan, 2012: 4).

Tablo 3: Afgan Kamusal Alanda Kadın-Erkek Katılım Oranı, 2010

	Erkek (yüzde,%)	**Kadın(yüzde,%)**
Toplam Nüfus	51,2	48,8
Polis	99,5	0,5
Ordu	99,4	0,6
Hâkimler	95,3	4,7
Avukatlar	93,9	6,1
Savcılar	93,6	6,4
Üniversite Öğretmenleri	84,8	15,2
Memurlar	81,5	18,5
Milletvekili	72,7	27,3
Öğretmen	71,5	28,5
Tarım İşçileri	56,0	44,0

Kaynak: UNIFEM Bilgi Kağıdı, 2010.

Kadınlar, yaşamın her alanına dahil olabilmek için güçlü bir şekilde çabalamışlardır. Bununla birlikte, kadın ağlarının büyümesi ve geniş bir kalkınma platformunun oluşturulması, kadınların gizliliği için mücadelede çok önemli yer tutmaktaydı. Tarihsel olarak, hiçbir zaman aşağıdan yukarıya örgütlenmiş bir kadın hareketi olmamıştır. Afgan tarihindeki kadın haklarının çoğu yukarıdan aşağıya olacak şekilde oluşturulmuştur. Bu nedenle bugün birçok aktivist, kadınların uluslararası baskı altında değil, haklar için savaşmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ortak ağlar ve kurumlar inşa etme fırsatları, Mücahitler ve Taliban iktidarı altında kadınların kamusal hareketi üzerindeki kısıtlamalarla engellenmiştir. Ne yazık ki, Taliban'ın düşüşünden ve on yıllık uluslararası yardımdan sonra bile pozisyonları ve yaşadıkları zorluklar gelişme

göstermekle beraber çok fazla değişmemiştir. Tablodaki Afgan kadının toplumundaki görünümü ile bu durum gözler önüne serilmektedir (Reddy, 2014: 134).

Kadınlar hala ekonomik fırsatlar konusunda büyük engellerle karşı karşıyadır. Toplam işgücüne katılma oranı yüzde elli dört ile nispeten düşüktür ve kadınlar bu oran içinde sadece yüzde on dokuzluk dilimi oluştururlar. Ancak, kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi için çaba harcanmıştır. Miras ve arazi mülkiyeti yasaları dahil olmak üzere cinsiyete duyarlı on bir yasal çerçeve oluşturulmuştur. 2007 ve 2017 yılları arasındaki kadınların istihdamına erişimi sadece yüzde dörtlük bir artış göstermiştir. Ayrıca kadınların ekonomiye katılımının yüzde yetmiş sekizi küçük işletmeler şeklindedir. Afgan kadınlarının yüzde seksen biri kredi veya finansman kaynağına erişim sağlayabilmektedir. Kadın başlı aileleri ekonomik olarak artırmak için hükümetin beceri geliştirme programlarına büyük yatırım yapması gerekmektedir. Neyse ki, insanların yüzde yetmiş ikisi kadınların ev dışında çalışmaları gerektiği fikrini desteklemektedir (NAPWA Rapor, 2007-2017: 18).

Kadınların parlamentoya katılma oranı yüzde altmış dokuzluk bir iyileşme göstermektedir. Kadınların siyasal hayata ve kamu sektörüne katılımı ile ilgili önemli bir gelişme de 2005 yılında gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, Bamyan eyaletinin valisi olarak Dr. Habiba Sarabi'ni atamıştır. Onun ilk kadın il valisi olması kadınların siyasi katılımını desteklemek için gösterilen çabaların bir kanıtı niteliği taşımaktadır (Powell, 2014: 3). Kadınların kamu hizmetindeki istihdamı, 2007 yılından 2018 yılına kadar yüzde yirmi yedi artış göstermiştir. Öte yandan, holdinglerin sadece yüzde onunun liderlik pozisyonları kadındır. Bir dizi olumlu eylem politikası ve sivil toplumdaki kadınları artırmak için kotalar kabul edilmiştir. MOWA, farklı hükümet ve hükümet dışı ortaklarla Mutabakat Zaptı imzalamış ve kadınların kamu hizmetlerine katılımını artırmak için anlamlı bir ortaklığı teşvik etmiştir (NAPWA Rapor, 2007-2017: 18)

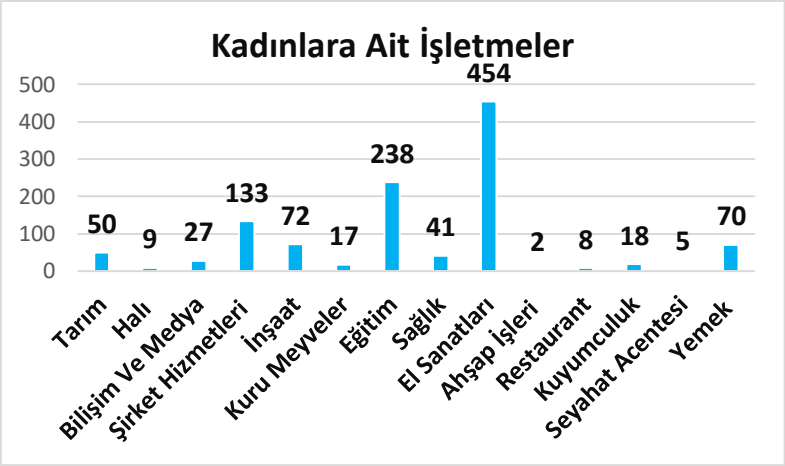

Grafik 2: Afganistan'da Kadılara Ait İşletmeler, 2003

Kaynak: NAPWA Raporu 2007-2017

Grafik 2'de belirtildiği üzere Afganistan Yatırım Destek Ajansı (AISA) verilerine göre, 2003 yılından bu yana Afganistan'da bin yüz kırk dördü aktif olmak üzere, toplam bin altı yüz adet kadınlara ait işletme kayıtlı bulunmaktadır. Ayrıca bu işletmelerin kadınlar için yüzde seksen yedi, erkekler için de yüzde on üç oranında istihdam sağladığı bilinmektedir. İşletmelerin dört yüzden fazlası eğitim, konferans ve sergilere katılmaktadır. Otuz dört ilde faaliyet gösteren elliden fazla kadın işletmecinin web sitesi bulunmaktadır. Ayrıca kadınların toplam yatırımı yetmiş yedi milyon doları geçmiştir. 2007 yılından bu yana kadınların istihdamı yüzde yirmi yedi oranında artış göstermiştir. Ama maalesef kadınların yarısına yakını geleneksel işletmelerde ve el işi atölyelerinde üretilen ürünleri bölgesel yahut küresel pazarlarda satabilme imkanını yakalamaktadır. Bu ürünler halı, nakış, kuyumculuk, ipek şallar ve deri ürünlerinden oluşmaktadır. Böylece Afganistan Hükümeti'nin Kadınlara Yönelik Taahhütleri ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği değerlendirildiğinde, kadınların işgücüne katılımı konusunda iyileşmelerin olduğu gözle görülmektedir. Ayrıca sendikalara üye olma oranı da artış göstermiştir. Afganistan'da 2013 yılında beş yüz bini aşkın sendika üyesi bulunmaktadır. Bunların yüksek bir kısmını gazeteciler, doktorlar ve sağlık personelleri oluşturmaktadır. Kadınların iş hayatındaki sayısı giderek daha artmıştır. 2004 yılında iki yüz bin çalışandan sadece elli bini kadınken, 2017 yılındaki verilere göre ise toplam çalışan sayısı dört yüz bindir ve bunların doksan binini kadınlar oluşturmaktadır (NAPWA Raporu 2007-2017: 47-48).

3.5.AFGANİSTAN'DA KADIN HAKLARI SAVUNUCUSU AKTİVİST KADIN ÖNDERLER

Afgan toplumda da aktivist olabilen, topluma yön verme iddiasında olan ve hayati riskleri göze alıp, kadın hakları alanında ilerleme kaydetmek için çaba sarf eden kadın önderler bulunmaktadır ve aşağıda birkaç tanesi hakkında bilgi verilecektir. Onların görüşlerinin de feminist teoriye paralel olması açısından dikkat çekici niteliktedir.

3.5.1. Fawzia Koofi

Afganistan tarihinde bir köşe taşı olarak yerini almış olan Fawzia Koofi, bir politikacı, parlamento üyesi ve kadın hakları savunucusu olmasının yanı sıra Taliban ile müzakereye oturmuş olması nedeniyle de adından oldukça söz ettirmiştir. Aslında doğduğu an hayat ile mücadelesi başlayan Koofi kaleme aldığı "The Favored Daughter: One Woman's Fight to Lead Afghanistan into the Future" adlı eserinde, mücadele ve başarı timsali olan hayat hikayesini anlatmıştır.

Resim 3: Fawzia Koofi Taliban Görüşmelerinde

Kaynak: www.gzt.com, 2020

Kız çocuklarının istenmemesi nedeniyle, doğduğunda saatlerce acı çekmiş olmasına rağmen annesinin bebeğin kız olduğunu öğrendiği an onu kucağına dahi

almadığını belirten Koofi, tam olarak bu denli ataerkil geleneklerin hüküm sürdüğü bir toplumda dünyaya gelmiştir. Annesi, babasının ikinci karısıydı ve ona hamile kaldığında, zaten yedi çocuk doğurduğu için fiziksel olarak tükenmiş bir durumdaydı. Bu yüzden annesi aslında Fawzia'nın ölmesini istemiştir. Zaten annesi doğum için uygun olmayacak kadar zayıf olduğundan, herkes doğum sırasında anneye odaklanıp, kız olduğu için umursanmayan bebeği bir de bu sebepten ötürü bir köşeye terk etmiştir. Hatta güneşin önünde ölüme terk edildiğini söyleyen Koofi, yüzünde hala bu döneme ait yanık izlerinin olduğu söylemektedir. Koofi, hayatı boyunca da bu gibi bir muamelelere maruz kaldığını belirtmiştir (Koofi, 2012: 12-13).

Koofi'nin hayat hikayesi dönemin anlayışına ve kadınların çektiği acılara adeta ışık tutmaktadır. Babası ile annesi arasındaki ilişki bile bu dönemi anlamak için oldukça açıklayıcı niteliktedir. Babasının yedinci karısı sadece on dört yaşında bir kız çocuğudur. Üstelik babası her yeniden evlendiğinde, annesinin psikolojik durumu biraz daha kötüye gitmekteydi. Ailesindeki her ilişki sadece aile, gelenek, kültür ve itaat içindi. Bu kadar karmaşık ilişkilerin olduğu ailede en önemli birey kabul edilen babası bir parlamenterdi. Abdul Rahman, Afgan parlamentosunun bir üyesiydi ve Koofi'nin ait olduğu Badakhshan halkını temsil etmekteydi. Babasını açık sözlü, çalışkan ve sadece Badakhshan'da değil her yerde, cömertliği, dürüstlüğü ve geleneksel İslami değerlere olan şiddetli inancı nedeniyle saygı görmekte olan bir kişi olarak tanımlayan Koofi, siyasete girişi ve hatta parlamentoda yer edişini de babasına bağlamaktadır (Koofi, 2012: 5-6).

Koofi başlangıçta doktor olmayı amaçlamış ancak acımasız Taliban rejimi okulları kapatınca umutları bir süreliğine de olsa suya düşmüştür. Rejim devrildikten kısa bir süre sonra Koofi kızları okula göndermek için bir kampanya başlatmıştır. Bu hareketi siyasi kariyerinin doğuşu için zemin hazırlamıştır. Yeni kurulan Afgan parlamentosuna seçilen ilk kadınlardan biri olmuştur. Daha sonra da Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaya başlamıştır (www.unfpa.com, 2020). Böylelikle Fawzia Koofi 2005 yılında Afgan Parlamentosu'na üye olmuştur. 2005 ve 2006 yıllarında da ilk kadın meclis başkan yardımcılığı görevine seçilmiştir. Bu durum Afganistan'da kadınların durumunun iyileşmesiyle ilgili siyasette en umut vadeden gelişmelerden birisidir (Afrose Kabir, 2012: 1-2)

Aslında Koofi'nin çocukluğuyla başlayan hayat mücadelesi siyasete girmesiyle çok farklı, daha çok daha tehlikeli bir tarafa evrilmiştir. Sürekli olarak Taliban tarafından ölümle tehdit edilmiştir. Hatta Koofi kendisini öldürmeye teşebbüs ettiklerinden de bahsetmektedir. Ölümle tehdit edildiği için işe giderken yolculuklarını güvenli hale getirmek için çaba harcadığını belirtmiştir. Arabası giderken bir bomba koyabileceklerini düşündüğünü söyleyen Koofi, kendisini koruyan polis araçlarının konvoyuna ateş açılmasından sonra tedbirlerini arttırmıştır. Ama aynı zamanda tedirginliği de artmıştır (Koofi, 2012: 5). Tüm bunlara rağmen yıllar sonra Taliban ile uzlaşma için yapılan gayri resmi görüşmede Koofi'nin yer alması, onun cesaretinin ve azminin örneğidir. 2019 yılında yapılan görüşmelerde Afgan kadınını temsil için orada olduğunu belirten Koofi, yeterince acı çekip, bedel ödediklerini ve daha fazlasına gerek olmadığını bildirmiştir. Taliban üyeleri ile ya da yaklaşık yetmiş erkekle aynı salonda bulunması dahi ciddi bir başarı örneğidir (Natarajan, 2020).

Fawzia Koofi ciddi bir toplum analizi yaptığı: "*Bunun geleneksel bir toplum olduğunu biliyorum ve işler sadece bir gecede değişmeyecek, ama ülke ilerlemek istiyorsa, siyasi ve ekonomik olarak yeni Afgan hükümeti nüfusun yüzde ellisini görmezden gelemez*" sözü ile kadınların uyanışlarını ve artık görmezden gelinemeyeceklerini açıkça belirtmiştir. (Reddy, 2014: 138). Koofi cesareti, azmi, başarısı, tehditlere boyun eğmeyip her daim ve her yerde Afgan kadınını temsile etmesi ve onlar için verdiği mücadeleyle, onlara ilham olmasıyla hiçbir zaman önemini yitirmeyecektir.

3.5.2. Malalai Joya

Afganistan'da kadınlar için yaptıklarıyla, herkese karşı durmasıyla, sesini duyurmak için pes etmeyişiyle ve cesaretiyle bir ikon haline gelmiş olan Malalai Joya'nın hayatı bir başka mücadele örneği niteliğindedir. Afganistan meclisinde kadınların sesi olmak için önemli mücadeleler vermiş bir politikacı olan Joya, mecliste kaldığı sürede çok sayıda problem ve zorlukla karşılaşsa da, dik duruşundan hiçbir zaman taviz vermemiştir. Bu cesaretli ve iradeli duruşu onun tarih yazmasına neden olmuştur.

Resim 4: Malalai Joya

Kaynak: www.rawa.com, 2020

2003 yılında ülkenin anayasası konusunu görüşmek üzere toplanmış olan ikinci anayasa toplantısının yüz on dört kadın katılımcısından biri olan Joya, özellikle ağalara ve mücahitlere karşı ciddi bir mücadele vermiştir. Konuşmalar sırasında kadın delegeler için anayasanın yapısını tartışabileceği bir yerin olmamasıyla başlayan bir dizi eleştiri sıralayınca durum onun için gittikçe zor bir hal almıştır. Bir sonraki görüşmede yine aynı ısrarla tartışma sırasında konuşmasına izin verilmesi gerektiğini ve genç kuşağın sesi olduğunu belirtmiştir. Siyah başörtüsünü geri iten Joya, uluslararası bir mahkemede yargılanacaklarını ileri sürerek, ülkenin iç savaşından sorumlu "suçluları" kınadıkları kısa ama dikkat çekici bir konuşma yapmıştır. Çok kısa bir süre sonra öfkeli başkan mikrofonunu kapatmış ve ona sözlerinin mücahitlerin itibarına hakaret olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda, konuşmada hedeflenen savaş ağalarının müttefikleri onu taciz etmek için ayağa kalkmış ve destekçilerinin arkasında sığınak olarak ona hakaretler etmeye başlamışlardır. Joya, yorumları için özür dilemeyi reddettiğinde, onu salondan atmışlardır. Onu öfkeli çeteden korumak için etrafına toplanan destekçiler ve BM temsilci tarafından binadan eşlik edilerek çıkarılmıştır. Joya, o gece BM tarafından sağlanan güvenli bir eve sığınmak zorunda kalmıştır. Ama bu tehditler dahi onu yıldıramamıştır (Gregory, 2011: 137-138)

Yaşamına yönelik bu tehditlere meydan okuyan Joya, yeni kurulan parlamentoya bağımsız olarak seçilmeyi başarmış ve yirmi yedi yaşında ülkenin en genç milletvekili olmuştur. Bir önceki konuşmasında öylesine şiddetle karşı çıktığı aynı savaş ağalarının çoğuyla, önünde sadece bir sıra bulunacak konuma gelmiştir. Görevi sırasında Joya, konuşmasını önlemek için mikrofonunu düzenli olarak kapatan meslektaşları tarafından sık sık aşağılanmış, tacize uğramıştır. Bir olay sırasında, mücahitleri eleştirdikten sonra kendisine su şişesi atan diğer milletvekillerinden korunmak için bir masanın altına saklanmak zorunda kalmıştır. Onu susturma çabalarına rağmen, ona karşı uluslararası toplumun tepkisi tamamen sessizlik şeklinde olmuştur. Bazı insan hakları örgütleri davayı ele alsa da, ne İngiliz ne de Amerikan hükümeti bu konuda hiçbir şey yapmamıştır (Gregory, 2011: 137-138)

Hayatı boyunca sürekli olarak tehdit edilen Joya boyun eğmeyerek fikirlerini belirtmeye devam ettiği için en sonunda sürgün edilmiştir. Bu durum için savaş ağalarını ve onların hükmüne tabi Hamid Karzai hükümetini sorumlu tutan Joya, tüm bu olanlara rağmen hala Afganistan'daki kadınların, kendi ülkelerinde kendi seslerine sahip olmadıklarını her fırsatta dile getirmektedir (Johnson, 2013: 198).

2011 baharında ABD ziyaretinde eski milletvekili unvanı ile Joya, ABD ve NATO'nun Afganistan'ı işgali hakkında, bu vahşi savaşın, bu işgalin mümkün olan en kısa sürede bitmesini istediğini ve masum kadın, çocuk ve erkek olmak üzere on binlerce sivil öldürüldüğünü söylemiştir. 2001 yılından o tarihe kadar geçen on yıl içinde, ABD ve NATO, işgalin devam etmesini Afgan kadınlarını Taliban'dan özgürleştirme bahanesiyle meşrulaştırmıştır. Son otuz yılda, Afgan kadınlarının köktendincilerden kurtuluşu, ülkeyi istila etmek için gerekçe olarak kullanılmaktadır. Çoğu Afgan gibi, Joya da yalnızca sürekli olarak savaşan ve işgal edilen bir Afganistan bilmektedir. 1989 yılında Sovyetler çekildiği zaman neredeyse iki milyon Afgan öldürülmüş ve beş milyonu mülteci haline gelmişti. Joya da yaklaşık on altı yılını İran ve Pakistan'daki mülteci kamplarında geçirmişti. Taliban rejimi sırasında Afganistan'a dönen Joya gizlice kız okullarında ders vermeye başlamıştı. Daha sonra doğduğu yer olan Farah'da ücretsiz bir tıbbi klinik ve yetimhane kurulmasına ön ayak olmuştu. Ama asıl olarak 2003 yılında Kabil'deki mecliste yaptığı sert konuşma sonrasında herkes tarafından ismi daha çok anılan biri olmuştur (Patankar, 2011: 282).

3.5.3. Jamila Afgani

Uluslararası Barış ve Özgürlük Birliği'nin Afganistan'ı temsil eden bölümünün başkanı olan Jamila Afgani, BM Güvenlik Konseyi Afganistan'daki durumu görüşmek üzere bir araya geldiğinde oturuma davet edilmiştir. Ülkesinde özellikle kızların eğitim alabilmeleri ile ilgili yaptığı çalışmalarla göz önünde olması nedeniyle, bu toplantıda da önerilerinden ve tecrübelerinden faydalanılmak istenmiştir. Afgani, Afganistan'da Eğitim ve Kapasite Geliştirme Örgütü başta olmak üzere, birçok kurumun kurucusu ve aktif üyesi konumundadır. Çalışma alanı olan konular sadece eğitim ile ilgili konular değildir. Göç, cinsiyet sorunları, çatışma sonrası dönem, demokratikleşme süreci ve sivil toplum örgütleri, kadın hakları, liderlik gibi konularda da eğitimler vermiştir. Afgani aynı zamanda BM ve AB toplantılarında Afganistan'ı temsilen katılmaktaydı (www.womenpeacesecurity.org, 2020)

Resim 5: Jamila Afgani

Kaynak: www.aljazeera.com, 2020

Afgani özellikle kadınlar olmak üzere, nüfusu daha geniş bir şekilde eğitmenin faydalarına odaklanmaktaydı. Afgani'nin temel hedefleri; güçlü ve eğitimli bir ulusa sahip olmak, birlik, eşitlik ve kardeşliğin gücü ile toplumun değişebileceği ayrıca mesleki programlar ve farklı programlarla dulları, çocukları, yetimleri, engelli insanları güçlendirmek gibi ana başlıklar altında toplanabilmektedir. Beceri öğreterek ve profesyonelliklerini artırarak Afgani'nin Eğitim Merkezi'nin temel misyonu fakirleri güçlendirmektir. Bu eğitim merkezi Ghazni, Celalabad ve Kabil'de faaliyet göstermeye

başlamıştır. Ayrıca Ghazni'deki merkezde kadınlara yönelik insan hakları programı eğitiminin yanı sıra İngilizce kursları ve mesleki eğitim programları da sunulmaktaydı. (Kitch, 2014: 30).

Diğer birçok kadın hakları aktivisti ile birlikte, ülkenin barışçıl bir şekilde yeniden inşası ve insanların eşitlik içinde birlikte yaşamaları için kampanyalar yürüten Afgani, kurduğu eğitim merkezlerine ışığı simgeleyen "Noor" adını vermiştir. Daha açık bir anlatımla, onun ve meslektaşlarının gelecek yıllarda binlerce kadın ve kıza okuryazarlık ve diğer eğitim kursları vererek, aşılamak istedikleri ümidi temsil eden "ışık" anlamına gelmektedir (Vallbracht, 2019)

Yetişkin kadınlara yönelik bu programlara ek olarak, gençlik komiteleri de kurulmuştur. Afgani'nin çocuklarla çalışmanın barışı desteklemede, şiddeti ortadan kaldırmada ve okuryazarlığı geliştirmede etkili olacağına inancı oldukça büyüktü. 2005 yılında Eğitim Merkezi'nin Ghazni'de üçü erkek, üçü kız olmak üzere altı adet gençlik komitesi bulunmaktaydı. Celalabad'da gençlik komitesi hem erkekleri, hem de kızları kapsamaktaydı. Ayrıca kütüphanelerde de gençlik komiteleri bulunmaktaydı. Farklı yaş gruplarından üyeler vardı. Bu komitelerdeki konuşmalar ve münazaralar var olan sorunların gün yüzüne çıkmasına vesile olmuştur. Örneğin erkeklerin, anneleri ve kız kardeşleri dışarı çıktıklarında korktuklarını, dışarıdaki erkekler tarafından alay edilecekleri düşüncesi, bu konuşmalar sırasında gün yüzüne çıkmıştır. Eğitim Merkezi genel olarak toplumda iyi karşılanmaktaydı ve tepkiler gayet olumluydu. Dergiler ve gazetelerde, yani basında bile yer almayı başarmışlardı. Afgani bu eğitimleri ile kazandırdığı bilinçle Afganistan'da yeni bir dönem başlatmayı başarmıştı. Artık insanlar, boşanmak başta olmak üzere aile içinde yaşanan her türlü uyuşmazlığa dair eğitim ve fikir alabilmek için eğitim merkezlerine gelmeyi tercih etmekteydi (Kitch, 2014: 31).

Ülkesindeki sorunlar Jamila Afgani'nin geleceğini şekillendirme arzusunu da geliştirmiştir. Almanya'nın Frankfurt Üniversitesi'ndeki öğrencilere bir konferans veren Afgani, dinleyicilere ülkesinde on iki yaşındaki kızlarla altmış yaş arası erkekler arasındaki zorla evlendirmeleri anlatmıştır. Afgani aslında bunun önemli sebeplerinden birinin, ebeveynlerin kızlarını olası kaçırılma veya tecavüz gibi olaylardan koruma isteklerinin bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Ülkesinde çocuk ölüm oranının ne kadar yüksek olduğunu anlatan Afgani, ayrıca kadınların neredeyse yüzde doksanının da cinsel

şiddete maruz kaldığını anlatmıştır. Ülkesinde kadın hakları ile ilgili olarak ise uzun vadeli barış sağlanana kadar kadın hakları ile ilgili tüm taşların yerine tam oturacağını düşünmediğini söylemiştir. Ancak Afgani bu uzun süreçte her gün aşama kat etmenin yolunun da adalet duygusu ve cesareti olduğunu belirtmektedir (Vallbracht, 2019).

Kızların çok zor koşullarda yaşadığını, aile bireylerinin eğitimlerine izin vermelerinin ne kadar zor bir durum olduğunu, kızların hala erken yaşlarda evlendirildiğini bilen Afgani, bunun dışında bir de okulların kadınların ulaşamayacağı çok uzak bir alanda inşa edilmesinden dolayı bir mağduriyet yaşandığını ve bunun çözülmesi gerektiğini savunmaktaydı. Dahası, uluslararası bağışçılar Afgan kadınlarına ihtiyaçlarının ne olduğunu sormak veya durumlarını analiz etmek yerine planlar yapıyorlar ve ona göre kararlar veriyorlardı. Afgani, eğitimin Afganistan'daki sosyal yeniden yapılanmanın sadece başlangıcı olduğunu her defasında vurgulamaktaydı (Kitch, 2014: 31).

Afgani hayatı boyunca çok önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle eğitim konusunda ülkesine hatırı sayılır miktarda katkıda bulunmuştur. Ancak bugünü değerlendirirken Afganistan'daki barış, kadın hakları ve özgürlük için askeri müdahale ile ilgili olarak bunca yıl ve neredeyse iki trilyon dolar harcandıktan sonra Afgani, ülkenin hala derin bir kaos içinde olduğunu ve Taliban'ın her zamankinden daha fazla etkiye sahip olduğunu belirtiyor (Vallbracht, 2019.

3.5.4. Hatul Mohammadzai

Azmi, cesareti ve becerisiyle Afganistan tarihine adını yazdırmış olan isimlerden biri de Hatul Mohammadzai'dir. Hatul sadece Afganistan'da değil, ülke dışında da tanınırlığı oldukça yüksek bir kadındır. Afganistan'ın en yüksek askeri rütbeli kadını olması onu uluslararası arenada da göz önünde yapmıştır. Tabi sıfatları sadece bununla sınırlı değildir. Aynı zamanda Afganistan'ın ilk paraşütçüsü hatta uzunca bir dönem de tek paraşütçüsü olma unvanına sahiptir. Ayrıca ülkedeki ilk kadın general olma ünvanı da kendisine aittir. Hatul uzunca süre manşetleri bir kahraman olarak, ülkenin en cesur kadını olarak süslemiştir. Hatul hakkındaki en ilginç gelişme ise ülke birçok iktidar değişikliği yaşarken onun varlığını ve konumunu devam ettirmesidir. Komünist hükumette de, mücahitler döneminde de ve Taliban ülkeyi terk edince Karzai

Hükümetiyle de pozisyonunu korumuştur. Paraşütçü olma serüveni ise Karmal Hükümeti iktidardayken kadınların kendi hayatlarını şekillendirebilmeleriyle başlamıştır(1978 yılında). Aksine o dönemde bu durum övgü ile karşılanmıştır. Altı yüz atlama sınavından geçmiş olan Hatul, bunu erkeklerden bile kimsenin yapamadığını belirtmektedir. Böylece Hatul o dönem yani Karmal Hükümeti iktidardayken Afganistan'ın en başarılı paraşütçüsü olmuştur (Breıtkreuz, 2008: 102-111). Hatul'un orduya girmesi ve daha sonra bir eğitmen olması askeri alanda kadınların varlığı ile ilgili umut vadeden gelişmelerin başında yer almaktadır (Sankey, 2018: 5).

Resim 6: Hatul Mohammadzai
Kaynak: www.thruafghaneyes.blogspot.com, 2020

Taliban döneminde diğer kadınlarda olduğu gibi, Hatul da kısıtlamalar ve yasaklar sonucu sosyal hayattan ve iş hayatından uzaklaştırılmıştır. Kendisi de Taliban iktidarı dönemindeki altı yıl evde kapalı kalmayı hayatı boyunca geçirdiği en kötü günler olarak tanımlamaktadır. Taliban iktidardan düştükten sonra ise hayatı farklı bir yöne evrilmiştir. Afganistan takvimine göre yılbaşı günü kutlamalarına denk gelen 14 Nisan 2002 tarihinde atlayış yapmış olan Hatul devam eden süreçte de bütün özel günlerde atlayışlar yapmaya devam etmiştir. Bu başarılar sonucunda Cumhurbaşkanı Hamid Karzai tarafından "General" rütbesine terfi ettirilmiştir (Breıtkreuz, 2008: 117).

2001 sonrası dönemde kadınların hayatında yapılan değişikliklerin yüzeysel olup, olmadığı ile ilgili çok sayıda fikir ayrılığı vardır. Bu durumu açıklamak için en ideal örnek General Hatul'un hayatıdır. General Hatul, birçok başarı ve aldığı terfilere rağmen hak ettiği saygıyı ve özveriyi görmediğini belirtmiştir. Bir tabancasının bile olmadığını dile getiren Hatul, tabancası olması gerektiğini bildirdiğinde ise; "Kadın başına tabancayı ne yapacaksın?" cevabıyla karşılaştığını söylemiştir. Komünist hükumet döneminde ve sonrasında birçok başarılı atlayışa imza atmış olan General Hatul sonrasında ordudaki varlığının sadece yabancılara ordumuzda kadın var demek için bir gösterge oluğunu belirtmiştir (Oğuz, 2001: 124).

General Hatul, Afgan Ulusal Ordusu için beden eğitimi programları tasarlamak üzere Afgan, NATO ve ABD askeri subayları ile çalışmıştır. Dairesinde gururla ABD Ordusu'nun liyakat sertifikalarını sergileyen General Hatul, ABD, Kanada ve Fransa tarafından paraşütçü madalyası almıştır. 2004 Afgan Bağımsızlık Günü'nde Kabil'de düzenlenen uluslararası paraşüt yarışmasına katılan tek kadındır ve otuz beş erkek paraşütçü arasından sıyrılarak yarışmanın galibi olmuştur. Yirmi sekiz yıllık askeri kariyerine birçok başarı sığdırmış olan General Hatul oğlu ile bir yaşam sürdürmeye devam etmektedir (Yousafzai, 2011).

3.5.5. Niloofar Rahmani

Afganistan'daki kadınlar ve çocuklar üstesinden gelmek zorunda oldukları çok sayıda zorluk ile karşılaşmaktadırlar. Sağlık, eğitim, yiyecek ve temiz su gibi diğer temel hizmetler de dahil olmak üzere, insan yaşamının genel yönlerine erişim eksikliği bulunmaktadır. Afganistan'ın birçok bölgesi on yıllardır süren savaştan tamamen mahvolmuş durumdadır. Birçok kadın için, muhafazakâr ve erkek egemen olan bu toplumdaki roller çoktan biçilmiştir. Birçok kadın aile içi istismarın kurbanıdır ve çoğu zaman mülk olarak görülmekte veya belli ücret karşılığında genç yaşta evlendirilmektedir. Bununla birlikte bazı kadınlar Afgan toplumundaki kalıplaşmış görüşleri eğitim ile aşabilmektedir. Bu kadınlardan biri de Niloofar Rahmani'dir. Rahmani, Taliban siyasal iktidardan düştükten sonra Afgan Hava Kuvvetleri'nde (AAF, Afghanistan Air Force) pilot olarak çalışmaya başlamıştır. Afganistan tarihindeki rolünün eşi benzeri görülmemiştir. Zira Rahmani tarihin ilk kadın pilotu olma unvanına sahip olmuştur. Bu prestijli unvan yolculuğu on sekiz yaşında AAF'nin genç kadınların

katılmaları için işe alım duyurusu yapmasıyla başlamıştır. Rahmani uçuş okulundan mezun olduktan sonra engelleri zorlamaya devam etmiş ve ileri uçuş eğitiminden geçmeyi başarmıştır. Bu başarı örnekleri, Afganistan'daki genç nesil için rol model olmasını sağlamıştır (Runion, 2017: 220) Böylelikle 1992 yılında doğmuş olan ve genç yaşında çok sayıda başarının altında imzası bulunan Rahmani, Afganistan kadınlarının tarihine gelecek nesil için bir cesaret örneği olarak geçmiştir.

Resim 7: Niloofar Rahmani

Kaynak: www.independent.com, 2020

Başarıları dünya çapında ödüllendirilen Rahmani, 6 Mart 2015 yılında Washington DC'de Kadınlar Günü onuruna düzenlenen Uluslararası Kadın Cesaret Ödülleri töreninde ödülle onurlandırılmıştır. Bu ödül çoğu zaman büyük kişisel risk altında olan, kadın haklarının ve kadınların güçlenmesinin savunulması durumda verilmektedir. Afganistan'ın ilk sabit kanatlı uçak kadın pilotu Yüzbaşı Rahmani, şiddetli tehditlere rağmen ve Afganistan'ın kadınları ve kızları için kapsayıcı bir geleceğe olan bağlılığı karşısındaki cesareti nedeniyle, bir cesaret kadını olarak onurlandırılmıştır (www.af.usembassy.gov, 2020).

Rahmani ülkesinde kadınların evde olmak dışında hiçbir şey yapamayan, sadece ev işi yapmak zorundaymış gibi görüldüğünü belirtmektedir. Ama Rahmani'ye göre

aslında ülkesindeki kadınlar çok güçlüdür. Afganistan'da kadınlar için hiçbir hakkın olmaması, kadınların orduda olma haklarının olmaması ve kadın pilot olmamasının onu üzdüğünü söyleyen Rahmani, ilk olmak istediğini, tüm riskleri göze aldığını ve arkasından gelecek kadınlar için örnek olmak istediğini belirtmiştir. AAF'nin pilot eğitimi için genç kadınları işe aldığını görmüş ve kaydolmak istemiştir. Uçuş okulunda iki yıl kaldıktan sonra, tek motorlu bir kargo uçağı uçuran Rahmani bu durumun yani uçma kararının kendisi ve ailesi için bir meydan okuma olduğunu söylemektedir. Afganistan'da orduda kadın olmak, halk için kabul edilemez bir durumdur. Bu durumun aileler için bir tür utanç olduğunu düşünen ciddi bir kesim bulunmaktadır. Rahmani de bu kararı verdikten sonra hem kendisinin, hem de ailesinin ciddi tehditler aldığını söylemiştir. Bunlara boyun eğmeyen Rahmani vazgeçerse, savaşmazsa bunun güçsüzlük anlamına geleceğini düşünüp, güçlü olup, tam ortada olmaya karar vermiştir. Rahmani, ülkesindeki zihinleri değiştirmek ve genç kız ve erkek çocuklara neyin mümkün olduğunu göstermek için eğitmen pilot olmaya çalışmıştır. Rahmani, Cesaret Ödülü'nü alarak diğer Afgan kadınlara hayallerinin peşinden gitmeleri için ilham vereceğini umduğunu söylemektedir. Bu durumu tüm kadınlar için teşvik olarak görmektedir. Ayrıca kendinden sonraki nesle sadece kendilerine inanmalarını ve yalnız böyle güçlü olabileceklerini söylemektedir. Erkeklerle kadınların aynı olduğunu savunan Rahmani, bunu kanıtlamak ve değiştirmek için savaşmaları gerektiğini nasihat etmektedir (Claire Trageser, 2015).

Toplumsal cinsiyet dünyanın her yerindeki ordularda son derece önemli bir rol oynar. Her şey erkeklik ile ilgili normlara göre şekillenir ve cinsiyet ilişkileri ile ilgilidir. Bundan dolayı kadınların ordu da yer alması oldukça zor bir durumdur. Genç bir kadın olan Rahmani ise pilot olarak işe alım çağrısı sonucu Afganistan'ın ilk kadın pilotu olması bu görevle tabuları yıkmasına sebep olmuştur. Uçakla gidip yaralı erkekleri alması gibi olaylar, hem sembolik olarak, hem de gerçekte oldukça önemlidir. ABD'ye yapılan tanıtım gezisine katılan ve gezinin yıldızı olan Rahmani, bu işi seçtikten sonra kendisinin ve ailesinin tehditlerle baş ettiğini, tacize uğradığını ve hatta erkek kardeşinin dövüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca kız kardeşinin eylemlerden dolayı boşandığını ve Amerika'ya sığınma talebinde bulunduğunu açıklamıştır. Bu olaydan dolayı Rahmani'nin hemen AAF'deki pilotluk rütbesini iptal etmek için hızla harekete geçmişlerdir ve onu bir firari olarak nitelendirmişlerdir. Şu an ABD'de yaşayan Rahmani'nin bu davası henüz çözüme ulaştırılmamıştır (Sankey, 2018: 6). Rahmani'nin

hikayesi 2016 yılında eğitimini başarıyla tamamlanmasının ardından küresel medya kapsamında incelenmeye değer olmuştur ve onu uluslararası sahneye taşımıştır. Ayrıca küresel haber ajansları ve NATO tarafından da hikayesi anlatılmaya başlanmıştır. Rahmani Batı için kadın haklarının poster kızı olmuştur (Claire Trageser, 2015).

3.5.6. Farkhunda Malikzade

Afgan kadınının toplumsal yaşamda var olabilme mücadelesi tarihin hiçbir döneminde kolayca olmamıştır olmuştur. Farkhunda Malikzade de geleneksel eril toplum düzenine karşı gelen isimlerden biridir. Diğer kadınlardan ayrı olarak Malikzade'nin adının duyulma sebebi başarılarından ziyade hayatını kaybetme nedeni ve şeklidir.

Yirmi yedi yaşında İslami hukuk öğrencisi Farkhunda Malikzade, 19 Mart 2015 tarihinde muhtaçlara kıyafet götürmek için Afganistan'ın başkenti Kabil'deki ünlü bir dini tapınağı ziyarette bulunmuştur. Ziyarete gelenlere şans takıları satan ve okuma yazma bilmeyen mollaları görmek için oldukça heyecanlı olan Malikzade, bu batıl inanç ürünü ve İslami olmayan davranışlarla ilgili konuşmak istemekteydi. Tapınağın avlusunda uzunca saatler boyunca konuşma yapan Malikzade, bazı kişileri satılan biblolardan ve takılardan almaktan vazgeçirmiştir. Tam olarak olaylar burada karışmıştır. Tapınakta satıcılık yapanlardan birisi olan Zainul-Din, Malikzade'nin bu davranışı üzerine birden bağırmaya başlamış ve onun Kur'an yırtan bir kafir olduğu iftirasını herkese duyurmak için çabalamıştır. Yüzlerce kişi etrafa toplanarak Malikzade'ye saldırmaya başlamıştır. Onu vahşice döven öfkeli kalabalık, işkence etmeye devam etmiştir. Saçlarından sürükleyip, yerlerde tekmeleyip, çatılara çıkarmış ve araba ile üzerinden geçmişlerdir. Sonrasında ise Malaikzade'nin bedenini yakmışlardır. Olay çok sayıda telefon kamerasına kaydedilmiştir. Daha sonra bu videolar dava sürecinde kullanılmıştır (Milburn, 2019).

Bu korkunç saldırı sırasında Malikzade defalarca damgalanmış, dövülmüştür. Kabil sokaklarında sürüklenmiş ve kıyafetleri vücudundan yırtılmıştır. Malikzade, polis yetkilileri de dahil olmak üzere, birçok tanığın önünde işkence ile öldürülmüştür. Hiç kimse müdahale etmemiştir(www.farkhundatrust.org, 2020). Böylelikle 2015 yılı Mart

ayında bir anne, Malikzade'nin annesi, kızının vücudunun kalıntılarını içeren bir çanta açmıştır. "Sana neler yaptılar kızım" diye çığlıklar atarken, kızının yüzünü nazikçe temizlemiştir. Bu olay Afganistan tarihine bir kara leke olarak kazınmıştır (Devereux, 2016).

Malikzade'nin vücudu linçten üç gün sonra tabuta alındığında cenazesinde sadece kadınlar tarafından taşınmıştır. Çok sayıda gazeteci ve aktivist tarafından cinsiyete dayalı şiddete karşı kadınların dayanışma anı olarak görülen cenaze adeta bir geleneğin başlangıcı kabul edilmiştir. Bu aktivistler, birçok suçtan beraat eden polis memurlarına ve diğer suçlulara verilen hafif cezalara ve katillerin çoğunun hala cezalandırılmamış olmasına da tepki göstermişlerdir.

Resim 8: Farkhunda Malikzade'nin tabutu Afgan Kadınlar tarafından taşınıyor 2015.

Kaynak: www.intpolicydigest.org, 2020

17 Mart 2016 tarihinde, Afganistan Dayanışma Partisi'nden kadınlar Malikzade'nın ölümünü anmak için Kabil sokaklarına çıkmışlardır. Sosyal medya Malikzade'nın trajik ölümünü yayarak, katillerinin ve ölürken müdahale etmeyi reddeden polislerin tutuklanmasını sağlamışlardır. Ölümü ve onu çevreleyen sosyal medya, ülkedeki kadın hakları konusunda bazı sert gerçekleri ortaya çıkarmıştır (Steckman ve Andrews, 2017: 4).

SONUÇ

Uluslararası sistemi meşgul eden en önemli konuların başında gelen, tarihi müdahaleler, savaşlarla, işgallerle dolu Afganistan ile ilgili belki de en tartışmalı konu insani müdahale kavramıdır. İnsani müdahale kavramı uluslararası hukukta 1990 sonrasında ortaya atılan bir kavram olup, bu kavramın içeriği ve uygulanma alanları siyasal bir konu olmakla beraber uluslararası hukuk alanında çalışanlar tarafından çokça eleştirilmiştir.

Taliban dönemindeki Afganistan genel olarak toplumsal yapısı, özel olarak ise kadın hakları Batılı devletlerin liberal demokratik sisteminden çok uzaktadır. Taliban yönetimi altında kız okulları kapatılmış, kadınların kamu istihdamından men edilmiş ve erkek doktorlar tarafından görülmeleri ya da erkek terzilere gitmeleri yasaklanmıştır. Sadece aile içinden bir erkek akraba ile sokağa çıkmasına müsaade edilmiştir. Ama bunu da sadece vücutlarını tamamen kapatan burka giyme şartıyla yapabilmektedirler. Topuklu ayakkabı, renkli yahut dikkat çekici kıyafet giymeleri, sokakta gülmeleri yasaklanmıştır. Erkekleri de kapsayan önemli yasaklamalar bulunmaktaydı. Sakallarını kesmeleri yasaklanan erkekler için ayrıca uçurtma, kart oynama, müzik dinleme, fotoğraf çekme ve film izleme gibi çeşitli spor ve eğlence oyunlarını da yasaklanmıştır. Bu yasaklamaların tümü yayınlanan kararnameler ile yasal hale getirilmiştir

Bundan dolayı Amerika önderliğinde yapılan NATO müdahalesinin ardından Bonn Antlaşması ile ülkede toplumsal şemanın her katmanı yeniden çizilmiş ve kadınlar da siyasi, ekonomik ve sosyal olarak her alanda daha çok yer almaya başlamıştır. Eğitim ve iş hayatı başta olmak üzere kadınların aktifliğinin önemli aşamalar kaydettiği belirtilmelidir. Kadınların iş hayatına katılımı çok ciddi bir yükselme göstermiştir. Eğitim alanında yüksek oranda katılım ile tarihin en yüksek kayıt rakamlarına ulaşılmıştır. Kadınlar artık her alanda aktif olarak bulunmaktadır. Artık kadınlar polis olmak ve silahlı kuvvetlere katılmak için başvurular yapabilmekteydiler. Her alandan kadınların görünürlüğü artmaya devam etmekteydi. Mesela Afgan anayasası meclis başkanlıklarının en az yüzde yirmi beşinin kadın temsilcilerden oluşması gerektiğini belirtmekteydi. En önemli gelişmeler siyasal alanda yaşanmıştır. Kadınların politikaya katılımı yasal güvenceler ile düzenlenmiş ve özellikle erkekler ile aralarındaki ciddi eşitsizlikler

giderilmiştir. Yeni oluşturulan kurumlar ile sivil toplumdan, sosyal hayata, siyasal katılımdan ev içine kadar olan tüm alanları denetlemek ve kadınlara gerekli alt yapıyı sağlamak için önemli adımlar atılmıştır.

Müdahale sonrasında Bonn Anlaşması ile birlikte her alana yasal düzenlemeler getirilmiştir. Kadınların kendi iş yerlerini açmaları, iş hayatında ve ekonomide aktif rol oynamaları teşvik edilmiştir. Kız çocuklarının okula kaydedilmesi ve Taliban döneminde kapatılan okulların yeniden açılması, eğitime erişim ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Eğitime kadınların katılımı ile ilgili olarak ulaşılan sayısal veriler umut vadeden cinstendir. Okula dönüş kampanyaları başlatılmış, kız çocuklarının okula gitmesi yasalar ile güvence altına alınmıştır. Eğitim Bakanlığı açılmış, kızlar için çok sayıda okul inşa edilmiştir.

Kadınların siyasal katılımına ilişkin olarak ise yine önemli gelişmeler yaşanmıştır. Taliban iktidarda iken kadınların siyasi katılımlarını engellemekte, onların politik mevkilere gelmesini açıkça reddetmekteydi. Bonn Anlaşmasıyla birlikte yeni düzenlemeler ve yasal zorunluluklar getirilmiştir. Örneğin kadınlar için olan ilk ulusal kurum "Kadın İşleri Bakanlığı" (MOWA, Ministry of Women Affairs) kurulmuştur. Afgan kadınlarının sosyal, kültürel, ekonomik ve politik süreçlere katılımını sağlamak ve kadınları güçlendirmek için ayrıca aile içi problemler de dahil olmak üzere her türlü sorun ile ilgilenmek adına yeni hükümet birçok farklı kurumu hizmete sunmuştur. Göreve gelen kadın bakanlar ve bakanlık, kadınların haklarını güvence altına alma amacıyla çalışmalar yürütmüştür. Mecliste kadınların oranın arttırılmasıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. İki yapılı meclis sisteminde her iki kanadında da kadınların varlığıyla ilgili yüzdesel zorunluluk getirilmiştir. Diğer dönemlerden farklı olarak en aktif şekilde politika da yer alması ülke profili için artı puan olacaktır.

Kadınların iş hayatında var olmasıyla ilgili olarak ise bundan önceki dönemde ekonomiye katkı sağlamasına izin verilmeyen kadınlar bu dönemde aktif rol oynamışlardır. Önceleri toplumsal cinsiyet rolleri ve geleneğe dayandırılarak kadının sadece ev içi işlerle, çocuk bakımı ile ilgilenmesi gerektiği savunulmaktaydı. Kamusal alandan dışlanan kadın varlığını sadece özel alanda gösterebilmekteydi. Ama Taliban sonrası dönemde kadınların iş gücüne katılımı oranında artışlar yüksek rakamlarla belirtilebilir düzeye çıkmıştır. Çeşitli alanlarda iş bulabilen Afgan kadını aynı zamanda s

sendikalaşmaya da başlamıştır. Özellikle ülkede kadın öğretmen ve doktor sayısında artış yaşanmıştır. Taliban döneminde kadınların erkek doktora gitmesi ve ayrıca kadınlarında çalışması da yasaklanmıştı. Bu durumun sonucu olarak kadınlar oldukça kötü sağlık koşulları ile baş başa kalmaktaydılar.

Müdahale sonrasında Afganistan'da birçok alanda iyileştirilmenin yapıldığı ve haklarım yasal olarak güvenceye alındığı açıktır. Ancak müdahale Afganistan'a siyasal anlamda istikrar getirmemiştir. Ülkenin her tarafında eşit olarak bu değişim sürecinin yaşanmamıştır. Kırsal alan ile belli kentler arasındaki farklılıklar bariz bir şekilde görülmektedir. Güney ve Kuzey arasında yeni yasaların uygulanması açısından oldukça büyük farklar mevcuttu. Kırsal kesimler eğitim, sağlık ve sosyal alandaki hizmetlerin sunumu yetersiz durumdaydı. Tüm kurum ve kuruluşların merkezi başkent Kabil'deydi. Coğrafi koşullar ve imkanlar başta olmak üzere bazı sebeplerden ötürü yeniliklere ulaşmak kırsal kadınlar için oldukça zordu. Hükümette ülkenin her yerinde aynı anda ve aynı koşulda verimlilik sağlamak adına pratik kapasiteden yoksundu ve kırsal, bir bakıma kaderine terk edilmiştir.

Afganistan'da kadın eğitimi açısından da bölgesel ve kırsal-kentsel eşitsizlikler bu dönemde de hala bulunmaktaydı. Binaların, personellerin eksikliği ve ailelerin güvensizliği gibi özellikle kızların okullara erişimi etkileyen bir dizi faktörler bulunmaktaydı. Afganistan'da fırsatlarda da önemli etnik ve bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. Ülkenin her bölgesindeki insanlar, her koşula ya da fırsata aynı anda sahip olamıyordu. Özellikle eğitim ve sağlık alanında bu heterojenlik iyice hissedilir boyuttaydı. Kırsaldaki kadınların ve kızların eğitime imkanı ve sağlık hizmetlerinden faydalanması müdahale sonrası iyileştirmelerinden sonra hala yok denecek kadar az bir orandaydı.

Öte yandan Afganistan'a askeri müdahaleyi yapanların, bunu meşru göstermek için birkaç Afgan kadınını görünür kıldığı ve çoğu reformun da aslında bu nedenle hızla yapıldığı yadsınamaz bir gerçektir. Kadınların asker olarak ya da polis olarak işe alınması lakin aktif olarak görev yapmaması bu durumun örneklerinden birisidir. Ya da reformlar ve hizmetlerin sadece birkaç büyük kenti kapsaması da bu hususta verilebilecek örneklerdendir.

Ancak Afganistan tarihine bakıldığında Taliban yönetiminden önceki dönemlerde kadının görüntüsünün analizi ile kadının bir adının ve toplumsal, kamusal varlığının mevcut olduğu da görülmektedir. Yirminci yüz yılın başından itibaren açılan kız okulları, yurt dışına gönderilen kız öğrenciler, kadınların dayanışma içinde olduğu ve oluşturulan kadın birlikleri, kadınların hayatın her alanında oldukları gözler önüne serilmektedir. Geleneksel kıyafetleri çıkarıp, üniversitelerde eğitim alan kız öğrenciler, öğretmenlik, doktorluk, oyunculuk yapan kadınlar görülmektedir. 60'lı yıllarda kadınlar parlamentoya girme, hâkim ve avukat olma hakkı elde etmiştirler ayrıca birçoğu bu dönemde çeşitli hükümet pozisyonlarında hizmet vermeye başlamışlardır. Meclise giren kadınlar, asker olan erkeklerden başarılı olan kadınlar görülmektedir. Karma eğitim, dil kursu alan kadınlar, haklarını arayan kadınlar bu dönemde mevcuttur. Bütün bu haklar müdahale sonrası kazanılmamıştır

Ülkenin geçmişindeki hak kazanımları ve kadın hakları mücadeleleri başarılarla doludur. Ülkede feminist harekete uygun bir kadın bilinci zaten mevcuttur. Sokaklara çıkıp ekonomik olumsuzlukları, cinsiyetçi politikaları ya da siyasal haklar ile ilgili durumları protesto eden kadınlar da mevcuttur. Dayanışma için kadın birliği kuran üniversite öğrencileri de bakan olan kadınlarda vardır. Sonuç olarak bu çalışmada başlangıçta sınanmak üzere ortaya atılan hipotezlerin doğruluğu ispatlanmıştır.

KAYNAKÇA

Acar Savan, Gülnur (2004), *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Kitap.

Afrose Kabir, Nahid (2012), 'Women's Position İn Afghanistan Since 9/11' International Centre For Muslim And Non-Muslim Understanding At The University Of South Australia, Mnm Commentary No: 12, pp. 1-6.

Ahmad, Aisha (2006), "Afghan Women: The State Of Legal Rights And Security Policy Perspectives", Pluto Journals Stable, Vol: 3, No: 1, pp. 25-41.

Ahmadi, Akbarshah (2011), *Dini Tarihi Ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Ahmed-Ghosh, Huma (2003), 'A History Of Women İn Afghanistan: Lessons Learnt For The Future Or Yesterdays And Tomorrow: Women İn Afghanistan' *Journal Of International Womens Studies* Vol: 4, pp. 1-14.

Ahmetbeyoğlu Ali (2002), *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları.

Aktaş, Gül. (2013). "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C: 30, S: 1, ss. 53-72.

Arı, Tayyar (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, (Sekizinci Baskı), Bursa: Mkm Yayıncılık.

Armaoğlu, Fahir (2004), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Arslan, Mustafa (2015), 'Abdurrahman Han Reformlarından 2015'e Afgan Modernleşmesi', *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 7, ss. 309-336.

Ata Doğan, S., Atış Akyol, N., Güney Karaman, N. (2018), "Beş Yaş Çocuklarının Cinsiyet Kalıp Yargı Düzeyleri Ve Evdeki Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri" *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi,* C: 4, S: 3, ss. 53-65.

Ataman, Muhittin (2009), 'Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti' *Alternatif Politika,* C: 1, S: 1, ss. 1-41.

Atan, Meltem (2015), "Radikal Feminizm: "Kişisel Olan Politiktir" Söyleminde Aile" *The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies,* V: 1, pp: 1-21.

Atmaca, Ayşe Ömür ve Gözen Ercan, Pınar (2018), "Uluslararası Güvenliği Yeniden Düşünmek: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminist Eleştiriler", *Uluslararası İlişkiler,* C: 13, S: 59, ss. 19-31.

Aydın Koyuncu, Çiğdem (2012), 'Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi' *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi,* C: 67, N: 1, ss. 111-139.

Aziz, Mohammad Najeeb ve Haruna, Shoji (2007), What, How And Why Happened İn Afghanistan?: A Study Of Political Economic History Of The Early 20th Century pp. 376-395.

Balcı, Ali ve Kardaş, Tuncay (2014), "Realizm", Şaban Kardaş ve Ali Balcı (Ed.); *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram Ve Konular,* İstanbul: Küre Yayınları, ss. 58-96.

Barret, Michelle (1980), *Günümüzde Kadınlara Uygulanan Baskı, Marksist Feminist Çözümlemelerde Sorunlar,* (Çev. Şen Süer), İstanbul: Pencere Yayınları.

Batoor, Qari Feriaghun,(2018) 'Afganistan'da Cumhuriyetin Kuruluşu' *Anasay Dergisi,* S: 5, ss. 13-33.

Beauvoir, Simone De (1993), *İkinci Cins*. (Çev. Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınevi.

Bebel, August (2011), *Women And Socialism,* California: Createspace Independent Publishing Platform.

Beg, Rauf (2001), *Adı Afganistan'dı: Taliban'ın Eline Nasıl Düştü?,* İstanbul: Turan Kültür Vakfı.

Benard, C., Jones, S., Oliker, O., Thurston, C., Stearns, B., Cordell, K. (2008), *The Security Dimension And Women. In Women And Nation-Building,* Santa Monica, Ca; Arlington, Va; Pittsburgh, Pa: Rand Corporation.

Benston, Margaret (1969), 'The Political Economy Of Women's Liberation' *Monthly Review,* Vol: 41, No: 7, pp. 13-27.

Berk, Yusuf ve Yıldırım, Kasım (2015), "Yapısalcılık İle Post-Yapısalcılık Bağlamında Dil Ve Metinden Anlam" *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları: Dergipark Akademik,* C: 3, S: 2, ss. 39-45.

Bilgü, İlhan ve Saray, Mehmet (1998)'Afganistan' *Tdv İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul: Tdv Yayınları.

Blanchard, Eric M. (2003), "Gender, International Relations, And The Development Of Feminist Security Theory", *Signs,* Vol: 28, No: 4, pp. 1289-1312.

Breıtkreuz, Galina (2008), Afganistan Gerçeğinde Şeriata Karşı Duran Kadınlar, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Broxup, Marie (1985), 'Bugünkü Afganistan, Sovyetler Afganistan'da, Bir İşgalin Anatomisi', (Çev. Rasih Malyalı), Ankara: Odtü Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, N: 21.

Broxup, Marie, (1988), 'Afganistan'da Sovyet Varlığı: Bir Devr' Alışın Anatomisi', *Afganistan,* Adnan Şenel (Ed.); Ankara: Yeni Forum Yayınları.

Butler, Judith (2019), *Cinsiyet Belası*, İstanbul: Metis Yayınları.

Charlesworth, Hilary, and Christine Chinkin (2002), "Sex, Gender, And September 11." The American Journal Of International Law, Vol: 96, No: 3, pp. 600-605.

Chinkin,Christine (2017). "Kadınlar, Barış Ve Güvenlik: Söylemden Uygulamaya Geçiş" NATO Review, [Erişim Tarihi: 04.05.2020

https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2017/03/08/kadinlar-baris-ve-guevenlik-soeylemden-uygulamaya-gecis/index.html.]

Chodorow, Nancy (1999), *The Reproduction Of Mothering*. University Of California Press; 2nd Edition.

Chodorow, Nancy (2010), *Duyguların Gücü* (Çev. Jale Özata Dirlikyapan), İstanbul: Metis Yayınları.

Christensen, Asger (1995), *Aiding Afghanistan – The Background And The Prospects For Reconstruction İn A Fragmented Society,* Denmark: Nordic Institute Of Asian Studies.

Christine Vallbracht, (2019). "Jamila Afghani, Medica Afghanistan: "Women's rights cannot be sacrificed to pay for peace" [Erişim Tarihi: 20.05.2020 Https://Www.Medicamondiale.Org/En/Nc/Latest/Jamila-Afghani-Medica-Afghanistan-Womens-Rights-Cannot-Be-Sacrificed-To-Pay-For-Peace.Html].

Code, Lorraine (2002), *Encyclopedia Of Feminist Theories*, London: Routledge.

Cole, Juan (2003), "The Taliban, Women, And The Hegelian Private Sphere" *Social Research*, Vol: 70, No: 3, pp. 771-808.

Cole, Juan (2017), 'Lethal Patriarchy: How U.S. Intervention Institutionalized Violence Against Afghan Women' Thesis Sabrina Bilimoria, Bachelor of Arts, International Studies & Psychology.

Connell, R. W. (1998), *Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cortright David and Wall, Kristen (2012), *Afghan Women Speak Enhancing Security And Human Rights İn Afghanistan*, Kroc Institute For International Peace Studies

Çaha, Ömer (1996), *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum Ve Kadın*, Ankara: Vadi Yayınları.

Çelebi, Vedat (2014), 'Jean Paul Sartre'ın Varoluşçuluk Düşüncesi' *Beytulhikme An International Journal Of Philosophy*. Vol: 4, No: 2, pp. 64-76.

Çoşkun, Ebru (2018), *Türkiye'de Kamusal Bir Özne Olarak Kadının Siyasetteki Görünürlülüğü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Dailymail, (2014) "When women lived FREE in Afghanistan: Pictures Show" [Erişim Tarihi: 04 Nisan 2020 Https://Www.Dailymail.Co.Uk/News/Article-2543902/Photos-Just-Free-Women-Afghanistan-Taliban-Rule.Html].

Davıdoff, Leonore (2002), *Feminist Tarihyazımında Sınıf Ve Cinsiyet* (Çev. Zerrin Ateşer-Selda Somuncuoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.

De Leede, Seran (2014), 'Afghan Women And The Taliban: An Exploratory Assessment' *International Centre For Counter-Terrorism.*

Demirel, Emin (2002), Taliban, El Kaide- Ladin Ve Palaşılmayan Ülke, (İkinci Baskı) İstanbul: İq Kültür Sanat Yayınları.

Derman, Giray Ve Haya Saynur, Babur (2014), '11 Eylül Sonrası Afganistan'daki Güvenlik Sistemi' *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 41, ss. 1-16.

Desai, Shefali (1999) 'Hearıng Afghan Women's Voıces: Femınıst Theory's Re-Conceptualızatıon Of Women's Human Rıghts' *Arizona Journal Of International And Comparative Law*, Vol: 16 No: 3, pp. 806-843.

Devereux, Camilla (2016). "Farkhunda Malikzada Cinayeti - Afganistan'da Kimlik Sorunları" [Erişim Tarihi: 22.05.2020 Https://Www.E-İr.İnfo/2016/07/09/The-Murder-Of-Farkhunda-Malikzada-İdentity Challenges-İn-Afghanistan/].

Donovan, Josephine (2007), *Feminist Teori*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dupree, Louis (1983), "Afghanistan İn 1982: Still No Solution" *Asian Survey*, Vol: *23*, No: 2, pp. 133-142.

El Cezire, (7 Temmuz 2019), "The Activists Leading Efforts For Women's Rights At Afghan Talks" [Erişim Tarihi, 22 Mayıs 2020 https://www.aljazeera.com/news/2019/07/women-leading-efforts-female-rights-talks-taliban-190708113429836.html].

Eliot, Theodore (1990), 'Afghanistan İn 1989: Stalemate' *Asian Survey, Vol: 30,* No: 2, pp.158-166.

Elshtain, Jean B. (1987), *Women And War*, New York: Basic Books.

Engels, Friedrich (2013), *Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni* (Çev. Hasan İlhan), İstanbul: Sayfa Yayınları.

Enloe, Cynthia (2003), *Muzlar, Plajlar Ve Askeri Üsler*, İstanbul: Çitlembik Yayınları.

Erdem, Tuna (2012), 'Postmodern Feminizm' *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S: 2, ss. 68-82.

Erhan, Çağrı (2013), *Siyasi Tarih 2*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Farkhunda Trust, (2016), "The Farkhunda Trust", [Erişim Tarihi, 25 Mayıs 2020 http://www.farkhundatrust.org/wp-content/uploads/2016/03/Farkhunda_Trust_Leaflet.pdf].

Farzan, Eshanullah (2019), 'Afganistan'ın Modernleşme Çabalarında Türkçenin Etkisi' *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, C: 2, S: 2, ss. 189-200.

Firestone, S (2013), *Cinselliğin Diyalektiği* (Çev. Yurdanur Salman), İstanbul: Payel Yayınevi.

Fuller, Margaret (2015), *Woman İn The Nineteenth Century,* California: Createspace Independent Publishing Platform.

Geyik Yıldırım, Selda (2018), 'Göç Ve Afganlar: İstikrarlı Mülteciler' *Göç Araştırmaları Dergisi*, V: 4, N: 2, ss. 128-159.

Giddens, Anthony (2008), *Sosyoloji*, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gregory Thomas A. (2011) *Rescuing The Women Of Afghanistan: Gender, Agency And The Politics Of Intelligibility*, A Thesis Submitted To The University Of Manchester For The Degree Of Doctor Of Social Science İn The Faculty Of Humanities, Manchester.

Gubar, Mir Gulam Muhammet (1384), Afganistan Der Mesir-İ Tarih, Kabil: Meyvend Yayınları.

Gzt.com, (2018), "Öğrenci Hareketi Taliban" [Erişim Tarihi, 05.05.2020 https://www.gzt.com/mecra/ogrenciler-hareketi-taliban-3433588].

Habermas, Jürgen (2004), *Kamusal Alan*, Meral Özbek (Ed.), İstanbul: Hil Yayın.

Hamşioğlu, Oğuz (2006), *Afgan Modernleşmesi Ve Türkiye (1880 – 1933)*, Yayınlanmamış DoktoraTezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihî Enstitüsü, Ankara.

Hashimi, Sayed Mobin (2013), *Afganistan'da Kadınların Sosyo-Kültürel Ve Dini Durumu (Cüzcan Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Hawkesworth, Mary (1988), *Political Theory*. New York: Sage Publications. Vol: 16, No: 3, pp. 189-206.

Heywood, Andrew (2013), *Siyasî İdeolojiler: Bir Giriş*. (Çev. Ahmet Kemal Bayram-Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç-Şeyma Akın-Buğra Kalkan), Ankara: Adres Yayınları.

Hutchinson,Clare.(2018), "1325 sayılı Kararın kalıcılığı", NATO Rewiev [Erişim Tarihi: 31.12.2019 Https://Www.Nato.İnt/Docu/Review/Tr/Articles/2018/11/09/1325-Sayili-Kararin Kaliciligi/İndex.Html].

Indepent, (2018), "Afghanistan's First Female Military Pilot Granted Asylum İn US After Fleeing Taliban Death Threats" [Erişim Tarihi: 20.05.2020 https: //www.independent.co.uk/news/world/americas/afghanistan-first-female-pilot-us-asylum-granted-niloofar-rahmani-taliban-threats-a8336051.html].

Irıgaray, Luce (2006), *Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru*. (Çev. Sabri Büyükdüvenci ve Nilgün Tutal). Ankara: İmge Kitabevi.

İmamhocayev, Rahmanhoca (2001), 'Afaganistan Ve Türkiye' *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 17, ss. 261-266.

İnce, Güler Yüksel (2011), "Feminizm Ve Sanat" *Dipnot Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 7, ss. 175-188.

Japan International Cooperation Agency (Jıca)(2013), Country Gender Profile: Afghanistan Final Report: Japan.

Johnson, Fevziye Bahar (2013), *Afghan Women And The Problematıcs Of Self Expressıon: Sılencıng Sounds And Sounds Of Sılence,* Degree of Doctor, A Dissertation Submitted to the Faculty of the Department Of Mıddle Eastern And North Afrıcan Studıes, Arızona.

Kafkassam, (2019), "Emanullah Reformları ve Bağımsızlık, 1919-1929" [Erişim Tarihi: 04.04.2020 Https://Kafkassam.Com/Emanullah-Golgesinde-Reformlar-Ve-Bagimsizlik-1919-1929.Html].

Kalkanlı, Zeynep Gamze (2019) "Terör, 11 Eylül'ün Psikolojik Etkileri Ve İyileştirici Terapiler," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 9, ss. 65-95.

Kandiyoti, Deniz (2005), 'The Politics of Gender And Reconstruction İn Afghanistan' This United Nations Research Institute For Social Development (Unrısd) Occasional Paper.

Kazim, Seyyid Abdullah (2005), Yek Ber Resi Tehlili, Tarihi; Zenan-I Afgan Zir-I Fişar-I An'ane Ve Teceddüt, California.

Keohane, Robert.(1989) "International Relations Theory: Contributions Of Feminist Standpoint," *Millennium-Journal Of International Studies*, Vol: 18, No: 2, pp. 245-253.

Khalilzad, Zalmay (1997), 'Anarchy İn Afghanistan'. *Journal Of International Affairs*, Vol: 51, No: 1, pp. 37-56.

Khalilzad, Zalmay. (1986). 'The War İn Afghanistan'. *International Journal*, Vol: 41, No: 2, pp. 271-299.

Khan, Ahmad (2012), *Women & Gender İn Afghanistan,* The Civil - Military Fusion Centre.

Kitch, Sally (2014), *Contested Terrain: Reflections With Afghan Women Leaders*, The Board Of Trustees Of The University Of Illinois.

Koofi, Fawzia- Nadene Ghouri (2012) *The Favored Daughter: One Woman's Fight To Lead Afghanistan İnto The Future*, New York: Palgrave Macmillan.

Köçer, Mehmet (2019), "Afganistan'da Taliban Sonrası Sosyal Değişim", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* The Journal Of Social Sciences Institute, S: 46, ss. 369-383

Köçer, Mehmet, (2008) "Atatürk İnkılâbının Nadir Şah Döneminde Afganistan'ın Modernleşme Çabasına Etkisi" *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic,* Vol: 3, No: 4, ss. 556-567.

Köstem, Seçkin (2010), "Orta Asya Ve Kafkaslarda Militan İslam: El Kaide Etkisi", Ortadoğu Etütleri, C: 2, No: 3, ss. 181-204.

Kurtulmuş, Rıza, (2006) *Tdv İslâm Ansiklopedisi* Cilt 32, İstanbul: Tdv Yayınları.

Linton, Ralph, (1936), *The Study On Man*. New York: D. Appleton-Century Company.

Mackinnon, Catherina (2015), *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru* (Çev. Sabir Yücesoy ve Türkan Yöney) İstanbul: Metis Yayınları

Marshall, Gordon (1992), *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Mıchel, Andree (1993), *Feminizm - Cep Üniversitesi*. (Çev. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mıll, John Stuart (2016), *Özgürlük Üzerine*. (Çev. Tuğçe Kanbur). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Mıllett, Kate (1987), "Cinsel Politika Kuramı", *Cinsel Politika*, İstanbul: Payel Yayınları.

Milburn, Thompson, J.(2019), Justice And Peace: A Christian Primer, Orbis Books; Revised,

Mill, John Stuart (2019), *Kadınların Köleleştirilmesi*, (Çev. Ahmet Özcan), Bilge Kültür Sanat: İstanbul

Mitchell, Juliet (1985), *Kadınlık Durumu. İstanbul*: Yaprak Yayınları

Mohammadi, Abdullah,(2014) 'Afganistan'ın Modernleşmesinde Türkiye'nin Rolü' *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic* Vol: 9, pp. 1599-1611.

Mowa, (2019), "Kadın İşleri Bakanlığı Hakkında" [Erişim Tarihi: 14.05.2020 Https://Mowa.Gov.Af/En/Mowa-History].

Muhtat, Qassem (2011), S.*S.C.B.'Nin 1979 Yılında Afganistan'ı İşgalinden 2001 Abd Müdahalesine Giden Süreçte Uluslararası Ortamda Afganistan'ın Konumu,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mustafaoğlu, Sevim (2006), *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kadının Statüsüne Yönelik Bir Araştırma,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Mutanoğlu, Metin (2006) *Afganistan - Moğol İstilasından Amerikan İşgaline*, İstanbul: İlke Yayıncılık.

Mutçalı, Serdar (1995) *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları.

Mübariz, Abdulhamit, (1996) *Tahlil-İ Vâkiât-I Siyasi-İ Afganistan 1919-1996*, (İntişarat-I Muvend, Peşaver: 1377)

Müjde, Vehid (2002), *Afganistan Ve Penç Sal Sütle-İ Taliban,* Kabil: Meyvend Yay.

Noori, Noor Ahmad (2013), *Cumhuriyetten Rus İşgalinin Sona Ermesi Sürecine Kadar Afganistan'da Kadının Değişen Toplumsal Rolü,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Nye, Andrea (1989*), Feminist Theory And The Philosophies Of Man*, (1 Edition) Londra: Routledge.

Oakley, Ann (1972), *Sex, Gender And Society*, Londra: Maurice Temple Smith.

Oğuz, Esadullah (1998), *Afganistan*, İstanbul: Ofset Baskı: Kurtiş Matbaacılık

Oğuz, Esedullah (2001), *Hedef Ülke Afganistan,* İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Ovalı, Şevket (2006), "Ütopya Ve Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. C: 3, S: 10, ss. 3-25.

Özaslan, İsmail (2002), *Afganistan*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Patankar, Prachi (2011), "Toward A More Effective Solidarity." Women's Studies Quarterly, Vol: 39, No: 3, pp. 282-287.

Pelizzon, Sheila Margaret (2009), *Kadının Konumu Nasıl Değişti? Feodalizmden Kapitalizme*. (Çev. E. Sadi ve C. Somel), Ankara: İmge Kitabevi.

Pettman, Jan Jindy (2004), "Feminist International Relations After 9/11." *The Brown Journal Of World Affairs,* V: 10, N: 2, pp. 85-96.

Pourzand, Niloufar (1999) 'The Problematıc Of Female Educatıon, Ethnıcıty And Natıonal Identıty In Afghanıstan (1920-1999)' *Social Analysis: The International Journal Of Anthropology,* V: 43, N: 1, pp. 73-82.

Powell, Catherine (2014), 'Women And Girls İn The Afghanistan Transition', Council On Foreign Relations' Women And Foreign Policy.

Rahmanı, Farahnaz (2019), "Gender And Mıgratıon From Afghanıstan: An Analysıs Of Women's Empowerment And Mıgratıon" Istanbul Aydın Unıversıtey Instıtute Of Socıal Scıences Department Of Political Science And International Relations Political Science And International Relations Program, İstanbul.

Ramazanoğlu, Caroline (1998), *Feminizm Ve Ezilmenin Çelişkileri*, İstanbul: Pencere Yayınları.

Rashid, Ahmed (2010), Taliban: The Power Of Militant Islam İn Afghanistan And Beyond. [Elektronik Sürüm] Bloomsbury Publishing. Available At.

Rawa, (2011) "Malalai Joya: US is the god-father of Islamic fundamentalism in the region", [Erişim Tarihi: 16.05.2020 http: //www.rawa.org/temp/runews/2011/04/10/malalai-joya-us-is-the-god-father-of-islamic-fundamentalism-in-the-region.html].

Reddy, C Sheela (2014), "Women In Afghanistan: Theır Role In The Polıtıcal Future." World Affairs: The Journal Of International Issues, V: 18, N: 2, pp. 1-15.

Roshan, Benazeer (2004), "The More Things Change, The More They Stay The Same: The Plight Of Afghan Women Two Years After The Overthrow Of The Taliban." Berkeley Women's Law Journal V: 19, N: 1, pp. 270-286.

Ruiz, Tricia. (2005), "Feminist Theory And International Relations: The Feminist Challenge To Realism And Liberalism" [Elektronik Sürüm] California State University, Stanilaus.

Runion, Meredith L. (2017), The History Of Afghanistan, (2nd Edition) California: Greenwood

Ruttig, Thomas (2011) 'The Battle For Afghanistan Negotiations With The Taliban: History And Prospects For The Future' *New America.*

Saayı, Zabihullah (2016), *Afganistan'da Kadın Hakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Saikal, Amin (2004), *Modern Afghanistan: A History Of Struggle And Survival.* [Elektronik Sürüm] Bloomsbury Publishing.

Samady, Saif R, (2013) "Changing Profile Of Education İn Afghanistan" Pedocs.

Samar, Sima (2019), "Femınısm, Peace, And Afghanıstan" *Journal Of International Affairs,* Vol: *72,* No: 2, pp. 145-158.

Sankey, Margaret D. (2018) Women And War İn The 21st Century, California: A Country-By-Country Guide.

Saray, Mehmet (1995), *Tdv İslâm Ansiklopedisi* Cilt 11, İstanbul: Tdv Yayınları.

Saray, Mehmet (1997), *Afganistan Ve Türkler*, İstanbul: Bayrak Matbaacılık.

Sartre, J. P. (2016), *Varoluşçuluk* (Çev. Asım Bezirci). İstanbul: Say Yayınları.

Sevim, Ayşe (2005), *Feminizm*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Shanley, Mary Lyndon and Pateman, Carole (1991), *Feminist Interpretations And Political Theory*, Pennsylvania State University Press,

Shayan, Nasar Ahmad ve Özcebe, L. Hilal (2017) *Anne Ölümleri: Afganistan Ve Komşu Ülkelerin Karşılaştırılması,* Turk J Public Health, 15 Raporu.

Shechner, Tomer. (2010). *Gender Identity Disorder: A Literature Review From A Developmental Perspective*. Isr J Psychiatry Relat Sci, Vol. 47, No 2, pp. 132- 138.

Sivrioğlu, Töre ve Türkoğlu, Ahmad Jawid (2017), *Afganistan Tarihi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Skaine, Rosemarie (2000), *The Women Of Afghanistan Under The Taliban*, Mcfarland & Company

Steans, Jill. (2006), *Gender And International Relation,* Cambridge: Polity Press

Steckman, Laura M. and Andrews, Marilyn J. (2017) Online Around The World: A Geographic Encyclopedia Of The Internet, Social Media, California: Abc-Clıo

Sun İpekeşen, Serçin (2013), 'Batı Dışı Modernleşme Afganistan Ve İran Örneği' *Akademik Bakış Dergisi*, S: 34, ss. 1-15.

Tan, Mine. E. (1979), *Kadın Ekonomik Yaşamı Ve Eğitimi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Tekeli, Şirin (1989), *Feminizmi Feministler Tartıştı*, Kadınca Dergisi. İstanbul.

Tenin, Zahir (1384), *Afganistan Der Kern-I Bistum 1900-1996 Az Mecmu'a Bernamehayi Bbc*, Tahran: Nigar Yayınları.

Thruafghaneyes, (2007) "General Mohammadzai Khatol Afghan Woman Paratrooper" [Erişim Tarihi: 26.05.2020 http: //thruafghaneyes.blogspot.com/2007/04/general-mohammadzai-khatol-afghan-woman.html].

Tickner, Ann (1998), "Hans Morgenthau's Principles Of Political Realism: A Feminist Reformulation", *Millennium-Journal Of International Studies*, Vol: 17, No: 3, pp. 210-228.

Tickner, Ann J. (1992), *Gender İn International Relations: Feminist Perspectives On Achieving Global Security*. New York: Columbia University Press.

Tickner, J. Ann (1997), "You Just Don't Understand: Troubled Engagements Between Feminists And International Relations Th Eorists", *International Studies Quarterly*, V: 41, N: 4, pp. 611-632.

Trageser, Claire (2015), "Afghanistan's First Female Air Force Pilot Calls San Diego Visit 'Awesome' [Erişim Tarihi:15.05.2020 Https://Www.Kpbs.Org/News/2015/Mar/10/Afghanistans-First-Female-Air-Force-Pilot-Visits-S/,].

Tür, Özlem ve Aydın Koyuncu, Çiğdem (2010), "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı Ve Sorunları", *Uluslararası İlişkiler*, C: 7, S: 26, ss. 1-23.

Unfpa, (2018), "Icons& Activists, 50 Years, Of People Makıng Change" [Erişim Tarihi: 12.05.2020 https: //www.unfpa.org/icons-and-activists,].

Usembassy, (2019), "Afghan Air Force Pilot wins International Women of Courage Award" [Erişim Tarihi, 27 Mayıs 2020, https://af.usembassy.gov/afghan-air-force-pilot-wins-international-women-courage-award-march-8-2015/].

Valentine M Moghadam (1999) 'Revolution, Religion, And Gender Politics: Iran And Afghanistan Compared' Journal Of Women's History, Vol: 10 N: 4, pp 172-195.

Vıncent, Andrew (2006), *Modern Politik İdeolojiler,* (Çev. Arzu Tüfekçi) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Walters, Margaret (2005), *Feminizm*, (Çev. Hakan Gür), İstanbul: Dost Kitabevi.

Weedon, Chris (1997), *Feminist Practice And Poststructuralist Theory*. Oxford: Blackwell Publishing.

Wibben, Annick T.R.(2004) "Feminist International Relations: Old Debate And New Directions," *The Brown Journal Of World Affairs*. Winter-Spring, Vol: 10, No: 2, pp. 97-114.

Wimpelmann, Torunn (2017), *The Pitfalls Of Protection: Gender, Violence, And Power İn Afghanistan,* Unıversıty Of Calıfornıa Press

Wollstonecraf, Mary (2007), *A Vindication Of The Rights Of Women*, (Çev. Deniz Hakyemez) İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Womenpeacesecurity, (2019), "Jamila Afghani" [Erişim Tarihi:10.05.2020 https: //www.womenpeacesecurity.org/peacebuilder/jamila-afghani/].

Wrıght, Elizabeth (2002), *Lacan Ve Postfeminizm*, (Çev. Ebru Kılıç). İstanbul: Everest Yayınları.

Yaşın Dökmen, Zehra (2018), *Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Yegin, Abdullah (2015), *Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu,* İstanbul: Seta Yayınları.

Yılmaz, Aliye (2005), *Afganistan'da Kadının Sosyal Statüsü Ve Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Yılmaz, Aliye (2005), *Afganistan'da Kadının Sosyal Statüsü Ve Din Eğitimi,* Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Yılmaz, Aliye (2010), 'Amanullah Han'ın Islahatları Ve Atatürk' *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* S: 21, ss. 155-165.

Yılmaz, Ayşen ve Kara, Senem (2010), 'Postyapısalcı Kuram Ve Feminizm İlişkisine Dair Düşünceler: Süre Giden Tartışmalar: Eşitlik-Farklılık İkilemi? Sentezi?' *Bü'de Kadın Gündemi,* S: 19, [Erişim Tarihi 15 Aralık 2019, http://www.bukak.boun.edu.tr/?p=519]

Yousafzai, Sami (2011) "Afganistan: Kadın Paraşütçü Khatool Mohammadzai Davaları", [Erişim Tarihi:22.05.2020Https://Www.Newsweek.Com/Afghanistan-Trials-Woman-Paratrooper-Khatool-Mohammadzai-66285].

Yüksel, Murat (2003), *Feminist Hukuk Kuramı Ve Feminist Düşünce Teorileri.* İstanbul: Beta Kitap.

Zafer Sümer, Sema (2009*), Tarih İçinde Görünürlükten, Kadınların Tarihine: Amerikan Kadın Romanında Feminist Bilinç Ve Politika*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Zeydan, Ahmed Muvaffak (2013), *Taliban'ın Yükselişi* (Çev. Hülya Afacan), İstanbul: Mana Yayınları.

Zulfacar, Maliha (2006), "The Pendulum Of Gender Politics İn Afghanistan", *Central Asian Survey*, Vol: 25, No: 1, pp. 27-59.